

**Криворізький національний університет
Навчально-науковий інститут економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського**

Тетяна КОЖУХОВА, Юлія БОЧАРОВА, Ганна ГОРІНА

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ ДЛЯ УКРАЇНИ

Навчальний посібник

**Co-funded by
the European Union**

EVSDESCI
JEAN MONNET MODULE

**Криворізький національний університет
Навчально-науковий інститут економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського**

Тетяна КОЖУХОВА, Юлія БОЧАРОВА, Ганна ГОРІНА

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ ДЛЯ УКРАЇНИ

Навчальний посібник

*За фінансової підтримки Європейського Союзу в межах реалізації проєкту «Європейські цінності: сталий розвиток, економічна безпека та цивілізаційні імперативи» 101127413 — EVSDESCI (програма Еразмус+ напрям Жан Моне).
Погляди та думки, висловлені в публікації, належать виключно авторам і не обов'язково відображають позицію Європейського Союзу або Європейського агентства з питань освіти і культури (EACEA).
Ані Європейський Союз, ані EACEA не несуть за них відповідальності*

**Кривий Ріг
2025**

УДК (502.131.1:061.1ЄС):(477)(075)
К 58

Рецензенти:

Дугінець Г.В. - д.е.н., професор, завідувач кафедри світової економіки Державного торговельно-економічного університету;

Петкова Л.О. – д.е.н., професор, завідувач кафедри міжнародної економіки та бізнесу Черкаського державного технологічного університету;

Хаврова К.С. - д.е.н., професор кафедри економіки і підприємництва Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій.

Рекомендовано до видання Вченою радою Криворізького національного університету (протокол № 5 від 24.12.2025 р.).

Кожухова Т.В.

К 58 Європейські практики сталого розвитку: впровадження досвіду для України: навч. посіб. / Т.В.Кожухова, Ю.Г.Бочарова, Г.О.Горіна. – Кривий Ріг: Видавець Барихіна Н.Л., 2025. – 125 с.
ISBN 978-617-8766-05-4

У навчальному посібнику здійснено огляд глобалізаційних викликів сучасності, розкрито концептуальну сутність сталого розвитку, розглянуто політики ЄС у сфері сталого розвитку, пріоритети та політики ЄС у сфері надання зовнішньої допомоги на цілі сталого розвитку, моніторинг та оцінку ЄС результативності процесів забезпечення сталого розвитку, напрями співробітництва ЄС з Україною у сфері сталого розвитку.

Навчальний посібник призначено для здобувачів вищої освіти, викладачів.

ISBN 978-617-8766-05-4

©Т.В.Кожухова,
 Ю.Г.Бочарова,
 Г.О.Горіна,
 2025

Зміст

Передмова	6
Розділ 1. Глобалізаційні виклики та концептуальна сутність сталого розвитку	7
1.1. Глобалізаційні виклики сучасного світу	7
1.2. Еволюція концепції сталого розвитку та її сутність	13
1.3. Цілі сталого розвитку	20
<i>Контрольні питання й завдання</i>	<i>26</i>
<i>Тестові завдання для контролю знань</i>	<i>26</i>
<i>Література до розділу 1</i>	<i>28</i>
Розділ 2. Інституціональне забезпечення політик ЄС у сфері сталого розвитку	29
2.1. Історія, цінності, правові основи та основні інституції ЄС	29
2.2. Інституціональне забезпечення політик ЄС у сфері сталого розвитку	33
2.3. Пріоритети, стратегічні документи та ініціативи ЄС у сфері сталого розвитку	39
<i>Контрольні питання й завдання</i>	<i>46</i>
<i>Тестові завдання для контролю знань</i>	<i>46</i>
<i>Література до розділу 2</i>	<i>48</i>
Розділ 3. Політика ЄС у сфері охорони навколишнього середовища	49
3.1. Інститути ЄС, що забезпечують формування та реалізацію політики ЄС у сфері охорони навколишнього середовища	49
3.2. Європейський зелений курс як стратегічна основа екологічної політики ЄС	53
<i>Контрольні питання й завдання</i>	<i>58</i>
<i>Тестові завдання для контролю знань</i>	<i>58</i>
<i>Література до розділу 3</i>	<i>60</i>
Розділ 4. Забезпечення соціальної справедливості в країнах ЄС	61
4.1. Політики ЄС у сфері забезпечення соціальної справедливості	61
4.2. Інститути ЄС, що забезпечують формування та реалізацію соціальної політики ЄС	64
<i>Контрольні питання й завдання</i>	<i>68</i>
<i>Тестові завдання для контролю знань</i>	<i>68</i>
<i>Література до розділу 4</i>	<i>70</i>
Розділ 5. Стратегічні орієнтири економічного процвітання в країнах ЄС	71
5.1. Концептуальні засади та цілі економічного процвітання в ЄС	71
5.2. Економічна політика ЄС: основні напрями та інституційне забезпечення	73
<i>Контрольні питання й завдання</i>	<i>78</i>
<i>Тестові завдання для контролю знань</i>	<i>79</i>
<i>Література до розділу 5</i>	<i>80</i>

Розділ 6. Пріоритети та політики ЄС у сфері надання зовнішньої допомоги на цілі сталого розвитку	81
6.1. Особливості надання зовнішньої допомоги розвитку	81
6.2. Стратегічні пріоритети та політики ЄС у сфері надання зовнішньої допомоги розвитку	93
6.3. Організаційна структура управління зовнішньою допомогою ЄС ..	95
<i>Контрольні питання й завдання</i>	<i>101</i>
<i>Тестові завдання для контролю знань</i>	<i>102</i>
<i>Література до розділу 6</i>	<i>103</i>
Розділ 7. Моніторинг та оцінка ЄС результативності процесів забезпечення сталого розвитку	104
7.1. Основні засади моніторингу й оцінки сталого розвитку в ЄС	104
7.2. Інститути та система показників моніторингу сталого розвитку в ЄС.....	109
<i>Контрольні питання й завдання</i>	<i>112</i>
<i>Тестові завдання для контролю знань</i>	<i>112</i>
<i>Література до розділу 7</i>	<i>114</i>
Розділ 8. Співробітництво ЄС з Україною у сфері сталого розвитку	115
8.1. Еволюція євроінтеграційних відносин між Україною та ЄС	115
8.2. Взаємодія України з ЄС у сфері сталого розвитку	118
<i>Контрольні питання й завдання</i>	<i>123</i>
<i>Тестові завдання для контролю знань</i>	<i>123</i>
<i>Література до розділу 8</i>	<i>125</i>

Передмова

Сталий розвиток у ХХІ столітті перетворився на ключову парадигму глобального соціально-економічного та екологічного розвитку, а європейські практики його реалізації виступають орієнтиром для держав, що обрали шлях глибоких трансформацій та інтеграції до єдиного простору цінностей і стандартів. Для України, яка перебуває на етапі системних реформ і водночас рухається шляхом повоєнного відновлення та набуття членства в Європейському Союзі, вивчення та впровадження європейського досвіду сталого розвитку набуває особливої актуальності.

Навчальний посібник містить теоретичні відомості про концептуальні засади сталого розвитку, політики та інституційні механізми Європейського Союзу, а також методичні й практичні матеріали, пов'язані з аналізом стратегічних документів ЄС, систем моніторингу, індикаторів оцінки результативності та практик імплементації політик сталого розвитку.

Посібник охоплює вісім тематичних розділів, у яких послідовно розкрито глобалізаційні виклики сучасного світу, еволюцію концепції сталого розвитку, екологічну, соціальну та економічну політики ЄС, інструменти моніторингу й оцінки досягнення Цілей сталого розвитку, а також особливості співробітництва між Україною та Європейським Союзом.

У посібнику розглядаються проблеми формування та реалізації політик сталого розвитку в умовах глобальних трансформацій, кліматичних змін, соціальної нерівності, економічної нестабільності та безпекових викликів. Окрема увага приділяється ролі інституцій ЄС, стратегічним ініціативам, таким як Європейський зелений курс, пріоритетам та політикам ЄС у сфері надання зовнішньої допомоги на цілі сталого розвитку, а також системі показників і механізмам оцінювання прогресу в досягненні Цілей сталого розвитку.

Посібник розрахований на студентів закладів вищої освіти викладачів, науковців, а також фахівців-практиків, яких цікавлять питання впровадження та адаптації європейських практик сталого розвитку в Україні.

Розділ 1

Глобалізаційні виклики та концептуальна сутність сталого розвитку

План викладу і засвоєння матеріалу

- 1.1. Глобалізаційні виклики сучасного світу
- 1.2. Еволюція концепції сталого розвитку та її сутність
- 1.3. Цілі сталого розвитку

Контрольні питання й завдання

Тестові завдання для контролю знань

Література до розділу 1

1.1. Глобалізаційні виклики сучасного світу

Упродовж століть економічні, фінансові, технологічні та інформаційні зміни сприяли виникненню й активному поширенню глобалізації — явища й процесу, що поступово формує тісну взаємозалежність і взаємозв'язок між країнами та регіонами.

Глобалізація - процес інтенсивної інтеграції та взаємозалежності країн, суспільств і економік у результаті посилення міжнародної торгівлі, інвестицій, технологічного обміну, культурних контактів та потоків інформації.

До основних характеристик глобалізації належать:

- *економічна інтеграція* (розвиток міжнародної торгівлі товарами та послугами, зростання прямих іноземних інвестицій і функціонування глобальних виробничих мереж, лібералізація фінансових ринків та вільний рух капіталу);

- *політична взаємозалежність* (посилення ролі міжнародних організацій, угруповання країн у регіональні блоки, поширення спільних норм, стандартів і механізмів вирішення транснаціональних проблем);

- *культурна глобалізація* (поширення інформаційних і розважальних продуктів (кіно, музика, література) через цифрові платформи, зростання ролі соціальних мереж у формуванні світогляду та ціннісних орієнтирів, інтенсифікація міграційних потоків та міжкультурного обміну);

- *технологічний прогрес* (швидке розповсюдження інтернету, мобільного зв'язку й інших цифрових технологій, виникнення глобальних інформаційних мереж, що забезпечують миттєвий доступ до даних і знань, розвиток міжнародного науково-дослідного партнерства);

- *соціальна диференціація* (збільшення розриву між країнами й всередині країн у рівні доходів та якості життя, поява глобальних соціальних рухів (екологічні, правозахисні, гендерні), зміни на ринку праці - аутсорсинг, гіг-економіка, дистанційна робота);

- *екологічний взаємозв'язок* (транснаціональний характер екологічних викликів (парникові гази, забруднення океанів), необхідність спільних глобальних дій у сфері охорони довкілля та ресурсозбереження, виникнення «зелених» технологій і відновлюваної енергетики як відповідь на кліматичні ризики).

Отже, глобалізація - це багатовимірний процес, що охоплює економічну, політичну, культурну, технологічну та екологічну сфери, формуючи нову структуру взаємодії світового співтовариства. Ця глобальна інтеграція спрямована на свідоме об'єднання зусиль задля збереження та розвитку людства, пошуку рішень на виклики сучасної цивілізації та запобігання її деградації.

Прискорений темп глобалізації стимулював кардинальні зміни в сфері торгівлі, фінансів, інтелектуальної власності, приватних інвестицій, інформації та комунікаційних технологій, охорони здоров'я, навколишнього середовища, безпеки і громадянського суспільства та призвів до появи нових глобальних проблем у найважливіших сферах життєдіяльності людини. Науковці виділяють декілька груп особливих глобальних проблем (табл.1.1).

Сучасні **глобальні проблеми** класифікують залежно від рівня, характеру та масштабу небезпеки таким чином:

загрози — найнебезпечніші події чи фактори, які можуть завдати серйозної шкоди безпеці та потребують швидкої й рішучої реакції;

виклики — дестабілізуючі явища, що потребують комплексного й довготривалого реагування через політичні, економічні та гуманітарні заходи;

ризики — негативні наслідки діяльності людини, подолання яких вимагає перегляду і коригування державної політики та стратегій розвитку [1].

Отже, **ключовими викликами XXI ст. є проблеми природно-економічного та соціального характеру** (зокрема проблеми, пов'язані з подоланням злиденності, забезпеченням продовольчої безпеки, охороною здоров'я, управлінням водними ресурсами, протидією зміні клімату, збереженням довкілля та стримуванням перенаселення), що загалом складають проблему сталого розвитку, яка вимагає колективної відповіді на глобальному рівні:

1) проблеми у сфері подолання злиденності. Подолання крайньої злиденності залишається однією з найсуттєвіших глобальних соціальних проблем XXI століття. За прогнозом ООН, незважаючи на значні зусилля на міжнародному рівні, мета повного подолання крайньої злиденності до 2030 року навряд чи буде досягнута. За поточними оцінками, майже 600 млн людей продовжуватимуть жити за межею крайньої злиденності, що створює виклики для реалізації Цілей сталого розвитку.

Злиденність - це не просто брак доходів і ресурсів для забезпечення засобів існування на стійкій основі. Злиденність проявляється в голоді та недоїданні, в обмеженому доступі до освіти та інших основних послуг, у соціальній дискримінації та ізоляції, а також у неможливості участі у прийнятті рішень. Важливим фактором, який ускладнює подолання злиденності, є недостатній рівень охоплення систем соціального захисту. У 2021 році понад 53% населення світу (приблизно 4,1 млрд осіб) не мали доступу до жодних форм соціального захисту, що значно підвищує їх уразливість до економічних, соціальних і екологічних ризиків. Відсутність ефективних систем соціального захисту призводить до збільшення нерівності, соціальної нестабільності та поглиблення циклів бідності [2];

проблеми продовольчої безпеки. *Продовольча безпека* - це фундаментальна умова сталого розвитку, що передбачає забезпечення всіх людей у будь-який час

фізичним, економічним і соціальним доступом до достатньої, безпечної та поживної їжі. Проте сучасні глобальні тенденції вказують на глибокі дисбаланси у сфері виробництва, розподілу та споживання продовольства.

Таблиця 1.1 – Основні групи глобальних проблем у XXI столітті [1]

Глобальні проблеми	Ключові аспекти
Проблеми глобального управління	- запобігання ядерній війні та забезпечення миру (необхідність міжнародної координації для недопущення застосування ядерної зброї та подолання військових конфліктів); - зміцнення міжнародної безпеки (розвиток колективних механізмів стримування агресії, запобігання тероризму та поширенню зброї масового ураження); - сталий розвиток світу (збалансований розвиток економіки, суспільства та екології з урахуванням інтересів майбутніх поколінь); - організованість і керованість світовим співтовариством (формування ефективної глобальної системи управління, яка дозволяє координувати зусилля різних країн у вирішенні спільних проблем)
Проблеми природно-економічного характеру	- енергетична проблема (залежність від викопного палива, вичерпність ресурсів, необхідність переходу до відновлюваних джерел енергії); - продовольча проблема (нерівномірний розподіл продуктів харчування, голод, зниження родючості ґрунтів); - екологічна проблема (зміна клімату, забруднення повітря, води та ґрунтів, знищення біорізноманіття); - сировинна проблема (обмеженість природних ресурсів, конкуренція за доступ до них); - проблема Світового океану (виснаження морських ресурсів, забруднення океанів, зміни у морських екосистемах); - проблема ресурсів (нераціональне використання води, землі, лісів, зростаюча потреба у рідкісних мінералах); - інформаційна проблема (нерівний доступ до інформації, маніпуляції, кібервиклики); - технологічна проблема (розрив у технологічному розвитку між країнами, етичні наслідки штучного інтелекту, біоінженерії тощо)
Проблеми соціального характеру	- демографічна проблема (нерівномірне зростання населення, старіння у розвинених країнах, перенаселення у бідних); - боротьба цивілізацій і релігій (конфлікти на основі культурних, релігійних і світоглядних відмінностей); - міжнаціональні відносини (етнічні конфлікти, дискримінація, міграційні кризи); - демократія, духовність, культура (загрози свободі, занепад моральних і культурних цінностей, виклики плюралізму); - захист здоров'я (пандемії, нерівний доступ до медичних послуг, погіршення психічного здоров'я); - організована злочинність і корупція (поширення кримінальних мереж, відмивання коштів, підрив державних інституцій); - безробіття і зубожіння людей світу (зростання нерівності, нестача гідної праці, соціальна нестабільність).

Станом на початок 2025 року, понад 889 млн людей у світі залишаються недогодованими [3], тобто не споживають достатньої кількості калорій для підтримання базової життєдіяльності. Водночас щодня внаслідок голоду помирають понад 9 тис осіб, що свідчить про гостру гуманітарну проблему, особливо у країнах з низьким рівнем доходу, охоплених конфліктами, кліматичними катастрофами або економічною нестабільністю.

Парадоксально, але поряд із недоїданням стрімко зростає і поширення надмірної ваги та ожиріння. У світі понад 1,78 млрд людей мають надмірну вагу, з яких більше ніж 891 млн осіб страждають від ожиріння [3]. Це явище вже набуло ознак глобальної епідемії, що охоплює як країни з високим рівнем доходу, так і країни, що розвиваються.

Наслідки ожиріння мають не лише медичний, але й суттєвий економічний вимір. Щодня лише у США витрачається понад 205 млн дол. США на лікування хвороб, пов'язаних із надмірною вагою, а майже 56 млн доларів США - на програми зниження ваги. Це свідчить про значні витрати на усунення наслідків незбалансованого харчування, які могли б бути спрямовані на запобігання харчовим кризам та підтримку продовольчої системи.

Глобальна продовольча система стикається з викликами, пов'язаними з економічною нерівністю, нераціональним розподілом ресурсів, харчовими втратами, кліматичними змінами та зростанням населення, що ускладнює вирішення проблеми продовольчої безпеки [3].

2) проблеми у сфері охорони здоров'я. Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), пандемія COVID-19 справила значний регресивний вплив на глобальні показники здоров'я населення. Лише за два роки було зведено нанівець понад десятирічні досягнення у сфері очікуваної тривалості життя при народженні та тривалості здорового життя. У 2021 році ці показники повернулися до рівня 2012 року й становили відповідно 71,4 року та 61,9 року.

Особливо помітним стало зростання смертності від інфекційних захворювань, які в 2020 році становили 23,0% усіх смертей, а в 2021 році — вже 28,1%, що відповідає рівню, зафіксованому ще у 2005 році. Така динаміка свідчить про суттєве зниження ефективності глобального контролю за поширенням інфекцій унаслідок пандемічної кризи.

У 2022 році проблеми, пов'язані з харчуванням, набули ще більшої актуальності. Понад 1 млрд осіб віком від 5 років страждали від ожиріння, тоді як понад 500 млн — від недостатньої ваги. Серед дітей віком до п'яти років 148 млн мали затримку зростання, 45 млн — симптоми виснаження, а 37 млн — надмірну вагу. Така статистика свідчить про глибоку двоїстість глобальної проблеми харчування — співіснування недоїдання та переїдання.

Водночас неінфекційні захворювання (зокрема серцево-судинні хвороби, цукровий діабет, хронічні респіраторні захворювання, онкопатології тощо) продовжують залишатися основною причиною смертності у світі, спричиняючи близько трьох чвертей усіх смертей щорічно. За збереження поточних тенденцій, очікується, що до 2048 року на їхню частку припадатиме приблизно 86% від загальної кількості смертей у світі.

Відповідно до прогнозів ООН, у 2048 році загальна кількість смертей у світі може сягнути понад 90 мільйонів осіб на рік, з яких близько 77 млн будуть спричинені саме неінфекційними захворюваннями. Це становитиме зростання на 90% порівняно з 2019 роком і свідчить про необхідність пріоритетизації профілактики, раннього виявлення та системної роботи зі зниження ризиків, пов'язаних із неінфекційними хворобами [4].

Згідно зі статистичним даними у 2025 році зафіксовано:

6.623.786 смертей через інфекційні захворювання;

3.878.359 смертей дітей до 5 років;

157.709 випадків материнської смертності під час пологів;

46.527.828 ВІЛ/СНІД інфікованих;

857.744 смертей, викликаних ВІЛ/СНІДом;

201.208 смертей, викликаних малярією [3].

3) проблеми, пов'язані з водними ресурсами. Водні ресурси є ключовим елементом сталого розвитку, однак їх використання та забезпечення населення безпечною питною водою стикається з численними викликами. У 2022 році глобальне споживання води сягнуло приблизно 3,876 млрд літрів, що ілюструє масштабність навантаження на водні системи планети.

Негативні наслідки нестачі якісної води вже відчутні у сфері охорони здоров'я. За останній рік зафіксовано близько 429 675 смертей, спричинених захворюваннями, пов'язаними з вживанням неякісної води. Понад 753,5 млн людей у світі досі не мають доступу до безпечної питної води, що створює серйозні ризики для здоров'я і добробуту [4].

За оцінками ВООЗ та ЮНІСЕФ (2023), у 2022 році близько 2,2 млрд осіб не мали доступу до чистої питної води, а 3,5 млрд людей - до безпечних санітарно-гігієнічних послуг. Серед останніх — понад 419 млн осіб, які практикують відкриту дефекацію (ВООЗ/ЮНІСЕФ, 2019). Крім того, приблизно 2 млрд людей користуються медичними закладами, що не забезпечені базовим водопостачанням, з яких 771 млн не мають доступу до базових джерел питної води (Світовий банк, 2023) [5].

Більше половини населення планети - близько 4,2 млрд осіб — позбавлені доступу до безпечних санітарних умов (Механізм «ООН – водні ресурси», 2019). Забезпечення доступу до водопостачання та санітарії є критично важливим для профілактики захворювань: за оцінками ВООЗ/ЮНІСЕФ (2023), це може запобігти загибелі близько 400 тисяч дітей віком до п'яти років від хвороб, пов'язаних із діареєю [5].

Стан водних ресурсів загострюється через глобальну водну нестачу: 2 млрд людей живуть у країнах, які відчувають дефіцит води (ООН, 2019). Водночас понад 90% стихійних лих, таких як повені і посухи, пов'язані з водними факторами (Управління ООН зі зниження ризиків лих). Проблему посилює і забруднення води: близько 80% стічних вод повертається до природних екосистем без належного очищення (Структура «ООН-водні ресурси», 2018) [5].

Особливо актуальною є проблема спільного управління водними ресурсами: відсутні домовленості щодо управління двома третинами транскордонних річок

світу (SIWI). Це створює додаткові політичні та екологічні ризики.

Варто також відзначити, що сільське господарство є найбільшим споживачем води, на нього припадає близько 70% світового водозабору (ФАО). Це підкреслює необхідність впровадження ефективних методів водозбереження та сталого управління у цій галузі [5];

4) проблеми, спричинені зміною клімату. Згідно з аналітичними звітами Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (МГЕЗК), заснованої Всесвітньою метеорологічною організацією та Програмою ООН з навколишнього середовища, діяльність людини є основним чинником потепління атмосфери, океанів і суші. Це призвело до швидких і масштабних змін у кліматичній системі, включаючи атмосферу, океан, криосферу та біосферу.

Масштаби та швидкість цих змін є безпрецедентними для останніх кількох сотень, а подекуди й тисяч років. Частина змін, зокрема ті, що стосуються океанічної циркуляції, крижаних щитів і глобального рівня моря, мають незворотний характер. Антропогенна зміна клімату вже сьогодні впливає на всі регіони світу, зокрема шляхом збільшення частоти та інтенсивності екстремальних погодних явищ - хвиль спеки, інтенсивних опадів, тривалих посух і тропічних циклонів. За оцінками МГЕЗК, від 3,3 до 3,6 млрд людей проживають у регіонах, особливо вразливих до кліматичних ризиків.

Особливе занепокоєння викликає ймовірність перевищення глобального потепління понад 1,5°C у найближчі десятиліття. Такий сценарій суттєво підвищить ризики для людських і природних систем порівняно з ситуацією, коли зростання температури залишиться нижче цього порогу [6].

5) проблеми охорони навколишнього середовища. Охорона навколишнього середовища є ключовою складовою сталого розвитку, оскільки стан природних екосистем безпосередньо впливає на здоров'я людей, економічну стабільність та біорізноманіття. Однак сучасні тенденції свідчать про суттєве погіршення екологічної ситуації у світі.

За статистичними даними лише у першій половині 2025 року було втрачено понад 2,65 млн гектарів лісів — важливих природних резервуарів кисню та середовищ існування для багатьох видів флори і фауни. Деградація лісів зумовлює втрату біорізноманіття, зниження здатності екосистем до поглинання вуглецю та порушення водного балансу [3].

Також було зафіксовано втрату понад 3,57 млн гектарів ґрунту через ерозію, що негативно впливає на сільськогосподарську продуктивність, зменшує родючість земель і загрожує продовольчій безпеці. Ерозія ґрунтів є однією з найпоширеніших форм деградації земель і призводить до подальшої деградації екосистем.

Викиди парникових газів залишаються однією з головних причин кліматичних змін. У зазначений період було здійснено понад 20,2 млрд тонн вуглекислого газу, що сприяє глобальному потеплінню та пов'язаним із ним екстремальним погодним явищам [3]. Ця цифра підкреслює необхідність термінових заходів зі зниження викидів та переходу до чистих джерел енергії.

Окрім того, понад 4,99 млн тонн токсичних хімікатів було викинуто у навколишнє

середовище, що негативно впливає на якість повітря, води та ґрунтів, завдаючи шкоди як природним екосистемам, так і здоров'ю людини. Накопичення таких забруднювачів порушує екологічний баланс і може призводити до хронічних захворювань та втрати біорізноманіття [3];

б) проблема перенаселення. Перенаселення є однією з ключових глобальних проблем, що впливає на соціально-економічний розвиток, навколишнє середовище та якість життя населення. Згідно з даними ООН, у 2025 році чисельність населення світу більш ніж утричі перевищує показник середини ХХ століття. Так, у середині 2025 року кількість людей на планеті досягла 8,2 млрд, що суттєво більше за 2,5 млрд у 1950 році.

Зростання населення відбувалося стрімкими темпами: лише з 1998 року населення збільшилося на 2 млрд, а з 2010 року — на 1 млрд. Такі темпи демографічного зростання створюють значний тиск на природні ресурси, інфраструктуру, системи охорони здоров'я, освіти та соціального забезпечення [7].

Прогнози ООН свідчать, що до 2050 року населення світу збільшиться до приблизно 9,7 млрд осіб, а до середини 2080-х років може досягти піку — приблизно 10,4 млрд [7]. Це зростання вимагає від світової спільноти розробки ефективних стратегій управління ресурсами, планування розвитку міст, а також впровадження політик, спрямованих на сталий розвиток.

Перенаселення загострює проблеми продовольчої безпеки, забезпечення водними ресурсами, доступу до житла та охорони здоров'я. Воно також посилює вплив людської діяльності на екосистеми та кліматичні зміни, що створює додаткові виклики для досягнення Цілей сталого розвитку [7].

Отже, у контексті глобалізаційних процесів сучасний світ стикається з низкою взаємопов'язаних викликів, що впливають на соціально-економічний розвиток, навколишнє середовище та безпеку людства. Нерівномірний розподіл ресурсів, загострення проблем продовольчої, водної та енергетичної безпеки, кліматичні зміни, війни, конфлікти, міграційні процеси та пандемії свідчать про те, що ефективне подолання цих викликів вимагає не лише застосування комплексного підходу на глобальному рівні, але й реалізації принципів сталого розвитку. Саме концепція сталого розвитку, заснована на балансі економічних, соціальних та екологічних пріоритетів, створює умови для координації зусиль держав, бізнесових структур і громадянського суспільства, спрямованих як на задоволення актуальних потреб сучасного покоління, так і на збереження природних ресурсів та стабільності екосистем для майбутніх поколінь.

1.2. Еволюція концепції сталого розвитку та її сутність

У зв'язку зі стурбованістю світового співтовариства щодо кількості злиденного населення, посилення нерівності всередині країн та між ними, глобальних загроз здоров'ю людей, виснаження природних ресурсів і погіршення стану навколишнього середовища, однією з найбільш підтримуваних концепцій розвитку суспільства є концепція сталого розвитку, що побудована на збалансованості його економічної, соціальної та екологічної складових.

Еволюція ідей щодо взаємодії людини та природи. Передумови до створення концепції сталого розвитку почали складатися ще з часів античних філософів, що пов'язано з науковим осмисленням особливостей взаємодії людини та природи, ролі людини у зміні навколишнього середовища.

У процесі еволюції ідеї щодо взаємодії людини та природи, визначені у працях філософів та економістів до початку 70-х рр. XX ст., пройшли три основні етапи:

- 1) утопічні ідеї устрою «ідеальної» держави, побудованої на принципах справедливості, що сприяють стабільному розвитку суспільства;
- 2) ідеї соціального устрою, що визначає шлях розвитку людини;
- 3) усвідомлення впливу людини на навколишнє середовище та необхідності взаємодії суспільства, природи та людини [1].

Утопічні ідеї устрою «ідеальної» держави, побудованої на принципах справедливості, що сприяють стабільному розвитку суспільства. Ідея устрою «ідеальної» або «справедливої» держави (модель соціально-економічного буття) запропонована давньогрецьким філософом *Платоном* (428/7 р. до н. е. – 347 р. до н. е.). Створена Платоном концепція ідеальної держави розширила знання про людину і суспільство, змусила задуматися над проблемами приватної, особистої і суспільної власності, праці, грошах, торгівлі, землеробстві, ремісництві, кредиті, податках та інших важливих проблемах господарського життя.

Опису ідеальної держави, побудованої на принципах справедливості, що сприяють стабільному розвитку суспільства, присвячені праці англійського гуманіста, державного діяча та письменника, одного з основоположників утопічного соціалізму *Томаса Мора* («Утопія», 1516 р. – відображена держава, де немає приватної власності й узагальнені виробництво і побут, праця є обов'язком для всіх, розподіл відбувається за потреби) та італійського філософа, поета, політичного діяча *Томмазо Кампанелли* («Місто сонця», 1602 р. – твір про ідеальну громаду, що керується вчено-жрецькою кастою і характеризується відсутністю приватної власності, сім'ї, державним вихованням дітей, загальнообов'язковою працею при 4-годинному робочому дні, розвитком науки і просвітою) [1].

Ідеї соціального устрою, що визначає шлях розвитку людини, розглядалися французьким просвітителем *Ж.-Ж.Руссо*. Перша спроба пояснення причин соціальної нерівності була зроблена Ж.-Ж.Руссо 1755 року у праці «Міркування про походження і основи нерівності між людьми»: «...нерівність, майже нікчемна в природному стані, підсилюється і зростає за рахунок розвитку наших здібностей і успіхів людського розуму і стає, нарешті, міцним і узаконеним у результаті встановлення власності та законів».

Розглядаючи шляхи вирішення цієї проблеми Ж.-Ж.Руссо пропонував надати людям можливість відповідати своїй природі: «тим самим ви вкложите в їхні серця закон гуртожитку; люди, здатні до нього за своєю природою і Громадяни за своїм схильностями, вони стануть єдині, стануть добрі, стануть щасливі, і їхній добробут буде добробутом Держави ...».

Усвідомлення впливу людини на навколишнє середовище та необхідності взаємодії суспільства, природи та людини. Т.Р.Мальтус 1798 року поставив під

сумнів безмежність людського розвитку в «Есе про принципи народонаселення» та поклав початок теорії про обмеженість природних ресурсів. Він вважав, що чисельність людей зростає в геометричній прогресії, тоді як засоби для існування – в арифметичній: «ми можемо визнати безперечним те положення, що якщо зростання населення не затримується якими-небудь перешкодами, то це населення подвоюється кожні 25 років і, отже, зростає в кожний наступний двадцятип'ятирічний період в геометричній прогресії ... виходячи з сучасного стану заселення земель, ми вправі сказати, що засоби існування за найсприятливіших умов застосування людської праці ніколи не можуть зростати швидше, ніж в арифметичній прогресії» [1].

У 1938 – 1940 рр. французький філософ і теолог *П.Тейяр де Шарден* у монографії «Феномен людини» виклав ноосферну концепцію, основна ідея якої полягала у виникненні розуму як закономірного явища ускладнення і самопізнання світобудови, трансформації біологічної еволюції в соціальну, заміни природного штучним у результаті діяльності людини.

У зв'язку з виникненням проблем у сфері навколишнього середовища 1971 року американський біолог і еколог *Б.Коммонер* у книзі «Коло, що замикається: природа, людина, технологія» говорить про те, що «криза навколишнього середовища – це сигнал наближення катастрофи». На його думку, «головний урок, який слід отримати як з кризи навколишнього середовища, так і з проблеми народонаселення, полягає у визнанні того факту, що, якщо ми хочемо вижити і зберегти наші природні багатства та наші гуманні принципи, ми повинні, нарешті, знайти соціальні способи боротьби з соціальними лихами, які загрожують і тому, й іншому», «для того, щоб досягти відповідності між логікою навколишнього середовища і реальним світом, необхідно пов'язати цю логіку з усіма тими соціальними, політичними та економічними силами, які керують і нашим повсякденним життям, і ходом історії загалом». Б.Коммонер знаходить джерело оптимізму в самій природі кризи довкілля: «криза – це продукт не біологічних властивостей людини, які не могли б змінитися досить швидко, щоб врятувати нас, а її соціальних діянь, які можуть піддаватися набагато більш швидким змінам. Оскільки криза довкілля є результатом безгосподарного ставлення суспільства до світових ресурсів, то її можна подолати, і людина зможе жити в дійсно людських умовах, якщо соціальний устрій людського суспільства буде приведений у гармонію з екосферою» [1].

Однією з перших спроб наукового осмислення глобальних проблем і можливих шляхів розвитку людства була спроба, зроблена Римським клубом – міжнародною неурядовою організацією, що об'єднує вчених, громадських і політичних діячів світу, який був створений 1968 року італійським промисловцем А.Печчеї (який став його першим президентом) і генеральним директором з питань науки Організації економічного співробітництва та розвитку О.Кінгом з метою розроблення принципів світового планування з позицій загальної теорії систем. Перед клубом були поставлені дві основні цілі: сприяти усвідомленню труднощів, що виникли перед людством та шляхом впливу на суспільну свідомість сприяти виправленню нинішньої ситуації. 1972 року в США опубліковано доповідь Римського клубу «Межі зростання», в якій за допомогою імітаційних моделей

спрогнозовано розвиток цивілізації з урахуванням екологічних обмежень та визначено, що до 2050 р. сировинні ресурси будуть вичерпані, а брак продовольства стане катастрофічним. У доповіді визначено завдання досягнення екологічної і економічної стабільності та глобальної рівноваги в світі.

У наступних доповідях Римського клубу спрогнозовано, що виробниче зростання західних країн скоро припиниться у зв'язку зі швидким виснаженням ресурсів і забрудненням навколишнього середовища, для запобігання катастрофі запропоновано перейти до «органічного зростання» – диференційованого розвитку, встановленню світового порядку й контролю над використанням ресурсів («Людство на поворотному пункті», 1974 р.); зазначено, що «типова для багатого світу ідеологія зростання проявила себе як стимул надспоживання товарів. Турбота виключно про економічне зростання може сприяти саме руйнівній дії на мораль і моральність» («Перегляд міжнародного порядку», 1975 р.); визначено, що межі економічного зростання, труднощі з енергетичними, сировинними та продовольчими ресурсами пов'язані в основному з соціальною організацією суспільства, тому необхідна побудова нового суспільства, здатного забезпечити поліпшення «якості життя» населення Землі («За межами століття марнотратства», 1976 р.); на основі аналізу «атласу сучасних цілей», проведеного на національному і транснаціональному рівнях визнано необхідність переорієнтації організацій, корпорацій, країн, націй і держав на «глобальні цілі, досягнення яких передбачає встановлення спільності світової солідарності, сприяє задоволенню потреб людства в безпеці, забезпеченні продовольством, розумне використання природних ресурсів, розвиток суспільства в напрямі підвищення «якості життя» кожної людини» («Цілі для людства», 1977) [1].

Отже, прийнята модель соціально-економічного розвитку, що ігнорує життєво важливі інтереси майбутніх поколінь, поставила під сумнів саму можливість існування людства.

Роль ООН у формуванні та розвитку концепції сталого розвитку. Вирішальну роль у формуванні та розвитку концепції сталого розвитку з 40-х рр. XX ст. починає відігравати ООН, увага якої спочатку була сконцентрована на проблемах соціально-економічного розвитку країн: 1961 року було прийнято програму міжнародного економічного співробітництва «Декада розвитку», 1969 року – «Декларацію соціального прогресу та розвитку», 1970 року – Міжнародну стратегію розвитку на друге Десятиліття. З 70-х рр. XX ст. усвідомлення необхідності сприяння сталому розвитку знаходить відображення в усіх сферах діяльності ООН, за її ініціативами визначаються цілі та завдання у сфері сталого розвитку [1].

Передумовами формування концепції сталого розвитку стали економічні передумови – енергозалежність, нераціональний розподіл ресурсів, розрив у доходах населення різних країн і в рамках однієї країни, безробіття, обмеження прав приватної власності й відсутність ринкових механізмів господарювання в деяких країнах; соціальні – бідність, гендерна нерівність, екстремізм, ущемлення прав нацменшин, розрив у соціальних стандартах життя залежно від країни чи регіону, незадовільна соціальна інфраструктура; екологічні – вичерпання природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, порушення

біологічного різноманіття та зникнення видів флори і фауни, обмеження виробництва продуктів харчування.

1972 року на конференції ООН з проблем навколишнього середовища (м. Стокгольм, Швеція) розглянуто взаємозв'язок між економічним розвитком і погіршенням стану навколишнього середовища. З появою розуміння необхідності в новому типі розвитку, що забезпечує економічний добробут нинішнього та майбутнього поколінь, 1983 року ГА ООН створено Міжнародну комісію з навколишнього середовища та розвитку.

Поява безпосередньо ідеї сталого розвитку, за загально визнаною думкою, пов'язана з діяльністю Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку під керівництвом *Гру Харлем Брундтланд* та її доповіддю «*Наше спільне майбутнє*», представлений ГА ООН 1987 року. Комісією Брундтланд до широкого вживання було введено поняття «сталий розвиток» (англ. sustainable development), під яким розуміється «процес, що задовольняє потреби сучасності, не підриваючи здатність майбутніх поколінь до задоволення власних потреб». В концепції Г.Брундтланд мова йде про таку екологічно-економічну модель розвитку, про таку переорієнтацію економічного зростання, яка, в першу чергу, повинна піти назустріч загальним потребам світової бідності, а також зменшити нинішній страшний тиск економічної активності на навколишнє середовище.

Хоча конференції ООН з проблем навколишнього середовища і розвитку почали проводитися з 1972 р., включення в політику сприяння розвитку екологічної складової відбулося тільки на початку 90-х рр. ХХ ст. Після Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку, що відбулася 1992 року в Ріо-де-Жанейро – зустрічі на вищому рівні «Планета Земля», яка виокремила проблеми увічнення диспропорцій між країнами, загострення проблеми бідності, голоду, погіршення здоров'я населення та стану екосистем, був визначений новий шлях до добробуту людства – шлях сталого розвитку. Захист довкілля став невід'ємною частиною процесу розвитку. Було наголошено на необхідності комплексного підходу до проблем навколишнього середовища і розвитку, що сприятиме більш ефективній охороні, раціональному використанню екосистем, забезпеченню більш безпечного і благополучного майбутнього, на необхідності спільних зусиль на основі глобального партнерства в інтересах забезпечення сталого розвитку [1].

У Ріо-де-Жанейрській декларації найбільш повно було сформульовано принципи сталого розвитку, яких повинні дотримуватися держави й міжнародні організації, здійснюючи заходи, що здатні вплинути на стан навколишнього середовища.

2000 року відбувся Саміт тисячоліття, організований ООН (м. Нью-Йорк, США), на якому було досягнуто згоди щодо цілей, спрямованих на викорінення бідності й сталий розвиток. ГА ООН ухвалила «Декларацію тисячоліття ООН», у якій були визначені *Цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ)* [8]:

- 1) ліквідація злиденності та голоду;
- 2) досягнення загальної початкової освіти;
- 3) заохочення рівності жінок і чоловіків, розширення прав і можливостей жінок;

- 4) скорочення дитячої смертності;
- 5) покращення материнського здоров'я;
- 6) боротьба з ВІЛ/СНІДом, малярією та іншими захворюваннями;
- 7) забезпечення екологічної стійкості;
- 8) формування глобального партнерства з метою розвитку.

Досягнення ЦРТ передбачало виконання 21 завдання, моніторинг прогресу за якими здійснювався за допомогою 59 показників.

Сукупне досягнення ЦРТ повинно було забезпечити всеосяжний підхід до скорочення бідності, за умови згоди міжнародного співтовариства розвивати глобальне партнерство (через неможливість багатьох країн вирішити поставлені завдання лише власними силами).

2002 року у м. Йоганнесбург (Південна Африка) проведено Всесвітню зустріч на вищому рівні зі сталого розвитку (Ріо+10), на якій було ухвалено план виконання рішень Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку, що передбачав прискорене досягнення таких цілей: викорінення бідності; змін нестійких моделей споживання і виробництва; охорони і раціонального використання природної ресурсної бази економічного та соціального розвитку; сталого розвитку в умовах глобалізації у світі; охорони здоров'я; сталого розвитку малих островних держав, Африки, країн Латинської Америки та Карибського басейну, країн Азії та Тихого океану, в регіоні Західної Азії.

2012 року на конференції ООН зі сталого розвитку (Ріо+20) у м. Ріо-де-Жанейро (Бразилія) Генеральним секретарем ООН наголошено на необхідності пошуку нового шляху для просування вперед через те, що «планета знаходиться у стані безпрецедентної кризи, існуюча модель глобального розвитку є нераціональною». Сталий розвиток визначено як цілісне поняття, що охоплює економічний, соціальний, екологічний виміри та належне управління; вироблено низку дієвих заходів щодо створення стійкої «зеленої» економіки, що забезпечує охорону навколишнього середовища при сприянні досягнення ЦРТ на основі зростання доходів, забезпечення гідною роботою та ліквідації бідності.

2015 року Саміт ООН (Нью-Йорк, США) затвердив 17 цілей сталого розвитку як продовження та завершення Цілей розвитку тисячоліття, моніторинг прогресу за якими здійснюється за допомогою 230 показників [9].

2015 року на Конференції сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (м. Париж, Франція) ухвалено Паризьку угоду, яка визначила напрям подальших зусиль щодо утримання зростання температури на рівні значно нижче 2 градусів. Отже, еволюція концепції сталого розвитку з точки зору періодизації процесу осмислення світовим співтовариством необхідності комплексної взаємодії складових сталого розвитку і прийняття документів ООН, спрямованих на вирішення питань у цій сфері, пройшла три ключових етапи [1]:

1) усвідомлення взаємозв'язку економічного та соціального факторів розвитку (1945–1970 рр.);

2) усвідомлення необхідності сталого розвитку в трьох його складових: економічній, соціальній та екологічній (1971–1991 рр.);

3) розробка і виконання конкретного плану дій у сфері сталого розвитку (1992 – дотепер) (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 - Етапи формування та еволюції концепції сталого розвитку [1]

Етап	Характеристика етапу	Концепція
Усвідомлення взаємозв'язку економічного та соціального факторів розвитку (1945 – 1970)	Концентрація уваги ООН на проблемах соціально-економічного розвитку країн. Визнання взаємопов'язаності економічного та соціального розвитку. Ухвалення програми міжнародного економічного співробітництва «Декада розвитку» (1961 р.), «Декларації соціального прогресу та розвитку» (1969 р.), Міжнародної стратегії розвитку на друге Десятиліття (1970 р.)	Концепція соціально-економічного розвитку
Усвідомлення необхідності сталого розвитку у трьох його складових: економічній, соціальній та екологічній (1971-1991)	Усвідомлення «кризи навколишнього середовища як сигналу наближення катастрофи». Підключення суспільства до вирішення екологічних проблем. Розгляд взаємозв'язку між економічним розвитком і погіршенням стану навколишнього середовища (конференція ООН з проблем навколишнього середовища, м. Стокгольм, 1972 р.). Введення до широкого вживання терміну «сталий розвиток» Міжнародною комісією з навколишнього середовища і розвитку у доповіді «Наше спільне майбутнє», представлений ГА ООН (1987 р.). Висунення нової концепції сталого розвитку як альтернативи розвитку, заснованому на необмеженому економічному зростанні	Концепція розвитку, що доповнила економічне зростання соціальними та екологічними факторами
Розробка і виконання конкретного плану дій у сфері сталого розвитку (1992-дотепер)	Активізація зусиль міжнародного співтовариства у сфері сталого розвитку. Усіма урядами країн – членів ООН досягнуто угоди щодо концепції сталого розвитку, ухвалено Декларацію з навколишнього середовища і розвитку, план дій щодо сталого розвитку «Порядок денний на ХХІ століття», спрямований на вирішення питань у соціальній та економічній сфері, збереження і раціональне використання ресурсів з метою розвитку (1992 р.). Ухвалено «Декларацію тисячоліття ООН» (2000 р.). Затверджено підсумковий документ саміту ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 р.» (2015 р.), Паризьку угоду згідно з рамковою конвенцією ООН про зміну клімату (2015 р.)	Концепція сталого розвитку

Таким чином, *сталий розвиток* – це новий, якісний тип розвитку, який характеризується спрямованістю на захист інтересів людства в сучасному та майбутньому світі як на національному, міжнародному, так і на світовому рівні.

Незважаючи на широке використання поняття «сталий розвиток», не існує єдиного усталеного його визначення. Крім того, це поняття постійно переосмислюється та доопрацьовується. Багатогранність визначень поняття «сталий розвиток» пояснюється як складністю самого поняття, що охоплює економічну, соціальну та екологічну складові, а, отже, і його багатоцільовим використанням, так і відмінностями у використанні в різних країнах. Отже, у розумінні сутності сталого розвитку необхідним є комплексний підхід, що охоплює приділення уваги усім трьом складовим сталого розвитку – економічній, соціальній та екологічній.

З використанням концептуальних настанов ООН щодо визначення елементів успіху та цілей в досягненні сталого розвитку (гідне життя людей (викорінення злиденності й боротьба з нерівністю, створення умов для здорового життя, освіти та участі жінок і дітей), процвітання людей (побудова потужної, інклюзивної та прозорості економіки), планета (збереження екосистем в інтересах усіх суспільств і майбутніх поколінь), правосуддя (заохочення безпечного і мирного співіснування людей і побудова сильних інститутів), партнерства (мобілізація глобальної солідарності в інтересах сталого розвитку)) *сталий розвиток можна визначати як процес, який характеризується спрямованістю на захист інтересів людства в сучасному та майбутньому світі та передбачає взаємодію економічного зростання, соціального розвитку та захисту довкілля з метою задоволення існуючих потреб, а також майбутніх поколінь на основі глобального партнерства та співробітництва* [1].

1.3. Цілі сталого розвитку

Передумови формування нової глобальної стратегії після Цілей розвитку тисячоліття. Цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ), ухвалені ООН у 2000 році, стали першим масштабним зобов'язанням міжнародної спільноти об'єднати зусилля задля подолання глобальних проблем, зокрема бідності, голоду, хвороб і нерівності. До 2015 року вдалося досягти значного прогресу: скорочено рівень крайньої бідності, покращено доступ до освіти, знижено дитячу смертність, розширено доступ до питної води.

Однак, *реалізація ЦРТ виявила низку недоліків і обмежень*, які стали передумовами для розробки нової глобальної стратегії:

- одновимірність підходу (акцент був переважно на соціальних аспектах, з недостатньою увагою до екології та економічної стійкості);
- обмежений перелік цілей (8 цілей ЦРТ не охоплювали багатьох важливих глобальних викликів, зокрема зміни клімату, сталого виробництва, миру й інституційного розвитку);
- недостатня інтеграція з національними політиками (багато країн не повністю адаптували цілі до своїх реалій, що зменшувало ефективність реалізації);
- нерівномірність досягнень (прогрес був сконцентрований у певних регіонах, тоді як найбільш вразливі країни залишилися поза увагою);
- зростаючі глобальні виклики (економічна криза 2008 р., зміна клімату, нестабільність, конфлікти, масові міграції посилили необхідність у новій, системній та довгостроковій стратегії).

Усе це спричинило перехід від Цілей розвитку тисячоліття до Цілей сталого розвитку, затверджених у 2015 році, які охоплюють ширший спектр проблем і ґрунтуються на принципах інклюзивності, універсальності та взаємозалежності.

Принципи сталого розвитку. Забезпечення сталого розвитку потребує використання принципів, на основі яких повинно здійснюватися комплексне управління діяльністю у сфері економічного зростання, соціального розвитку та охорони навколишнього середовища.

Принципи сталого розвитку, визначені науковцями, можна розподілити за

чотирма групами [1]:

- 1) основоположні (базові), що виступають універсальним критерієм і всезагальними вимогами до становлення сталого розвитку;
- 2) загальні, що притаманні сталому розвитку загалом;
- 3) стратегічні, що визначають напрями діяльності для досягнення сталого розвитку;
- 4) науково-організаційні (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 – Класифікація принципів сталого розвитку [1]

Група	Принципи
Основоположні	Природні ресурси, які належать народам та становлять матеріальну основу його існування незалежно від форм власності, є обмеженими і мають використовуватися з урахуванням потреб нинішнього та майбутніх поколінь; використання природних ресурсів повинно базуватись на заощадливому та наукоємному підходах; будь-яка антропогенна діяльність має узгоджуватися із законами природи та обмеженнями, які з цих законів випливають; екологічно орієнтоване виробництво має бути економічно ефективним; одержаний від господарської діяльності результат не може бути меншим від шкоди, заподіяної навколишньому середовищу; усі соціально-економічні перетворення повинні спрямовуватися на утвердження засад гуманізму, демократії і цінностей громадянського суспільства; право кожної людини на здорове і діяльне життя в гармонії з природою, на життя в екологічно чистому та сприятливому для нього навколишньому середовищі; викорінення бідності та запобігання значним відмінностям у рівні життя людей.
Загальні	Принцип інтеграції соціально-економічного, гуманітарно-правового та екологічного аспектів розвитку суспільства; принцип суверенітету над природними ресурсами, за яким країни мають право розробляти свої ресурси в рамках міжнародного права; принцип рівності, що передбачає облік двох норм: міжпоколінної та внутрішньопоколінної рівності; принцип загальної, хоча і відмінної відповідальності; принцип обережності; принцип громадської участі та вільного доступу до інформації; принцип ефективного управління; принцип справедливості; екологізація свідомості й світогляду.
Стратегічні	Екологізація освіти та реалізація принципу ідеологічного забезпечення, раціоналізація масштабів і структури особистого споживання населення, недопущення погіршення стану навколишнього природного середовища, запобігання екологічним і техногенним катастрофам, розширення випуску екологічно чистої продукції, стимулювання переходу до маловідходних, наукомістких, екологічнобезпечних виробництв, збереження для корінного населення їхніх культур, традицій, середовища проживання
Науково-організаційні	Гуманність, відповідність міжнародним нормам, узгодженість, регіональність, цілісність, комплексність, структурність, системність, функціональність, керованість, реальність, поетапність

З метою використання принципів сталого розвитку *при розробленні ефективних управлінських рішень доцільно виділяти п'ять груп принципів сталого розвитку*, а саме:

- *соціальні* – право людей на здорове життя в гармонії з природою, розвиток для забезпечення справедливого задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь у сфері розвитку і довкілля;

- *економічні* – обмеження та ліквідація нежиттєздатних моделей виробництва й споживання; обмін науково-технічними знаннями і розширення розробки, адаптації, поширення і передачі технологій, включаючи нові та інноваційні технології, з метою нарощування національного потенціалу для забезпечення сталого розвитку;

- *екологічні* – вирішення екологічних питань: участь усіх зацікавлених громадян на відповідному рівні, прийняття державами ефективних законодавчих актів у сфері охорони довкілля, співпраця у створенні сприятливої та відкритої міжнародної економічної системи, яка призвела б до економічного зростання і сталого розвитку в усіх країнах, а також у розробці міжнародного права щодо відповідальності й компенсації за негативні наслідки екологічного збитку, у стримуванні або запобіганні перенесення і переведення в інші держави будь-яких видів діяльності і речовин, які завдають екологічної шкоди або вважаються шкідливими для здоров'я людини, здійснення оцінки екологічних наслідків відносно передбачуваних видів діяльності, які можуть мати негативний вплив на довкілля, надання допомоги міжнародним співтовариством потерпілим державам;

- *етичні* – взаємозалежність і неподільність миру, розвитку та охорони довкілля; загальна, але різна відповідальність країн внаслідок своєї різної ролі у погіршенні стану глобального навколишнього середовища; усебічна участь жінок для досягнення сталого розвитку, мобілізація молоді світу з метою формування глобального партнерства для досягнення сталого розвитку і забезпечення кращого майбутнього для усіх, визнання і підтримка самобутності, культури й інтересів корінного населення, забезпечення їхньої ефективної участі у досягненні сталого розвитку; захист довкілля і природних ресурсів народів, які живуть в умовах гноблення, панування і окупації, повага держав до міжнародного права, що забезпечує захист довкілля під час збройних конфліктів, співпраця у справі його подальшого розвитку;

- *організаційні* – співпраця держав у викоріненні бідності, надання особливого значення потребам країн, що розвиваються, насамперед найменш розвинених і екологічно найбільш уразливих країн; співпраця держав у подальшому розвитку міжнародного права в сфері сталого розвитку [1].

Цілі сталого розвитку. 2015 року Саміт ООН з прийняття порядку денного у сфері розвитку на період після 2015 р. (м. Нью-Йорк, США) затвердив підсумковий документ «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 р.» [9], у якому визначено 17 цілей, що передбачають продовження роботи, розпочатої в період дії цілей у сфері розвитку, сформульованих в Декларації тисячоліття, і остаточна реалізація тих цілей, яких не вдалося досягти (рис.1.1).

Рис.1.1. Цілі сталого розвитку

Цілі сталого розвитку, визначені ООН у 2015 році:

1. Загальна ліквідація бідності у всіх її формах.
2. Ліквідація голоду, забезпечення продовольчої безпеки і покращення живлення та сприяння сталому розвитку сільського господарства.
3. Забезпечення здорового способу життя та сприяння добробуту для всіх у будь-якому віці.
4. Забезпечення всеохоплюючої та справедливої якісної освіти і заохочення можливості навчання протягом усього життя для всіх.
5. Забезпечення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок і дівчат.
6. Забезпечення наявності і раціональне використання водних ресурсів і санітарії для всіх.
7. Забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх.
8. Сприяння неухильному, всеохоплюючому і стійкому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх.
9. Створення міцної інфраструктури, сприяння забезпеченню всеохоплюючої і стійкої індустріалізації та впровадженню інновацій.
10. Зниження рівнів нерівності всередині країн та між ними.
11. Забезпечення відкритості, безпеки, живучості і стійкості міст і населених пунктів.
12. Забезпечення раціональних моделей споживання і виробництва.
13. Прийняття термінових заходів з боротьби зі зміною клімату та її наслідків.
14. Збереження і раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку.
15. Захист, відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне управління лісами, боротьба з опустелюванням,

припинення і звернення назад процесу деградації земель та припинення процесу втрати біологічного різноманіття.

16. Сприяння побудові миролюбних і відкритих товариств в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних і заснованих на широкій участі установ на всіх рівнях.

17. Зміцнення засобів досягнення сталого розвитку та активізація роботи механізмів глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.

Структура ЦСР і вимірювання прогресу. Цілі сталого розвитку мають багаторівневу структуру:

- *ціль* - загальна стратегічна мета, яка визначає напрямок дій (усього 17 цілей);

- *завдання* - конкретні орієнтири, через які досягається мета (169 завдань, розподілених між 17 цілями);

- *індикатори* - вимірювані показники, які дають змогу оцінити ступінь досягнення кожного завдання (близько 240 індикаторів).

Такий підхід забезпечує системність і дозволяє зосередитися не лише на намірах, а й на практичних результатах. Оцінка виконання Цілей сталого розвитку здійснюється за допомогою моніторингу та збору статистичних даних на національному та міжнародному рівнях.

Основними принципами вимірювання є:

- *регулярність* - моніторинг повинен здійснюватися систематично (щороку або раз на кілька років);

- *порівнюваність* - дані мають бути уніфікованими, щоб забезпечити порівняння між країнами та регіонами;

- *доступність* - інформація про прогрес має бути відкритою та публічною;

- *орієнтація на результат* - метою оцінки є не лише фіксація стану, а й виявлення потреб у корекції політик.

Щорічні Глобальні звіти зі сталого розвитку публікуються ООН, добровільні національні огляди здійснюються країнами.

З метою забезпечення ефективного моніторингу використовують якісні, достовірні та актуальні дані, що дозволяють забезпечити доказову основу для політичних рішень, визначати пріоритети державної політики, вимірювати прогрес, виявляти проблеми, підвищувати прозорість і підзвітність.

Основні джерела моніторингу охоплюють:

- *національні органи статистики* (державні служби статистики є ключовими у зборі офіційних показників);

- *міжнародні організації* (зокрема ООН, Світовий банк, Всесвітня організація охорони здоров'я (англ. WHO - World Health Organization), Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (англ. UNESCO - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (англ. FAO - Food and Agriculture Organization of the United Nations) та інші формують та агрегують дані на глобальному рівні);

- *дані досліджень і аналітики* (неурядові організації, академічні установи, наукові центри);

- *цифрові інструменти* (спутникові знімки, цифрові платформи, відкриті

бази даних).

Рівні реалізації ЦСР. Реалізація ЦСР здійснюється на різних рівнях: міжнародному (глобальному), національному, регіональному/місцевому, на рівні зацікавлених сторін (громадянського суспільства, бізнесу, науки та освіти) (табл.1.3).

Таблиця 1.3 - Координація й впровадження Цілей сталого розвитку: основні рівні та учасники

Рівень реалізації	Напрями діяльності
Міжнародний (глобальний) рівень	Координація, звітування, моніторинг. На глобальному рівні реалізація ЦСР здійснюється під егідою ООН. Координація дій між країнами, міжнародними організаціями, фінансовими інституціями, НУО та іншими учасниками процесу; Моніторинг і оцінка прогресу через щорічні Глобальні звіти зі сталого розвитку та форуми високого рівня ООН з питань сталого розвитку; Добровільне звітування країн, які подаються до ООН як демонстрація зобов'язань і прогресу.
Національний рівень	Національні стратегії впровадження - адаптація цілей до місцевих умов (кожна країна адаптує ЦСР відповідно до власного соціально-економічного контексту, ресурсів і пріоритетів). Основні елементи національної реалізації: розробка стратегій сталого розвитку, які інтегрують ЦСР у державні програми та політику; визначення національних цілей та індикаторів, узгоджених із глобальними, але конкретизованих для потреб держави; інституційне забезпечення — створення міжвідомчих комітетів, призначення координуючих органів; залучення широкого кола зацікавлених сторін до процесу планування, реалізації та моніторингу; звітування на національному рівні перед громадськістю та міжнародною спільнотою.
Регіональний/місцевий рівень	На рівні регіонів, міст, громад реалізація ЦСР набуває практичного виміру: розробка стратегій сталого розвитку міст і територіальних громад; ініціативи у сфері енергоефективності, переробки відходів, "зеленого" транспорту; соціальні проекти, спрямовані на освіту, охорону здоров'я, зайнятість, гендерну рівність; партнерства між муніципалітетами, НУО, бізнесом і міжнародними донорами; використання цифрових технологій для забезпечення прозорості та участі мешканців у прийнятті рішень.
Мульти-секторальне партнерство	Досягнення ЦСР за умови активної взаємодії всіх суспільних секторів: уряди визначають політику, виділяють ресурси, приймають регуляторні рішення; громадянське суспільство контролює, інформує населення, формує громадську думку, реалізує локальні ініціативи; бізнес забезпечує інновації, робочі місця, ресурси для сталого розвитку, а також відповідає за впровадження принципів корпоративної соціальної відповідальності; наука та освіта створюють аналітичну основу, готують фахівців, формують свідоме ставлення до сталого розвитку.

Контрольні питання й завдання

1. Які основні глобалізаційні виклики постали перед сучасним світом у XXI столітті та як вони взаємопов'язані між собою?
2. Як процеси економічної, соціальної та інформаційної глобалізації впливають на національні держави та їхню здатність до сталого розвитку?
3. У чому полягають екологічні, соціальні та економічні ризики глобалізації для країн, що розвиваються, та розвинених держав?
4. Які передумови зумовили формування концепції сталого розвитку наприкінці XX століття?
5. Як еволюціонувало розуміння сталого розвитку від доповіді «Наше спільне майбутнє» до сучасних міжнародних документів ООН?
6. У чому полягає сутність концепції сталого розвитку та як взаємодіють її економічна, соціальна та екологічна складові?
7. Яку роль відіграють міжнародні організації у формуванні та поширенні принципів сталого розвитку?
8. Які глобальні проблеми людства покликані вирішити Цілі сталого розвитку та чому вони мають універсальний характер?
9. Яка структура Цілей сталого розвитку ООН і як вони інтегрують економічні, соціальні та екологічні завдання розвитку?
10. Яким чином Цілі сталого розвитку можуть бути імплементовані на національному та регіональному рівнях, яку роль у цьому відіграє державна політика?

Тестові завдання для контролю знань

1. Яка характеристика найточніше відображає сучасні глобалізаційні виклики?
 - A. Зменшення ролі міжнародних інституцій
 - B. Уніфікація культур без соціальних наслідків
 - C. Системна взаємозалежність економічних, соціальних та екологічних ризиків
 - D. Повна автономність національних економік
2. Який фактор став ключовим каталізатором формування концепції сталого розвитку?
 - A. Глобальна фінансова криза
 - B. Усвідомлення обмеженості природних ресурсів та екологічних меж зростання
 - C. Поширення цифрових технологій
 - D. Лібералізація світової торгівлі
3. У чому полягає принципова відмінність сталого розвитку від традиційної моделі економічного зростання?
 - A. Орієнтація виключно на соціальну сферу
 - B. Відмова від економічного розвитку
 - C. Поєднання економічного зростання з соціальною справедливістю та

екологічною відповідальністю

D. Перевага екологічних цілей над усіма іншими

4. Який документ вперше закріпив сучасне визначення сталого розвитку?

A. Порядок денний XXI століття

B. Паризька кліматична угода

C. Доповідь Комісії Брундтланд «Наше спільне майбутнє» (1987 р.)

D. Стратегія «Європа 2020»

5. Яка з наведених ознак є характерною для глобалізаційних ризиків?

A. Локальний характер і обмежений вплив

B. Транскордонний характер та неможливість вирішення однією державою

C. Відсутність зв'язку між економікою і довкіллям

D. Тимчасовість і короткостроковий ефект

6. Яке твердження найточніше відображає сутність концепції сталого розвитку?

A. Пріоритет економіки над соціальними цілями

B. Досягнення добробуту за рахунок майбутніх поколінь

C. Задоволення потреб нинішнього покоління без шкоди для можливостей майбутніх

D. Повна відмова від індустріального розвитку

7. Яка подія стала основою для переходу від концепції сталого розвитку до системи глобальних цілей?

A. Саміт у Кіото (1997)

B. Саміт у Ріо-де-Жанейро (1992)

C. Прийняття Порядку денного сталого розвитку до 2030 року (2015)

D. Створення Програми розвитку ООН

8. У чому полягає універсальність Цілей сталого розвитку?

A. Вони адресовані лише країнам, що розвиваються

B. Вони не мають кількісних індикаторів

C. Вони застосовуються до всіх країн незалежно від рівня розвитку

D. Вони мають рекомендаційний характер лише для ООН

9. Яка структура системи ЦСР є правильною?

A. 10 цілей і 50 завдань

B. 17 цілей, 169 завдань та система глобальних індикаторів

C. 20 цілей без кількісних показників

D. 15 екологічних і 2 соціальні цілі

10. Який підхід лежить в основі реалізації Цілей сталого розвитку?

A. Секторальний, ізольований

B. Лише екологічний

- C. Інтегрований міжсекторальний підхід
- D. Орієнтація виключно на державний сектор

Література до розділу 1

1. Кожухова Т.В. Формування та трансформація глобальної системи фінансування сталого розвитку : монографія / Т. В. Кожухова. – Кривий Ріг : Видавець ФОП Чернявський Д.О., 2017. – 336 с.
2. Global Issues: Ending poverty URL: <https://www.un.org/en/global-issues/ending-poverty>
3. Worldometer URL: <https://www.worldometers.info/uk/>
4. Global Issues: Health URL: <https://www.un.org/en/global-issues/health>
5. Global Issues: Water URL: <https://www.un.org/en/global-issues/water>
6. Global Issues: Climate Change <https://www.un.org/en/global-issues/climate-change>
7. Global Issues: Population URL: <https://www.un.org/en/global-issues/population>
8. Декларація тисячоліття ООН. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/422015?ln=en&v=pdf>
9. Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 р.: резолюція ГА ООН 25.09.2015 р. URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E

Розділ 2

Інституціональне забезпечення політик ЄС у сфері сталого розвитку

План викладу і засвоєння матеріалу

- 2.1. Історія, цінності, правові основи та основні інституції ЄС.
- 2.2. Інституціональне забезпечення політик ЄС у сфері сталого розвитку.
- 2.3. Пріоритети, стратегічні документи та ініціативи ЄС у сфері сталого розвитку.

Контрольні питання й завдання

Тестові завдання для контролю знань

Література до розділу 2

2.1. Історія, цінності, правові основи та основні інституції ЄС

Після двох руйнівних світових воєн (1914–1918 і 1939–1945 рр.) європейські країни усвідомили необхідність запобігання майбутнім конфліктам. У період з 1945 по 1950 рр. низка провідних політиків - зокрема Робер Шуман, Конрад Аденауер, Альчіде де Гаспері та Вінстон Черчилль - ініціювали процес європейської інтеграції. Їхнє бачення ґрунтувалося на ідеї економічного та політичного об'єднання країн Європи з метою гарантування тривалого миру та стабільного розвитку. Ключовим кроком на цьому шляху стала *«Декларація Шумана»* від 9 травня 1950 року, у якій міністр закордонних справ Франції Робер Шуман запропонував об'єднати видобуток вугілля і виробництво сталі - основних ресурсів для ведення війни. Це мало зробити неможливою підготовку до війни будь-якою окремою державою.

У 1952 році на основі цієї ініціативи було створено *Європейське об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС)*, до якого увійшли шість країн: Бельгія, Франція, ФРН, Італія, Люксембург і Нідерланди. Цей союз став першим етапом у формуванні сучасного Європейського Союзу (ЄС) [1].

Розширення Європейського співтовариства вугілля та сталі. Після успішного функціонування Європейського об'єднання вугілля та сталі шість країн-засновниць вирішили поширити співпрацю на ширші сфери економіки і 25 березня 1957 року підписали *Римський договір*, який набув чинності у 1958 році. Цим договором було засновано *Європейське економічне співтовариство (ЄЕС)*, основною метою якого стало створення спільного ринку, усунення торговельних бар'єрів між країнами-учасниками та поступове поглиблення економічної інтеграції. Римський договір став важливою віхою на шляху до формування сучасного ЄС [1].

Ключові положення Римського договору - створення спільного ринку, забезпечення вільного руху товарів, послуг, капіталу і робочої сили, поступове узгодження економічної політики. Договір заклав основу для формування митного союзу, спільної сільськогосподарської політики та інституційної структури, яка надалі розвивалась у напрямі європейської інтеграції.

Нові члени ЄС. У 1973 році Данія, Ірландія і Сполучене Королівство (Сполучене Королівство вийшло з ЄС у 2020 році) приєдналися до Європейського економічного співтовариства. За кілька років після припинення існування правих диктатур у Південній Європі три країни отримали право подати заявку на членство. Першою з них стала Греція, яка приєдналася в 1981 році. У 1986 році приєдналися Іспанія та Португалія.

У 1992 р. у м. Маастрихт (Нідерланди) був підписаний *Договір про Європейський Союз*, який набув чинності у 1993 році. Цей документ закріпив створення ЄС як політичного та економічного союзу і став основою його подальшого розвитку. У майбутньому до нього неодноразово вносилися зміни, зокрема через Амстердамський, Ніццький та Лісабонський договори. Через два роки після створення ЄС, до нього приєдналися Австрія, Фінляндія та Швеція. Таким чином, кількість держав-членів ЄС досягла 15.

Невдовзі після Другої світової війни Європа була поділена на схід і захід «залізною завісою», адже розпочалася 40-річна холодна війна. Символом цього поділу стала Берлінська стіна, яка розділила Берлін на дві частини. Після падіння комунізму в 1989 році колишні комуністичні країни Центральної та Східної Європи розпочали процес демократизації та подали заявку на вступ до ЄС. У 2004 році до ЄС приєдналися вісім країн Центральної та Східної Європи (Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Словаччина й Словенія) та острови Середземномор'я Кіпр і Мальта. У 2007 році до ЄС приєдналися Болгарія та Румунія, у 2013 році – Хорватія (рис.2.1) [1].

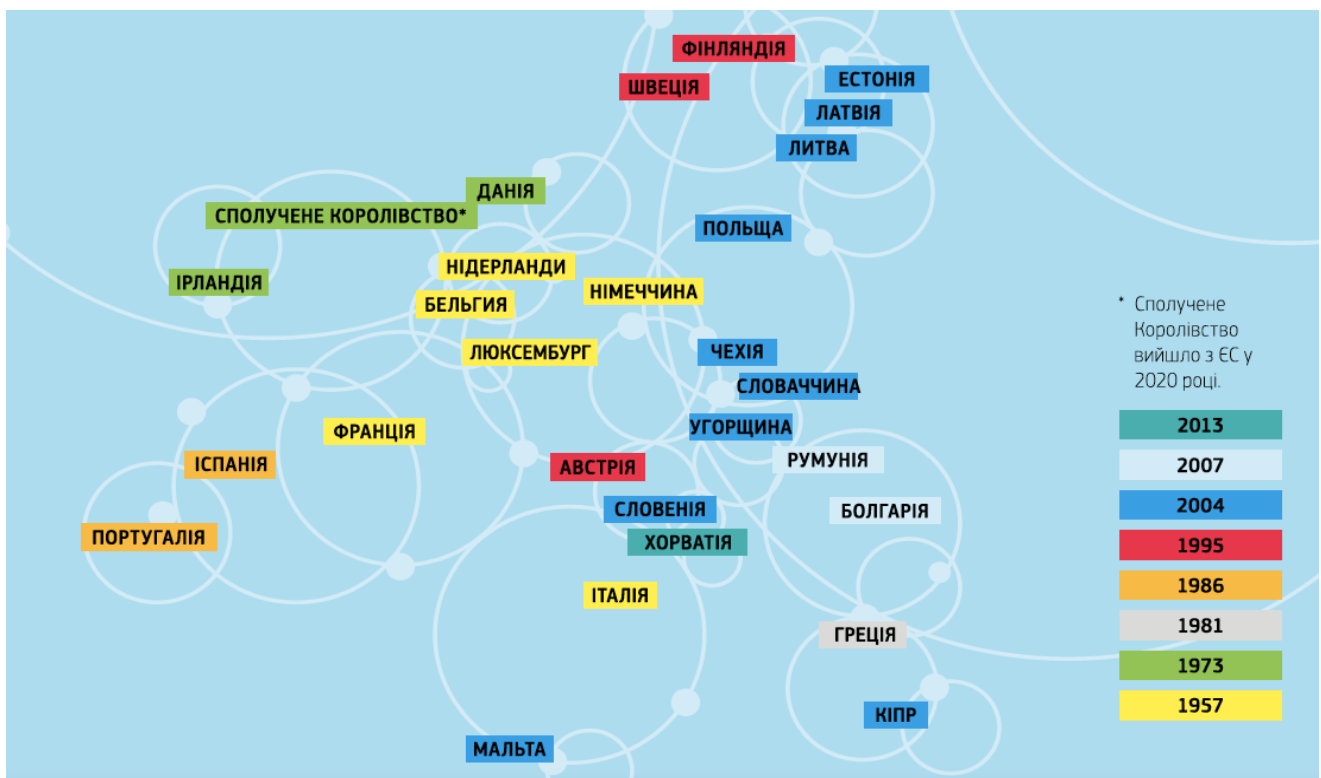

Рис. 2.1. Розширення Європейського Союзу [1]

Наразі ЄС - унікальне партнерство 27 європейських країн, які називають державами-членами або країнами ЄС. Разом вони охоплюють більшу частину європейського континенту. У ЄС мешкає близько 447 млн осіб або майже 6 % населення світу. Громадяни країн ЄС також є громадянами ЄС. ЄС має 24 офіційні мови [1].

Приєднання нових членів ЄС розширило спільний ринок і допомогло підтримувати мир і процвітання в Європі. Будь-який новий член має бути готовим підписати угоди та прийняти повний збір законів ЄС, повинен поважати цінності ЄС, зокрема принципи демократії, верховенство права, людську гідність й основоположні свободи. ЄС підтримує міцні стосунки не лише в межах своїх кордонів, але й з країнами-сусідами.

Європейська політика сусідства спрямована на підтримку безпеки, стабільності та процвітання країн, які розташовані безпосередньо на схід і південь від ЄС. До того ж політика розширення ЄС охоплює потенційно нових членів. Окрім регіону «сусідства» глобальні відносини ЄС зазвичай спираються на торговельні угоди, партнерські відносини та багатосторонню співпрацю.

Європейські цінності. Гасло ЄС «Єдність у різноманітті» уособлює всі цінності Євросоюзу. Хоча кожна країна ЄС має свою власну культуру, мову і традиції, усі країни ЄС поділяють спільні цінності, яких вони мають дотримуватися, як члени Європейського Союзу. Однією з фундаментальних цінностей, що єднає всі країни ЄС, є демократія. Це означає, що лише демократичні країни можуть бути членами ЄС. Іншими цінностями, спільними для всіх країн ЄС, є повага до людської гідності, свобода, рівність, верховенство права та повага до прав людини, зокрема прав меншин [1].

ЄС спирається на *шість ключових цінностей*, які становлять основу суспільства:

- повага до людської гідності;
- свобода;
- демократія;
- рівність;
- верховенство права;
- повага до прав людини, зокрема прав меншин.

Європейський Союз був створений з метою забезпечення довготривалого миру між європейськими державами. Від часу його заснування суттєво знизився рівень насильницьких внутрішніх конфліктів і приводів для початку війни між європейцями. У 2012 році за внесок у зміцнення миру, демократії та прав людини ЄС був удостоєний *Нобелівської премії миру*. Отриману грошову нагороду (930 тис євро), яку ЄС подвоїв власними коштами, було передано на підтримку дітей, які постраждали від збройних конфліктів [1].

Цінності Європейського Союзу закріплені в установчих договорах ЄС та Хартії основоположних прав Європейського Союзу — ключових юридичних документах, ратифікованих усіма державами-членами, що зобов'язує їх дотримуватись цих принципів. Договори ЄС містять правила, які регулюють роботу ЄС. Час від часу ці правила змінюються, наприклад, у разі приєднання нових країн або змін у роботі ЄС.

Останнім договором ЄС є *Лісабонська угода*, яка була підписана в столиці Португалії у 2007 році. Угода набрала чинності 1 грудня 2009 року та запровадила низку важливих змін в інституційній структурі ЄС (ключові нововведення - створення посади Президента Європейської Ради та Верховного представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки, посилення ролі Європейського Парламенту, спрощення процедури ухвалення рішень через розширення застосування голосування кваліфікованою більшістю в Раді ЄС, надання Хартії основоположних прав ЄС обов'язкової юридичної сили, закріплення права держав-членів на добровільний вихід із ЄС) [1].

Основні інституції ЄС. Більшість рішень у Європейському Союзі ухвалюється за участі ключових інституцій, які взаємодіють між собою, забезпечуючи баланс інтересів держав-членів, громадян ЄС та наднаціональних органів. До таких інституцій належать:

Європейський парламент - єдина інституція ЄС, яка обирається напряму, тобто колективним голосуванням звичайних людей. Депутати Європейського парламенту обираються громадянами країн ЄС кожні 5 років. Право голосу на цих виборах має будь-яка особа, що є громадянином ЄС. У деяких країнах Євросоюзу, де негромадяни іноді можуть голосувати на субнаціональних виборах, до участі у виборах до Європарламенту також можуть допускати людей, які відповідають певним умовам проживання (наприклад, не є громадянами, проте легально проживають у країні ЄС).

Основні засідання Європейського парламенту або «пленарні засідання» проводяться 12 разів на рік у Страсбурзі (Франція), і до 6 разів на рік у Брюсселі (Бельгія).

Європейський парламент складається з 705 депутатів від усіх країн ЄС, яких ще називають євродепутатами. Кількість євродепутатів у кожній країні різна: більш густонаселені країни мають більше депутатів, ніж невеликі, менш населені країни. Євродепутати з різних країн ЄС зі схожими політичними поглядами не створюють окремі групи відповідно до свого громадянства, а працюють разом у політичних групах подібно до роботи в національних парламентах [1].

Європейський парламент ухвалює рішення щодо законів ЄС разом із Радою Європейського Союзу. За відсутності згоди між Парламентом і Радою щодо певного законодавчого акту новий закон ухвалений не буде. Європарламент обирає Голову Європейської комісії та має право затвердити або розпустити всю Європейську комісію. Він також затверджує бюджет Євросоюзу;

Європейська Рада - збирає разом обраних лідерів країн ЄС, тобто глав держав чи глав урядів. Ці лідери зустрічаються щонайменше чотири рази на рік. Їхні зустрічі часто називають «європейськими самітами». Європейська рада визначає основні політичні пріоритети ЄС і загальний політичний курс, її очолює голова, якого обирають кожні 2,5 роки. Європейська рада не ухвалює закони, але задає стратегічний курс;

Рада Європейського Союзу (Рада ЄС) - представляє уряди країн ЄС. У Раді збираються міністри всіх країн ЄС для обговорення й ухвалення рішень щодо політики та законів ЄС. Залежно від теми засідань Рада ЄС формується з міністрів відповідного профілю. Рада ЄС є однією з двох основних законодавчих інституцій

ЄС разом із Європейським парламентом. Отже, в Європейському Союзі нічого не можна зробити без участі міністрів з усіх країн ЄС.

Рада ЄС ухвалює більшість рішень кваліфікованою більшістю голосів, однак у деяких сферах, таких як оподаткування, зовнішня політика, безпека, вимагається одностайність, тобто згода всіх держав-членів. Рішення кваліфікованою більшістю застосовуються у багатьох сферах, зокрема щодо законодавства з прав споживачів, екологічного регулювання (наприклад, поводження з відходами) чи економічного відновлення після пандемії COVID-19. Головування в Раді здійснюється по черзі державами-членами ЄС: кожна країна головує протягом шести місяців, координуючи роботу та визначаючи пріоритети;

Європейська Комісія - виконавчий орган ЄС, який розробляє законодавчі ініціативи, контролює виконання політик і дотримання договорів. Європейська комісія складається з 27 єврокомісарів – по одному від кожної країни ЄС. Разом із Головою Європейської комісії, комісари формують виконавчу гілку влади ЄС, яка відповідає за щоденне функціонування Союзу. Мандат єврокомісарів триває 5 років.

Голова Європейської комісії висувається державами-членами через Європейську раду та офіційно призначається Європейським парламентом. Інші комісари висуваються урядами їхніх країн і затверджуються Європейським парламентом. Комісари представляють не позицію своєї країни, а спільні інтереси ЄС. Кожному члену Комісії Голова доручає відповідати за конкретну сферу політики (наприклад, енергетику, економіку або довкілля).

Європейська комісія пропонує нові закони та програми, керуючись загальними інтересами ЄС. Перш ніж висувати ту чи іншу пропозицію, Комісія запитує думку національних парламентів, урядів, зацікавлених груп, експертів і широкої громадськості, запрошуючи їх висловлювати свої коментарі онлайн. Пропозиції Єврокомісії детально вивчаються Європейським парламентом і Радою. Ці дві інституції ухвалюють остаточне рішення щодо всіх законів ЄС. Вони можуть внести поправки до законопроєкту або відхилити його взагалі. Єврокомісія керує політикою ЄС і бюджетом, а також забезпечує правильне застосування законодавства ЄС у країнах Євросоюзу.

2.2. Інституціональне забезпечення політик ЄС у сфері сталого розвитку

Інституціональне забезпечення політик у сфері сталого розвитку - це сукупність організаційних структур, правових норм, процедур, механізмів та інструментів, які забезпечують формування, реалізацію, моніторинг та коригування політик, спрямованих на досягнення балансу між економічними, соціальними та екологічними цілями розвитку.

Організаційна структура ЄС у сфері сталого розвитку, як складова інституціонального забезпечення політик ЄС у сфері соціально-економічного розвитку та охорони довкілля, охоплює сукупність органів і установ ЄС, що відповідають за формування, реалізацію та контроль політики сталого розвитку. До

таких інституцій належать:

1. Органи з питань загального управління, стратегічної координації політики сталого розвитку:

Європейська Комісія (ЄК) - виконавчий орган ЄС, відповідальний за загальне управління і реалізацію політик ЄС, включаючи цілі сталого розвитку (ЦСР) та Європейський зелений курс. У сфері сталого розвитку ЄК виконує ключові стратегічні, законодавчі, координаційні та контрольні функції.

Основні напрями діяльності охоплюють:

формування стратегій сталого розвитку (розробляє довгострокові політичні рамки, програми дій і дорожні карти, спрямовані на досягнення сталого економічного зростання, кліматичної нейтральності, соціальної справедливості та охорони довкілля);

ініціювання законодавчих пропозицій (виступає з ініціативами щодо прийняття нових директив, регламентів та рішень, спрямованих на досягнення сталого розвитку у сферах клімату, енергетики, сільського господарства, транспорту, економіки, зайнятості та цифровізації, зокрема);

контроль за виконанням законодавства (здійснює моніторинг виконання державами-членами екологічних, енергетичних і соціально-економічних зобов'язань, у разі порушень може ініціювати провадження проти держав у Суді ЄС);

координація політик (координує реалізацію стратегій між державами-членами, забезпечуючи цілісність та узгодженість підходів до сталого розвитку, що охоплює інтеграцію ЦСР в усі політики ЄС, міжсекторальну співпрацю (економіка, охорона здоров'я, інновації, освіта), посилення міжурядових і міжінституційних зв'язків);

фінансове планування (комісія розробляє багаторічні фінансові рамки та інструменти, які забезпечують фінансування програм сталого розвитку);

партнерство і зовнішня політика (представляє ЄС на міжнародному рівні з питань сталого розвитку, підтримує глобальні ініціативи та співпрацю з країнами-партнерами щодо переходу до сталих моделей виробництва й споживання);

Європейський Парламент - один з головних законодавчих органів ЄС, який представляє інтереси громадян держав-членів, виконує низку важливих функцій у сфері сталого розвитку, що охоплюють законодавчу, бюджетну, контрольну та представницьку діяльність. Основні напрями діяльності Європейського Парламенту у сфері сталого розвитку охоплюють:

участь у законодавчому процесі (ухвалює нормативно-правові акти спільно з Радою ЄС у межах звичайної законодавчої процедури за такими напрямами, як екологічна політика, кліматичні ініціативи, енергетичний перехід, біорізноманіття, зелена економіка, соціальна інтеграція та права людини);

бюджетне затвердження (затверджує довгостроковий і щорічний бюджети ЄС, зокрема фінансування програм та інструментів, пов'язаних із Цілями сталого розвитку (ЦСР));

парламентський контроль і моніторинг (здійснює політичний нагляд за роботою Європейської Комісії, контролюючи реалізацію стратегій сталого розвитку, дотримання принципів сталого розвитку у всіх політиках ЄС);

формування політичного порядку денного (через резолюції, рекомендації та доповіді ініціює обговорення пріоритетних тем у сфері сталого розвитку, вказує на недоліки реалізації політик та закликає до посилення заходів на рівні ЄС і держав-членів);

захист інтересів громадян (відображає суспільні очікування щодо сталого розвитку, зокрема захисту прав уразливих груп населення, забезпечення соціальної справедливості, переходу до сталої економіки, підтримки молоді, розвитку зелених технологій і забезпечення міжгенераційної рівності);

міжнародна співпраця (підтримує глобальні ініціативи зі сталого розвитку, участю у глобальному діалозі щодо клімату, довкілля та соціального добробуту, а також сприяє міжнародному партнерству у досягненні ЦСР);

Рада Європейського Союзу (Рада ЄС) - один з ключових інститутів ЄС, який представляє інтереси урядів держав-членів, та відіграє центральну роль у формуванні, погодженні та впровадженні політик сталого розвитку на рівні ЄС. До основних функцій Ради ЄС у сфері сталого розвитку слід віднести:

погодження політик сталого розвитку (Рада ЄС разом із Європейським парламентом формує правові рамки для реалізації Цілей сталого розвитку (ЦСР), затверджених ООН, бере участь у розробці стратегічних документів, забезпечує міжінституційну координацію у сфері сталого розвитку);

узгодження з національними пріоритетами (через участь міністрів держав-членів забезпечує відповідність загальноєвропейських політик сталого розвитку національним стратегіям, сприяючи гармонізації з внутрішніми соціально-економічними та екологічними пріоритетами кожної країни);

затвердження нормативних актів (ухвалює регламенти та директиви у сферах охорони довкілля, кліматичної політики, енергоефективності, управління природними ресурсами, циркулярної економіки та соціальної справедливості);

фінансування сталого розвитку (бере участь у затвердженні багаторічних фінансових рамок ЄС, які визначають розподіл коштів на підтримку проєктів сталого розвитку);

моніторинг та перегляд прогресу (розглядає національні звіти держав-членів щодо реалізації політик сталого розвитку, формулює висновки та рекомендації для посилення ефективності реалізації ЦСР в межах ЄС);

міжнародне співробітництво (визначає позиції ЄС на міжнародних форумах з питань сталого розвитку, клімату та довкілля, сприяючи виконанню глобальних зобов'язань, включно з Паризькою угодою та Порядком денним сталого розвитку до 2030 року);

Європейський центральний банк (ЕЦБ) - ключова інституція ЄС, відповідальна за підтримання цінової стабільності в єврозоні. У межах економічної політики ЄС банк також відіграє важливу роль у підтримці сталого розвитку, зокрема у контексті боротьби зі зміною клімату та переходу до екологічно сталої економіки шляхом інтеграції кліматичних ризиків у монетарну політику (ураховує вплив зміни клімату на інфляцію, фінансову стабільність і економічну динаміку при ухваленні рішень щодо монетарної політики), "зеленого" управління активами (переглядає критерії щодо придбання активів, зокрема корпоративних облігацій, на користь компаній, які відповідають критеріям сталості та мають низький

вуглецевий слід), фінансового моніторингу і аналізу кліматичних ризиків (здійснює оцінку впливу кліматичних ризиків на банки та фінансову систему єврозони, стимулюючи включення екологічних факторів у банківські стратегії та звітність), участі у міжнародній кліматичній політиці (співпрацює з іншими центральними банками у межах таких ініціатив, як Мережа для екологічної фінансової системи (NGFS), спрямованої на розвиток "зелених" фінансових практик), підтримки переходу до сталої економіки (через фінансові інструменти та рекомендації сприяє фінансуванню інновацій, енергоефективності та розвитку відновлюваної енергетики).

2. Дослідницькі та аналітичні установи:

Європейський фонд покращення умов життя та праці (Eurofound) - тристороннє агентство ЄС, створене з метою надання достовірних знань для формування ефективної соціальної, трудової політики та політики у сфері зайнятості. Фонд був заснований у 1975 році з метою сприяння плануванню та розробці заходів для покращення умов життя і праці в Європі. Eurofound надає аналітичну інформацію, консультації та експертні оцінки за такими напрямками: умови праці та стале робоче середовище, зміни на ринку праці, виробничі відносини, якість життя, доступ до публічних послуг. Ця діяльність спрямована на підтримку інституцій ЄС, держав-членів і соціальних партнерів у розробці та впровадженні соціально-трудової політики, а також у зміцненні соціального діалогу на основі порівняльних досліджень, аналізу та обміну досвідом;

Інститут з питань дослідження безпеки ЄС (EUISS) - єдиний офіційний аналітичний центр ЄС, що спеціалізується на зовнішній, безпековій та оборонній політиці ЄС. EUISS здійснює аналітичні дослідження, формує стратегічні рекомендації та забезпечує інформаційно-аналітичну підтримку процесу прийняття рішень в інституціях ЄС. EUISS також організовує професійні заходи з залученням експертів, науковців, представників громадянського суспільства та міжнародних партнерів з метою сприяння діалогу, зміцненню аналітичної спроможності та підтримці єдиного підходу до глобальних викликів;

Європейський інститут з питань гендерної рівності (EIGE) - спеціалізована агенція ЄС, яка проводить незалежні дослідження, збирає статистику та поширює найкращі практики задля забезпечення гендерної рівності та ліквідації дискримінації за ознакою статі. До основних функцій EIGE належать проведення досліджень, збір і аналіз даних про гендерну рівність із урахуванням міжсекторального підходу, розробка методик удосконалення гендерної статистики та збору даних, моніторинг стану гендерної рівності на рівні ЄС та країн-членів, створення інструментів і надання технічної підтримки з інтеграції гендерного підходу в політики та програми ЄС і держав-членів, поширення достовірної, порівняльної інформації через комунікаційні кампанії, орієнтовані на позитивні зміни, співпраця з інституціями ЄС, урядами, міжнародними організаціями, науковими установами, медіа та громадянським суспільством.

3. Спеціалізовані агентства ЄС.

У сфері довкілля та клімату:

Європейське агентство з охорони навколишнього природного середовища (EEA) - здійснює моніторинг стану довкілля, публікує аналітичні звіти, інформує

про вплив людської діяльності на природу та координує екологічні ініціативи. Завдяки широкій мережі збору даних агентство відіграє важливу роль у підтримці та реалізації екологічної та кліматичної політики ЄС. ЕЕА є європейським агентством, яке працює у тісній співпраці з численними організаціями на європейському, регіональному та глобальному рівнях. Основним партнером ЕЕА є мережа Eionet (Європейська інформаційна та спостережна мережа з питань навколишнього середовища), до якої входять 32 держави-члени та 6 країн-партнерів;

Бюро Спільноти з прав на сорти рослин (CPVO) - сприяє розвитку сталого сільського господарства шляхом надання правової охорони новим сортам рослин. Діяльність Бюро базується на підтримці інновацій у галузі селекції та забезпеченні правової захищеності селекціонерів. CPVO реалізує, розвиває та просуває ефективну систему інтелектуальної власності у сфері селекційних досягнень, забезпечуючи зручні, прозорі та орієнтовані на користувача процедури. Це дозволяє створювати умови для розробки та розповсюдження нових високопродуктивних і стійких сортів рослин, що відповідають сучасним екологічним і аграрним викликам;

у сфері безпеки та охорони здоров'я:

Європейське агентство з безпеки продуктів харчування (EFSA) - спеціалізована установа ЄС, створена у 2002 році з метою надання незалежної наукової експертизи з питань ризиків, пов'язаних із харчовим ланцюгом. Агентство підтримує ухвалення рішень у сфері безпеки харчових продуктів, забезпечуючи наукове підґрунтя для розробки законодавства та нормативів, що захищають споживачів у ЄС – від виробництва на фермі до споживання. EFSA також сприяє узгодженості наукових підходів у межах ЄС та співпрацює з усіма зацікавленими сторонами;

Європейський центр з питань профілактики та контролю захворювань (ECDC) - агентство охорони здоров'я ЄС, яке працює з 2005 року. Метою ECDC є захист понад 500 млн людей від інфекційних захворювань, які переважно спричиняються паразитами та мікробами (такими як віруси, бактерії та грибки). Штаб-квартира ECDC знаходиться в Стокгольмі, Швеція, і в ньому працює близько 300 співробітників. ECDC збирає, аналізує та поширює дані з понад 50 тем інфекційних захворювань, таких як COVID-19, грип, ВІЛ/СНІД, гепатит, кір, туберкульоз, стійкість до антимікробних препаратів та вакцинація. Експерти ECDC оцінюють ризики для Європи та надають рекомендації, щоб допомогти країнам запобігати спалахам та загрозам громадському здоров'ю та реагувати на них;

у сфері транспорту та інфраструктури:

Європейське агентство з питань морської безпеки (EMSA) - сприяє розвитку безпечного, надійного, екологічного та конкурентоспроможного морського сектору в ЄС. Агентство надає технічну підтримку державам-членам і Європейській Комісії у сфері морської безпеки, захисту довкілля, боротьби зі змінами клімату та розвитку єдиного ринку. EMSA здійснює моніторинг дотримання стандартів сталого морського транспорту, виступає центром експертизи й інновацій, забезпечуючи ефективне функціонування морського сектору ЄС, відіграє значну роль у формуванні міжнародних стандартів у цій

галузі;

Європейське агентство з питань авіаційної безпеки (EASA) – відповідає за впровадження стандартів сталого розвитку в авіаційну сферу ЄС. Агентство розробляє вимоги щодо зменшення шуму, скорочення викидів, підвищення енергоефективності та підтримує перехід до використання сталого авіаційного палива. EASA також сприяє декарбонізації повітряного транспорту, досліджує можливості застосування електричних і водневих двигунів, а також оцінює вплив новітніх технологій на довкілля;

у сфері цифрової безпеки:

Європейське агентство з питань мережевої та інформаційної безпеки (ENISA) – відповідає за забезпечення високого рівня кібербезпеки в ЄС. Створене у 2004 році, Агентство сприяє формуванню кіберполітики, розробляє схеми сертифікації безпеки ІКТ-продуктів, підтримує держави-члени у протидії кіберзагрозам і підвищує обізнаність щодо цифрової безпеки. З урахуванням принципів сталості, ENISA сприяє розвитку надійної цифрової економіки та захисту інфраструктури ЄС.

у сфері сталого використання ресурсів:

Агентство ЄС з контролю за рибальством (CFCA) - здійснює важливий внесок у сталу експлуатацію морських ресурсів, забезпечуючи їх збереження та рівні умови для всіх учасників ринку рибальства в межах ЄС. CFCA створене у 2005 році з метою затвердження єдиних стандартів контролю, інспектування та нагляду в галузі рибальства, забезпечує дотримання Спільної рибальської політики (СРП) ЄС. Основними функціями EFCA є координація національних органів контролю задля узгодженого виконання правил СРП; сприяння формуванню єдиного конкурентного середовища для рибальського сектору ЄС; контроль за дотриманням заходів щодо збереження морських ресурсів і біорізноманіття.

Практичним вираженням діяльності інституцій, що працюють у сфері сталого розвитку є *політики сталого розвитку* - створення й реалізація стратегій, програм і заходів, спрямованих на забезпечення гармонії між економічними, соціальними та екологічними аспектами розвитку задоволення потреб поточних та майбутніх поколінь. Саме політики вказують, які цілі ставляться, які заходи впроваджуються та як оцінюється прогрес у досягненні сталого розвитку на рівні ЄС, його держав-членів і партнерських країн. Розуміння структури та змісту політик сталого розвитку дозволяє оцінити ефективність реалізації стратегічних завдань у сферах економіки, соціального добробуту та охорони довкілля.

Основу політик сталого розвитку становлять принципи, що забезпечують узгодженість управлінських рішень, стратегічне планування, ефективне використання ресурсів та комплексне реагування на соціальні, економічні й екологічні виклики. До таких принципів належать:

інтеграція - політика сталого розвитку передбачає інтеграцію економічних, соціальних та екологічних аспектів у всіх сферах управління та прийняття рішень, тобто врахування впливу рішень на середовище, суспільство та економіку одночасно;

довгостроковість - політика сталого розвитку спрямована на забезпечення розвитку, який задовольняє потреби поточного покоління, не підірвавши здатність

майбутніх поколінь задовольняти свої потреби;

участь громадськості - політика сталого розвитку передбачає широку участь громадськості, включаючи громадські організації, бізнес, місцеві уряди та інші зацікавлені сторони;

превентивний підхід - політика сталого розвитку визначає передбачення та запобігання можливим негативним наслідкам дій, які можуть виникнути через неврахування екологічних та соціальних аспектів;

інноваційність і технологічність - політика сталого розвитку сприяє розвитку та впровадженню інноваційних технологій та підходів, що сприяють зменшенню викидів, ефективному використанню ресурсів та покращенню якості життя;

глобальний підхід - політика сталого розвитку враховує глобальні виклики та спільні цілі, такі як зміна клімату, втрата біорізноманіття та боротьба з бідністю, і прагне співпрацювати з іншими країнами для досягнення цих цілей.

2.3. Пріоритети, стратегічні документи та ініціативи ЄС у сфері сталого розвитку

Сталий розвиток - один з фундаментальних принципів ЄС. Від початку 2000-х років сталий розвиток був визначений як довгострокова стратегічна мета ЄС, яка вимагає узгодження економічних, соціальних та екологічних політик у межах комплексного підходу.

Економічні, екологічні і соціальні аспекти стали частиною Стратегії сталого розвитку ЄС, прийнятої 2001 року та оновленої 2006 року. Ключовими завданнями оновленої Стратегії сталого розвитку ЄС стали: охорона навколишнього середовища, соціальна справедливість, економічне процвітання, виконання міжнародних зобов'язань, зокрема підвищення обсягу офіційної допомоги розвитку до 0,7 % ВНД до 2015 р.

Важливе значення мала також стратегія економічного розвитку «Європа 2020: стратегія розумного, сталого та всеохоплюючого зростання», схвалена 2010 року, яка запропонувала п'ять основних напрямів діяльності європейських держав: зайнятість; дослідження та інновації; зміна клімату та енергетика; освіта; боротьба з бідністю.

Стратегія «Європа 2020» установила такі основні фактори зміцнення економіки:

- 1) розумне зростання (розвиток економіки, заснований на знаннях та інноваціях);
- 2) стале зростання: створення економіки, заснованої на доцільному використанні ресурсів, екології та конкуренції;
- 3) інклюзивне зростання: сприяння підвищенню рівня зайнятості населення, досягнення соціальної і територіальної згоди.

У ЄС сталий розвиток не розглядається як окрема сфера, а виступає основоположним принципом, який пронизує всі напрямки політики. Сталий розвиток інтегрований у такі сфери, як сільське господарство, транспорт,

енергетика, торгівля, освіта, охорона здоров'я та соціальний захист. Такий підхід забезпечує цілісність політичного курсу ЄС і спрямований на гармонійне поєднання економічного зростання, соціальної справедливості та екологічної відповідальності.

Після ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН Порядку денного сталого розвитку на період до 2030 року в 2015 році, ЄС взяв на себе зобов'язання з імплементації 17 Цілей сталого розвитку (ЦСР) як у внутрішній, так і зовнішній політиці. У 2016 році Європейська Комісія ухвалила «Наступні кроки для сталого майбутнього Європи» (Next steps for a sustainable European future), у якому окреслено стратегічні напрямки реалізації ЦСР у межах політики ЄС.

ЄС впроваджує ЦСР через інтеграцію їх у багаторічне стратегічне планування, галузеві політики, механізми фінансування та інструменти оцінювання. Також ЦСР відображені в зовнішній допомозі, політиці співробітництва, кліматичних цілях та інноваційній політиці ЄС. Отже, сталий розвиток є ключовим орієнтиром у стратегічному плануванні Європейського Союзу.

На кожен інституційний цикл (тобто період, протягом якого діє обрана європейська інституція) Європейська комісія формулює *ключові політичні пріоритети*, які визначають стратегічний напрямок розвитку ЄС на відповідний період та охоплюють усі складові сталого розвитку.

Пріоритети ЄС на 2019-2024 рр. Шість політичних пріоритетів ЄС на 2019–2024 роки були представлені Президенткою Європейської Комісії Урсулою фон дер Ляєн в її політичній програмі «Союз, що прагне більшого: моя програма для Європи» («A Union that strives for more: My agenda for Europe») з подальшим закріпленням у стратегічному порядку денному для ЄС на 2019-2024 рр. (рис. 2.2).

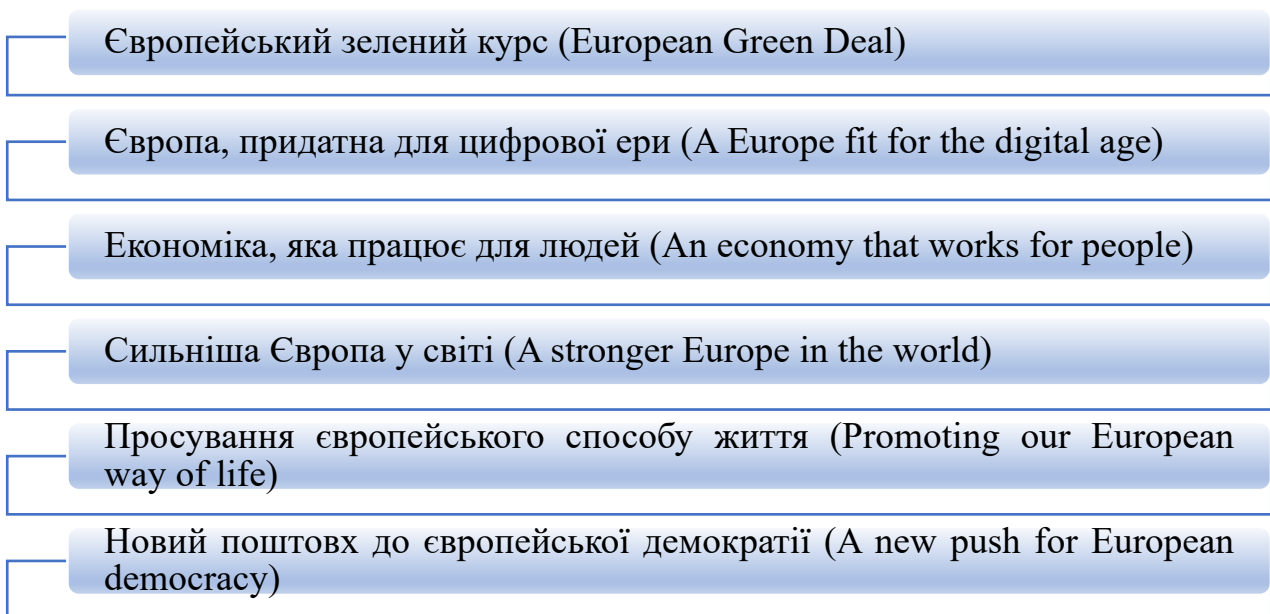

Рис.2.2. Пріоритети ЄС на 2019 – 2024 рр. [2]

Пріоритети ЄС на 2019 – 2024 рр. охоплювали ключові сфери політики, що відображали стратегічні завдання ЄС у відповідь на сучасні виклики в Європі та світі [2]:

1. *Європейський зелений курс (European Green Deal)* - перетворення ЄС на сучасну, ресурсоефективну та конкурентоспроможну економіку, водночас збереження природного середовища Європи, боротьба зі зміною клімату та досягнення вуглецево-нейтральної та ресурсоефективної Європи до 2050 року.

Сфери політики:

кліматична політика (досягнення кліматичної нейтральності до 2050 р., Закон ЄС про клімат, механізми зменшення викидів парникових газів);

енергетична політика (перехід до відновлюваних джерел енергії (сонячна, вітрова, біоенергія), підвищення енергоефективності (ініціативи щодо «енергоощадного» житла, побуту та промисловості), зменшення залежності від викопного палива, ініціатива REPowerEU (для підвищення енергетичної незалежності));

транспортна політика (розвиток сталої та розумної мобільності, поширення електротранспорту та зарядної інфраструктури, зменшення викидів у секторі авіації, морських перевезень та автотранспорту, «Стратегія сталої та розумної мобільності» (2020 р.);

промислова політика та економіка замкненого циклу (план дій щодо циркулярної економіки (Circular Economy Action Plan), підтримка сталого виробництва і споживання, екомодернізація промисловості та стимулювання інновацій, екодизайн та зменшення ресурсомісткості продукції);

сільське господарство та продовольча система (стратегія «Від ферми до виделки» (Farm to Fork), скорочення використання пестицидів і добрив, підтримка органічного землеробства, підвищення продовольчої безпеки та якості харчових продуктів);

біорізноманіття та охорона природи (Стратегія ЄС щодо біорізноманіття до 2030 р., розширення природоохоронних територій, відновлення деградованих екосистем, заборона шкідливих для довкілля практик);

будівництво та реконструкція (Ініціатива «Хвиля реконструкції» (Renovation Wave), модернізація будівель задля енергоефективності, підтримка сталої урбаністики та «зеленого» дизайну, фінансування та «зелений» бюджет, створення механізму справедливого переходу (Just Transition Mechanism), інвестиційний план Європейського зеленого курсу, система «зеленого» таксономічного класифікатора інвестицій.

2. *Європа, придатна для цифрової ери (A Europe fit for the digital age)* - розширення можливостей людей за допомогою технологій нового покоління.

Сфери політики:

цифрове десятиліття Європи (розширення можливостей компаній і людей у зосередженому на людині, стійкому та процвітаючому цифровому майбутньому);

кібербезпека (сприяння кіберстійкості, захист комунікацій і даних, забезпечення безпеки онлайн-суспільства та економіки);

цифрові навички (подолання нестачі цифрових навичок і вдосконалення цих навичок у Європі шляхом просування проєктів і стратегій);

освіта (усунення перешкод для навчання та покращення доступу до якісної освіти для всіх);

Європейський дослідницький простір (створення єдиного безмежного ринку для досліджень, інновацій та технологій в ЄС);

цифрові фінанси (нові фінансові технології можуть полегшити доступ до фінансових послуг і підвищити ефективність фінансової системи);

єдиний ринок (єдиний ринок є серцевиною європейського проєкту, що дозволяє громадянам подорожувати, жити, працювати чи навчатися, де вони хочуть).

3. *Економіка, яка працює для людей (An economy that works for people)* - забезпечення соціальної справедливості та добробуту.

Сфери політики:

економічний і фінансовий союз (створення більш глибокого та справедливого економічного та валютного союзу);

робочі місця, зростання та інвестиції (збільшення інвестицій та створення робочих місць);

підтримка працевлаштування молоді (міст до робочих місць для наступного покоління).

4. *Сильніша Європа у світі (A stronger Europe in the world)* - зміцнення європейського відповідального глобального лідерства.

Сфери політики:

політика розвитку ЄС (створення міжнародних партнерств для стійких глобальних змін);

європейське сусідство (зміцнення процвітання, стабільності, безпеки та регіональної співпраці);

гуманітарна допомога та цивільний захист (допомога постраждалим країнам і населенню у разі катастроф або надзвичайних гуманітарних ситуацій);

безпека та оборона;

відносини з партнерами по всьому світу (відносини ЄС із третіми країнами та регіонами);

партнерство Африка-ЄС (інтенсифікація співпраці Африка-ЄС через партнерство в п'яти ключових сферах);

розширення ЄС (інвестування в мир, безпеку та стабільність у Європі);

ЄС і міжнародна співпраця на основі правил (визначення та захист пріоритетів і цінностей ЄС на глобальній арені в багатосторонній системі);

торговельна політика (ЄС допомагає підприємствам максимально використати глобальні можливості для забезпечення процвітання, чесної конкурентоспроможності та інвестицій).

5. *Промовання нашого європейського способу життя (Promoting our European way of life)* - захист громадян і цінностей ЄС.

Сфери політики:

освіта та навчання (підтримка освіти в Європі через різноманітні ініціативи та створення форуму для співпраці в таких сферах, як шкільна політика, професійне навчання, вища освіта та навчання дорослих);

психічне здоров'я (розробка комплексного підходу до психічного здоров'я та

подолання викликів через Ініціативу «Здоровіші разом» і впровадження високоефективних дій, від проактивної профілактики до соціальної інтеграції);

основні права (боротьба з дискримінацією та сприяння гендерній рівності, зокрема шляхом забезпечення верховенства права та основних прав);

судова співпраця (боротьба з такими злочинами, як торгівля людьми, контрабанда та корупція, створення європейської зони правосуддя шляхом об'єднання різних національних правових систем);

верховенство права (верховенство права гарантує основні права та цінності, дозволяє застосовувати законодавство ЄС і підтримує сприятливе для інвестицій бізнес-середовище);

захист дітей від сексуального насильства (комплексна відповідь на зростаючі офлайн- та онлайн-загрози шляхом покращення запобігання, розслідування та допомоги жертвам).

6. *Новий поштовх до європейської демократії (A new push for European democracy)* - захист і зміцнення демократії.

Сфери політики:

демографія (розгляд основних чинників демографічних змін та їхнього впливу у Європі);

боротьба з дискримінацією (боротьба з расизмом, ксенофобією та дискримінацією за ознакою віку, сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності);

протидія дезінформації (виявлення, аналіз та викриття дезінформації);

боротьба з мовою ненависті та злочинами на ґрунті ненависті (побудова більш інклюзивної та захисної Європи);

висловлення думки щодо ініціатив Комісії (погляди громадян і бізнесу щодо нової політики ЄС та існуючих законів).

Пріоритети ЄС на 2024–2029 рр. У відповідь на зростаючу геополітичну напругу, стратегічну конкуренцію, спроби підірвати міжнародний порядок, заснований на правилах, а також масштабні виклики (від повномасштабної війни російської федерації проти України до наслідків зміни клімату, пандемії COVID-19 та нестабільності на Близькому Сході) ЄС оновлено стратегічний підхід до політики сталого розвитку та зовнішніх дій.

27 червня 2024 р. Європейська Рада ухвалила Стратегічний порядок денний ЄС на 2024–2029 рр., який визначив пріоритети та довгострокові орієнтири для діяльності європейських інституцій [3].

Метою документа є забезпечення європейського суверенітету та стратегічної автономії, посилення конкурентоспроможності, збереження демократії та цінностей, а також активне лідерство у глобальному переході до сталого розвитку. Ці цілі реалізуються через три взаємопов'язані стратегічні стовпи:

- вільна та демократична Європа - забезпечення верховенства права, дотримання прав людини, підтримка демократичних інститутів та боротьба з дезінформацією;

- сильна та безпечна Європа - посилення обороноздатності, контроль за зовнішніми кордонами, ефективне управління міграційними процесами, зміцнення кібербезпеки;

- процвітаюча та конкурентоспроможна Європа - підтримка сталого

зростання, інновацій, промислової трансформації, цифровізації та кліматичної нейтральності [3].

Таким чином, оновлений стратегічний підхід ЄС враховує не лише внутрішні виклики, а й глобальні трансформації, визначаючи сталий розвиток як наскрізний пріоритет зовнішньої, економічної, екологічної та соціальної політики Союзу у найближчі п'ять років.

Основою цих пріоритетів став документ «Політичні настанови для Європейської Комісії на 2024–2029 роки» (Political Guidelines for the European Commission 2024–2029).

6 пріоритетів Європейської комісії на 2019 – 2024 рр. представлено на рис. 2.3.

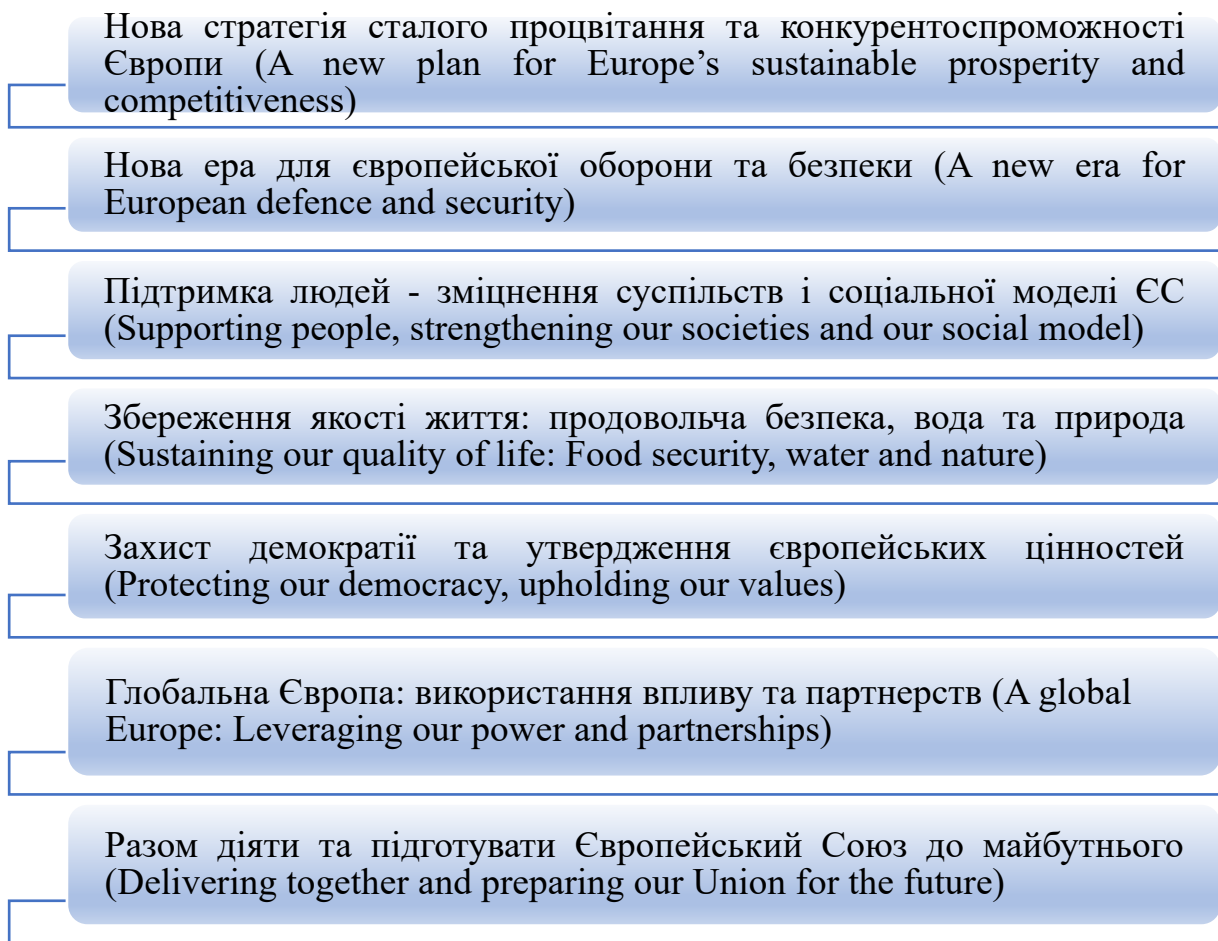

Рис.2.3. Пріоритети ЄС на 2024 – 2029 рр. [3]

Кожен з ключових пріоритетів ЄС сприяє досягненню Цілей сталого розвитку через відповідні ініціативи та документи, представлені в табл. 2.1.

**Таблиця 2.1 – Пріоритети ЄС 2024-2029:
цілі, ініціативи, стратегічні документи**

Пріоритети / цілі	Ініціативи та стратегічні документи
1. Нова стратегія сталого процвітання та конкурентоспроможності Європи (підтримка економічного зростання, створення якісних робочих місць, перехід до циркулярної економіки, інвестиції в інновації, дослідження, цифрові технології та еко-індустрію)	
■ спрощення ведення бізнесу для стимулювання економічного зростання; ■ Угода про чисту промисловість для підтримки конкурентоспроможних галузей промисловості ЄС та створення якісних робочих місць; ■ більш циркулярна та стійка економіка для переходу до більш стійких практик виробництва та споживання; ■ підвищення продуктивності завдяки поширенню цифрових технологій для посилення конкурентоспроможності ЄС та лідерства в інноваціях штучного інтелекту; ■ розміщення досліджень та інновацій в центрі економіки; ■ турбо-інвестиції для прискорення зеленого, цифрового та соціального переходу; ■ подолання дефіциту навичок та робочої сили	■ Компас конкурентоспроможності (Competitiveness compass) ■ Угода про чисту промисловість (Clean Industrial Deal) ■ План конкурентоспроможності та декарбонізації ЄС (A plan for EU competitiveness and decarbonisation) ■ Європейський план дій щодо кібербезпеки лікарень та медичних працівників ■ План дій Континенту ШІ (AI continent action plan)
2. Нова ера для європейської оборони та безпеки (зміцнення оборонної спроможності, створення Defence Union, підвищення готовності до криз, забезпечення кібербезпеки, контроль міграції, зміцнення кордонів тощо)	
■ побудова Європейського оборонного союзу для захисту ЄС та його громадян; ■ покращення готовності та кризового управління для реагування на кризи; ■ покращення внутрішньої безпеки для боротьби з усіма загрозами онлайн та офлайн; ■ зміцнення спільних кордонів для їхньої безпеки; ■ більш справедливе та рішуче управління міграцією	■ Стратегія Союзу готовності (Preparedness union strategy) ■ Європейська стратегія внутрішньої безпеки (European internal security strategy) ■ Європейський план дій проти торгівлі наркотиками (European action plan against drug trafficking) ■ Європейська оборонно-промислова стратегія (European defence industrial strategy) ■ План дій щодо захисту сектору охорони здоров'я від кібератак (Action plan to protect the health sector from cyberattacks)
3. Підтримка людей — зміцнення суспільств і соціальної моделі ЄС (справедлива економіка, соціальна солідарність, підтримка молоді, рівність можливостей, гідна праця)	
■ забезпечення можливостей, стабільності та добробуту для всіх; ■ зміцнення моделі соціального ринку ЄС для забезпечення справедливого переходу для всіх; ■ подолання нерівності, регіональних диспропорцій та дискримінації	■ Європейський стовп соціальних прав (European Pillar of Social Rights) ■ Молодіжна стратегія ЄС (EU Youth Strategy) ■ Новий Пакт для європейського соціального діалогу (New Pact for European social dialogue) ■ Дорожня карта для прав жінок (Roadmap for women's rights)

Продовження табл. 2.1

4. Збереження якості життя: продовольча безпека, вода та природа (стійка агросистема, збереження біорізноманіття, адаптація до змін клімату, забезпечення продовольчої та водної безпеки)	
- побудова конкурентоспроможної та стійкої сільськогосподарської та продовольчої системи, захист біорізноманіття для підтримки фермерів та збереження здорової їжі; - адаптація та підготовка до зміни клімату	- Європейська зелена угода (European Green Deal) - Європейський план адаптації до зміни клімату (European climate adaptation plan) - Стратегія оновлення поколінь для підтримки молодих фермерів - Цифрова стратегія ЄС для сільського господарства
5. Захист демократії та утвердження європейських цінностей (боротьба з дезінформацією та зовнішнім втручанням, зміцнення верховенства права, включення громадян у процес прийняття рішень)	
- захист та відстоювання демократії, підвищення стійкості та готовності суспільства; - зміцнення верховенства права для справедливого та ефективно функціонуючого суспільства; - сприяння громадянській активності та участі громадян в розробці політики	- Європейський акт про свободу ЗМІ (European Media Freedom Act) - Звіти про верховенство права (Rule of Law Reports)
6. Глобальна Європа: використання впливу та партнерств (геополітичне лідерство, розширення ЄС, співпраця з країнами-партнерами, нова економічна зовнішня політика, реформування багатосторонньої системи)	
- розширення ЄС для посилення впливу на світовій арені; - зосередження уваги на ширшому сусідстві для сприяння миру, партнерству та економічній стабільності; - проведення нової економічної зовнішньої політики для підвищення добробуту, розширення торговельних можливостей, взаємовигідних партнерських відносин; - реформування міжнародної системи для її адаптації до сучасного світу	- Новий пакт для Середземномор'я (New pact for the Mediterranean) - Стратегія ЄС-Близький Схід (EU-Middle East strategy) - Глобальний шлюз (Global Gateway)
7. Разом діяти та підготувати Союз до майбутнього» - бюджет та реформи ЄС (створення сучасного, простого бюджету, структурні реформи ЄС, посилення співпраці між інституціями, підвищення внутрішнього потенціалу ЄС).	
- новий бюджет, що відповідає амбіціям ЄС для найкращого використання фінансових можливостей; - амбітний порядок денний реформ для Європи задля забезпечення належного функціонування ЄС; - зміцнення партнерства з Європейським Парламентом для ефективнішої співпраці	- Компас конкурентоспроможності (Competitiveness compass) - Річний бюджет ЄС (EU annual budget) - Програма Багаторічної фінансової рамки ЄС 2028 – 2034 (Multiannual Financial Framework (MFF) 2028 – 2034)

Складено на основі [3]

Контрольні питання й завдання

1. Як формувалася Європейська інтеграція та які історичні етапи визначили сучасну модель Європейського Союзу?
2. Які базові цінності ЄС закріплені в установчих договорах і яким чином вони пов'язані з принципами сталого розвитку?
3. Які правові основи діяльності ЄС визначають компетенції Союзу у сфері економічної, соціальної та екологічної політики?
4. Яку роль відіграють основні інституції ЄС (Європейська Комісія, Європейський Парламент, Рада ЄС, Європейська Рада, Суд ЄС) у формуванні та реалізації політик сталого розвитку?
5. Як функціонує інституціональна система ЄС у забезпеченні міжсекторальної

- координації політик сталого розвитку?
6. Які спеціалізовані органи, агентства та консультативні інституції ЄС залучені до реалізації політик у сфері сталого розвитку?
 7. Яким чином принцип «інтеграції сталого розвитку» враховується під час розроблення та впровадження політик ЄС?
 8. Які стратегічні документи ЄС визначають сучасні пріоритети сталого розвитку та якою є їх ієрархія?
 9. У чому полягає роль Європейського зеленого курсу як ключової ініціативи ЄС у сфері сталого розвитку?
 10. Як стратегічні ініціативи ЄС у сфері сталого розвитку узгоджуються з Цілями сталого розвитку ООН та глобальними зобов'язаннями Союзу?

Тестові завдання для контролю знань

1. Який установчий договір ЄС вперше закріпив принцип сталого розвитку як одну з цілей Союзу?

- A. Договір про заснування ЄОВС
- B. Римські договори
- C. Маастрихтський договір
- D. Лісабонський договір

2. Який договір надав сталому розвитку статус горизонтального принципу політик ЄС?

- A. Маастрихтський договір
- B. Амстердамський договір
- C. Ніццький договір
- D. Лісабонський договір

3. Яка інституція ЄС має виключне право законодавчої ініціативи у сфері політик сталого розвитку?

- A. Європейський Парламент
- B. Рада Європейського Союзу
- C. Європейська Комісія
- D. Європейська Рада

4. Який орган ЄС визначає загальні стратегічні напрями розвитку Союзу, включно зі сталим розвитком?

- A. Європейський Парламент
- B. Рада ЄС
- C. Європейська Рада
- D. Суд ЄС

5. Яка з наведених інституцій здійснює демократичний контроль і співзаконодавчу функцію у сфері політик сталого розвитку?

- A. Європейська Комісія

- B. Європейський Парламент
- C. Європейський центральний банк
- D. Комітет регіонів

6. Який принцип означає обов'язкове врахування екологічних та соціальних аспектів у всіх політиках ЄС?

- A. Принцип субсидіарності
- B. Принцип пропорційності
- C. Принцип інтеграції сталого розвитку
- D. Принцип солідарності

7. Яка інституція ЄС представляє інтереси регіонів і місцевих органів влади в контексті сталого розвитку?

- A. Європейський економічний і соціальний комітет
- B. Комітет регіонів
- C. Європейський інвестиційний банк
- D. Європейська Рада

8. Який стратегічний документ ЄС є основою переходу до кліматично нейтральної економіки?

- A. Стратегія «Європа 2020»
- B. Лісабонська стратегія
- C. Європейський зелений курс
- D. Стратегія внутрішнього ринку ЄС

9. Який з наведених документів безпосередньо узгоджує політики ЄС з Цілями сталого розвитку ООН?

- A. Договір про функціонування ЄС
- B. Стратегія ЄС зі сталого розвитку та Європейський зелений курс
- C. Хартія основних прав ЄС
- D. Багаторічна фінансова перспектива

10. Який підхід є ключовим для реалізації політик сталого розвитку в ЄС?

- A. Галузевий підхід
- B. Тимчасовий підхід
- C. Міжсекторальний (інтегрований) підхід
- D. Добровільний підхід

Література до розділу 2

1. ЄС і я <https://op.europa.eu/webpub/com/eu-and-me/uk/>
2. European Union priorities 2019-2024 https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/eu-priorities/european-union-priorities-2024-2029/european-union-priorities-2019-2024_en
3. Commission's priorities https://commission.europa.eu/priorities-2024-2029_en

Розділ 3

Політика ЄС у сфері охорони навколишнього середовища

План викладу і засвоєння матеріалу

3.1. Інститути ЄС, що забезпечують формування та реалізацію політики ЄС у сфері охорони навколишнього середовища.

3.2. Європейський зелений курс як стратегічна основа екологічної політики ЄС.

Контрольні питання й завдання

Тестові завдання для контролю знань

Література до розділу 3

3.1. Інститути ЄС, що забезпечують формування та реалізацію політики ЄС у сфері охорони навколишнього середовища

Охорона навколишнього середовища та боротьба зі зміною клімату є одним із ключових стратегічних пріоритетів Європейського Союзу. Сьогодні глобальні екологічні виклики - такі як підвищення середньої температури, втрата біорізноманіття, деградація екосистем, забруднення океанів і знищення лісів потребують узгодженої та комплексної відповіді. ЄС виступає одним із світових лідерів у формуванні та реалізації сучасної екологічної політики та міжнародної кліматичної дипломатії.

Європейський Союз відіграв центральну роль у підписанні Паризької кліматичної угоди 2015 року та зобов'язався стати першим *кліматично нейтральним континентом до 2050 року* - тобто забезпечити такий рівень скорочення викидів парникових газів, який урівноважується їх природним або технологічним поглинанням.

З метою реалізації цих масштабних цілей у Європейському Союзі діє розгалужена система інституцій, кожна з яких виконує специфічні функції у формуванні, реалізації та моніторингу екологічної політики (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 - Основні інститути ЄС, відповідальні за формування та реалізацію екологічної політики

Інститут ЄС	Завдання в сфері охорони навколишнього середовища
Європейська Комісія (European Commission)	Розробка екологічної політики та стратегій; контроль за виконанням екологічного законодавства у державах-членах; фінансування та управління екологічними програмами, інвестиційними фондами зі сприяння кліматичним інноваціям та охороні природи; проведення наукових досліджень, підготовка аналітичних звітів, прогнозів та оцінок впливу на довкілля; представництво ЄС на міжнародній арені у переговорах про клімат і довкілля

Продовження табл. 3.1

Інститут ЄС	Завдання в сфері охорони навколишнього середовища
Європейський парламент (European Parliament)	Співзаконодавство - ухвалення екологічного законодавства разом із Радою ЄС; внесення поправок до законодавчих пропозицій ЄК; парламентський контроль за діяльністю ЄК у сфері екології; публічний діалог і залучення зацікавлених сторін (експертів, НУО, бізнесу, науковців) до формування політики; прийняття резолюцій щодо актуальних екологічних викликів, які формують політичний порядок денний ЄС.
Рада ЄС (Council of the EU)	Співзаконодавство разом з Парламентом у сфері довкілля; узгодження національних позицій з екологічних питань між державами-членами; затвердження стратегічних документів довгострокового екологічного планування; участь у міжнародних переговорах та укладення міжнародних екологічних угод; забезпечення балансу між інтересами окремих держав-членів та загальноєвропейськими цілями.
Додаткові органи та агентства, що підтримують екологічну політику ЄС	
Європейське агентство з навколишнього середовища (EEA)	Надання незалежної інформації про стан довкілля; аналітична підтримка формування політики; підготовка звітів та екологічних індикаторів; координація європейської мережі екологічної інформації та спостережень Eionet; забезпечення доступу громадськості до екологічних даних.
Європейський центральний банк (ECB)	Здійснення грошово-кредитної політики, спрямованої на підтримку зеленої фінансової трансформації; урахування кліматичних ризиків у монетарній політиці та фінансовій стабільності; підтримка розвитку зелених фінансових інструментів (зелені облігації, стійкі інвестиції); дослідження кліматичних економічних ризиків, стрес-тестування банків; співпраця з міжнародними організаціями у сфері кліматичних фінансів.
Спеціалізовані агентства ЄС	
Бюро ЄС з прав на різновиди рослин (CPVO)	Захист прав інтелектуальної власності на нові рослинні сорти.
Європейське агентство з морської безпеки (EMSA)	Зменшення забруднення морського середовища; моніторинг судноплавства, контроль аварійних ситуацій та нафтопротиттів.
Агентство ЄС з контролю рибальства (EFCA)	Забезпечення сталого рибальства; запобігання надмірному вилову та незаконному рибальству.

Складено на основі [1-8]

Основні інститути Європейського Союзу (*Європейська Комісія, Європейський парламент та Рада ЄС*) формують цілісну, взаємодоповнювану систему управління у сфері охорони навколишнього середовища. Разом ці інститути забезпечують ефективне поєднання ініціювання політик, демократичної легітимності, міждержавної координації та контролю за виконанням екологічного законодавства.

Європейська комісія відіграє провідну роль як стратегічний і технічний центр розробки та реалізації природоохоронних політик, надаючи наукове підґрунтя, здійснюючи нагляд за дотриманням екологічного права та координуючи фінансову підтримку зеленої трансформації.

Європейський парламент гарантує демократичний характер екологічних рішень, представляючи інтереси громадян ЄС, контролюючи діяльність Комісії та формуючи суспільний порядок денний у сфері клімату та довкілля.

Рада ЄС, у свою чергу, забезпечує узгодження позицій держав-членів, перетворюючи політичні пріоритети ЄС на компромісні, але ефективні законодавчі рішення, а також представляє інтереси Союзу на міжнародній арені.

Поряд із ключовими інституціями, що формують і ухвалюють політику ЄС у сфері охорони навколишнього середовища, важливу роль відіграє розгалужена *мережа спеціалізованих агентств та установ*, які забезпечують практичну реалізацію екологічних стратегій, здійснюють моніторинг, науково-аналітичну підтримку, контроль у специфічних секторах і сприяють виконанню екологічних зобов'язань на рівні ЄС. Саме ці установи забезпечують оперативність, експертність і технічну спроможність екологічної політики. Діяльність цих установ доповнює роботу основних інституцій і забезпечує комплексний підхід до охорони навколишнього середовища.

Додаткові органи та агентства, що підтримують екологічну політику ЄС: Європейське агентство з навколишнього середовища (European Environment Agency (EEA)) створене для забезпечення Європейського Союзу та держав-партнерів достовірною, своєчасною та незалежною інформацією про стан довкілля. Діяльність агентства охоплює широкий спектр аналітичних, інформаційних та координаційних функцій, що спрямовані на підтримку екологічного управління на європейському рівні [4] :

- *аналітична підтримка екологічної політики.* ЕЕА проводить глибокі дослідження щодо стану повітря, вод, ґрунтів, біорізноманіття, зміни клімату та ресурсоефективності. Аналітичні огляди Агентства використовуються при розробці законодавства та стратегій ЄС, зокрема Європейського зеленого курсу;

- *підготовка регулярних звітів та екологічних індикаторів.* Найважливішим є масштабний звіт (State of the Environment Report), що публікується кожні п'ять років і містить системну оцінку екологічних тенденцій у Європі. Агентство також формує показники для моніторингу екологічних цілей та оцінки прогресу держав-членів;

- *координація мережі Eionet (European Environment Information and Observation Network - Eionet).* Eionet - це система національних фокальних центрів, наукових установ та спеціалізованих організацій, що забезпечують збір та передачу

екологічних даних у ЄС. Ця мережа є фундаментом для формування узгодженої, стандартизованої європейської статистики щодо довкілля;

- *надання відкритого доступу до екологічних даних.*

Через свої платформи (Data Service, EEA Maps, Climate-ADAPT, Air Quality Index) агентство забезпечує громадськість, уряди та бізнес актуальною інформацією про екологічний стан, кліматичні ризики та можливості адаптації до зміни клімату.

Європейський центральний банк (European Central Bank (ECB)). Хоча ЄЦБ не є екологічним органом у класичному розумінні, його діяльність має стратегічний вплив на екологічну політику через формування монетарної політики, регулювання фінансової системи та інтеграцію кліматичних ризиків у фінансове управління ЄС. У рамках Європейського зеленого курсу ЄЦБ отримав розширений мандат щодо врахування кліматичних факторів у своїй діяльності.

Основні напрями впливу ЄЦБ на зелену трансформацію [5]:

- *урахування кліматичних ризиків у монетарній політиці.*

ЄЦБ оцінює фізичні ризики (повені, пожежі, посухи) й ризики переходу до низьковуглецевої економіки, що можуть впливати на фінансову стабільність. Це відображається у кредитних програмах, операціях на ринку активів та забезпеченні банківських резервів;

- *стимулювання розвитку зелених фінансових інструментів.* ЄЦБ активно працює з ринком зелених облігацій, сприяє формуванню стандартів для стійких інвестицій, запроваджує кліматичні критерії у своїй портфелі активів;

- *дослідження кліматичних економічних ризиків.* ЄЦБ проводить кліматичні стрес-тести банківської системи, аналізує вплив зміни клімату на інфляцію, продуктивність та економічну стабільність;

- *міжнародна співпраця.* Банк бере участь у глобальних мережах із зелених фінансів (наприклад, Network for Greening the Financial System (NGFS)) та підтримує міжнародні кліматичні ініціативи.

Спеціалізовані агентства ЄС.

Бюро ЄС з прав на різновиди рослин (Community Plant Variety Office (CPVO)) забезпечує єдину систему захисту прав інтелектуальної власності на нові рослинні сорти в межах ЄС [6].

Важливість для екологічної політики полягає у:

- *сприянні розвитку нових сортів, адаптованих до зміни клімату (посухостійких, стійких до шкідників, більш продуктивних);*
- *підтримці інновацій в агросекторі, що мають вирішальне значення для сталого сільського господарства;*
- *забезпеченні правового захисту для селекціонерів.*

Європейське агентство з морської безпеки (European Maritime Safety Agency (EMSA)) - ключова установа для охорони морського середовища та забезпечення безпеки судноплавства в Європі. Основні напрями діяльності [7]:

- *запобігання та реагування на забруднення морського середовища.*

Агентство експлуатує спеціалізовані судна для збору розливів нафти та хімічних речовин, координує моніторинг морської безпеки за допомогою супутникових технологій (CleanSeaNet);

- *моніторинг судноплавства та нагляд за морською інфраструктурою.* Агентство забезпечує роботу системи SafeSeaNet, що відстежує рух суден у реальному часі, сприяє управлінню аварійними ситуаціями та зменшує ризики зіткнень і забруднення;

- *підтримка виконання екологічних стандартів у морському секторі.* Агентство контролює дотримання вимог Міжнародної конвенції щодо запобігання забрудненню з суден (MARPOL) щодо викидів, сірки у морському пальному, утилізації відходів судноплавства.

Агентство ЄС з контролю рибальства (European Fisheries Control Agency (EFCA)) забезпечує сталий підхід до управління рибними запасами, що є важливою частиною політики ЄС у сфері охорони океанів, та виконує такі завдання [8]:

- *запобігання надмірному вилову* - здійснює контроль за дотриманням квот, нагляд за рибальськими суднами та координацію спільних інспекцій;

- *боротьба з незаконним, непідзвітним і нерегульованим рибальством.* Агентство забезпечує суворий контроль імпорту морепродуктів до ЄС, щоб не допустити вилов з екологічно незбалансованих джерел;

- *розробка спільних стандартів та підвищення кваліфікації інспекторів.* Забезпечує гармонізацію правил риболовлі у ЄС та сприяє впровадженню екологічно відповідального підходу до управління запасами риби;

- *підтримка відновлення морських екосистем* - діяльність спрямована на збереження біорізноманіття та підтримку стійких рибних ресурсів відповідно до Стратегії ЄС щодо біорізноманіття.

Отже, ефективна екологічна політика ЄС ґрунтується на взаємодії законодавчих, виконавчих та аналітичних інституцій, які формують цілі, приймають правові акти, забезпечують їх виконання та здійснюють наукову підтримку. Разом ці органи створюють комплексну багаторівневу систему управління, що сприяє сталому розвитку, охороні природних ресурсів та зміцненню позицій ЄС як глобального лідера у сфері кліматичної політики.

3.2. Європейський зелений курс як стратегічна основа екологічної політики ЄС

Європейський зелений курс (The European Green Deal) - стратегічна рамкова ініціатива Європейського Союзу, комплексний план дій, спрямований на трансформацію Європи в перший кліматично-нейтральний континент до 2050 року. Європейський зелений курс відображає зобов'язання Європейської Комісії вирішувати глобальні кліматичні та екологічні проблеми, що є визначальним завданням для сучасного покоління, визначає нову модель економічного розвитку, у центрі якої - раціональне використання ресурсів, зменшення впливу на довкілля, інновації, захист здоров'я громадян та підвищення якості життя.

Передумови формування Європейського зеленого курсу. Події перших десятиліть XXI століття продемонстрували вразливість людства перед кліматичними змінами: загострення природних катаклізмів, зростання втрат біорізноманіття, деградація земель, посилення забруднення повітря та води.

Зміни клімату відбуваються дедалі швидше: атмосфера теплішає, екосистеми

деградують, і близько одного мільйона з восьми мільйонів видів на планеті перебуває під загрозою зникнення. Ліси та океани страждають від забруднення й знищення.

Фрагментарні та локальні заходи, які тривалий час застосовувалися окремими країнами, не дали достатнього ефекту. Потрібна була системна, довгострокова і глобальна стратегія. Саме тому в грудні 2019 року Європейська Комісія оголосила про започаткування Європейського зеленого курсу - найбільш масштабної природоохоронної та економічної трансформації в історії ЄС. Отже, Європейський зелений курс став комплексною відповіддю на виклики зміни клімату, забруднення довкілля, деградації екосистем та втрати біорізноманіття, а також на загрози для здоров'я та добробуту громадян, пов'язані з негативним впливом довкілля.

Стратегічні цілі та ключові напрями Європейського зеленого курсу (ЄЗК). Мета Європейського зеленого курсу - перетворення ЄС на справедливе та процвітаюче суспільство із сучасною, ресурсоефективною та конкурентоспроможною економікою. До 2050 року планується досягти кліматичної нейтральності, тобто нульових чистих викидів парникових газів, одночасно забезпечуючи економічне зростання, відокремлене від інтенсивного використання ресурсів [9]. ЄЗК також спрямований на:

- захист і примноження природного капіталу ЄС;
- охорону здоров'я та благополуччя громадян від ризиків та негативного впливу довкілля;
- забезпечення справедливого та інклюзивного переходу, який враховує потреби регіонів, галузей промисловості та працівників, які зазнають найбільших викликів.

ЄЗК містить конкретні цілі ЄС на 2030 рік, реалізація яких є ключовою для досягнення загальної мети (рис.3.1).

Рис.3.1. Елементи Європейського зеленого курсу [10]

Для реалізації цілей ЄЗК сформовано стратегічні напрями політики (табл.3.2), кожен з яких супроводжується окремими стратегіями до 2030 і 2050 років, оновленням законодавства та прийняттям нових нормативних актів.

Таблиця 3.2 - Стратегічні напрями Європейського зеленого курсу

Напрямок	Заходи
Кліматична політика та адаптація до зміни клімату	<u>Заходи для досягнення кліматичної нейтральності:</u> - ухвалення Європейського кліматичного закону, що закріплює мету - кліматична нейтральність до 2050 року; - скорочення викидів парникових газів щонайменше на 55 % до 2030 року (порівняно з 1990 роком); - розвиток механізмів торгівлі викидами та введення вуглецевого податку на кордоні для стимулювання; - створення Кліматичного соціального фонду для підтримки соціально вразливих груп у процесі переходу
Чиста та доступна енергія	<u>Заходи для трансформації енергетичного сектору:</u> - підвищення частки відновлюваних джерел енергії до ~42,5 % (45 %) до 2030 року, енергоефективності на рівні ЄС (обов'язкове підвищення на ~11,7 % до 2030 року) та скорочення енергоспоживання; - розгортання планів REPowerEU для диверсифікації енергетичних поставок та зменшення залежності від викопного палива; - модернізація електромереж і створення умов для інтегрованої «розумної» енергетичної інфраструктури.
Циркулярна економіка та мінімізація відходів	<u>Заходи щодо ресурсоефективного виробництва та споживання:</u> - розробка та впровадження вимог щодо екодизайну продукції, що підлягає ремонту й тривалому використанню; - створення стандартів для повторного використання упаковки та матеріалів до 2030 року; - стимулювання економіки з меншим обсягом відходів через підтримку компаній, що пропонують довговічні, ремонтпридатні та повторно використовувані товари; - просування повторного використання замість простої переробки (особливо у секторі будівництва, електроніки та текстилю).
Стійка та розумна мобільність	<u>Заходи для чистого транспорту:</u> - підтримка електрифікації транспорту, включно з розвитком інфраструктури для зарядок; - стимулювання громадського і неодноручного транспорту (велосипеди, трамваї) як альтернативи приватним авто; - підвищення стандартів щодо ефективності та викидів для автомобілів і вантажних транспортних засобів; - розвиток інтегрованих логістичних рішень, що зменшують транспортні затори та викиди.
Зелене та кліматично нейтральне сільське господарство	<u>Заходи для сприяння сталому агросектору:</u> - реалізація Стратегії «Від ферми до виделки» (Farm to Fork) - комплекс заходів для стійкого виробництва та переробки продуктів; - зменшення використання пестицидів і синтетичних добрив для збереження ґрунтів та водних ресурсів; - підтримка органічного землеробства та розвитку екологічних практик у фермерстві, сприяння ефективному використанню земель, збереженню родючості та збільшенню біорізноманіття агроландшафтів

Продовження табл. 3.2

Напрямок	Заходи
Охорона та відновлення біорізноманіття	<u>Заходи з охорони природних екосистем:</u> - розширення мережі охоронюваних територій як на суші, так і в морях, з метою захисту вразливих видів; - впровадження програм відновлення природних середовищ (ліси, водно-болотні угіддя, річкові системи); - підтримка проєктів з висадження дерев — мільярдні ініціативи до 2030 року; - введення фінансових та нормативних стимулів для збереження біологічного різноманіття на місцевому та національному рівнях.
Нульове забруднення довкілля	<u>Заходи щодо очищення довкілля:</u> - посилення стандартів щодо якісного повітря, води та ґрунтів, зокрема зменшення викидів шкідливих речовин; - скорочення використання одноразового пластику і токсичних хімічних речовин; - підтримка ініціатив щодо очищення річок, озер і узбережжя від забруднень; - розвиток систем моніторингу та звітності для забезпечення прозорості даних про забруднення.
Енергоефективне та екологічне будівництво	<u>Заходи для «зеленого» житлового та промислового фонду:</u> - подвоєння темпів реновації будівель з метою підвищення їх енергоефективності та зниження втрат енергії; - впровадження стандартів екологічного будівництва, що враховують повторне використання матеріалів та низьковуглецеві технології; - створення стимулів для модернізації житлового фонду з огляду на стійкість до зміни клімату (термоізоляція, «розумні» системи управління енергією); - підтримка досліджень і інновацій у «зеленому» будівництві для зменшення впливу галузі на навколишнє середовище.

Складено на основі [9]

Законодавче забезпечення ЄЗК. Для перетворення цілей ЄЗК на юридично обов'язкові норми ЄС ухвалив низку ключових документів:

Європейський кліматичний закон (European Climate Law), який набув чинності 14 червня 2021 року і закріпив зобов'язання досягти кліматичної нейтральності до 2050 року; проміжну ціль - скорочення викидів парникових газів на 55% до 2030 року (від рівня 1990 року) [11];

пакет законодавчих ініціатив «Fit for 55», прийнятий 14 липня 2021 року, охоплює зміни у сферах енергетики та транспорту, землекористування та лісового господарства, оподаткування та торгівлі квотами на викиди [12];

додаткові стратегії та плани дій. У межах ЄЗК розроблено або оновлено Стратегію ЄС щодо біорізноманіття до 2030 року; Лісову стратегію ЄС; Нову стратегію адаптації до зміни клімату; Стратегії щодо ґрунтів, пластику та хімічних речовин; Плани дій «Нульове забруднення», «Циркулярна економіка», «Органічне виробництво»; Реформовану систему торгівлі викидами (ETS), яка поширена на енергетику, промисловість, авіацію, морський транспорт та автотранспорт; Механізм коригування вуглецю на кордоні (CBAM) та Кліматичний соціальний фонд.

Фінансові інструменти ЄЗК. Для забезпечення рівномірного переходу всіх країн ЄС створено Фонд справедливого переходу (Just Transition Fund), який підтримує регіони, що найбільше залежать від викопного палива; механізми Східного партнерства та інші програми технічної допомоги; масштабні інвестиції у наукові дослідження та інновації (Horizon Europe, Innovation Fund) [13].

Міжнародний вимір: глобальне лідерство ЄС. ЄС позиціонує себе світовим лідером екологічної трансформації та активно просуває ідеї ЄЗК через кліматичну дипломатію; торговельні інструменти (включно з екологічними вимогами до імпорту); програми підтримки розвитку; партнерства з країнами-постачальниками енергоресурсів та сировини.

Стратегії та плани, ухвалені в межах Європейського зеленого курсу:

Нова промислова стратегія для Європи

Стратегія МСП для сталої та цифрової Європи

План дій для усунення бар'єрів на спільному ринку

Довгостроковий план дій для кращої імплементації та контролю за правилами єдиного ринку

План дій з циркулярної економіки

Стратегія "Від ферми до виделки"

Стратегія ЄС з біологічного різноманіття до 2030 року

Інвестиційний план для сталої Європи

Ком'юніке "Чиста енергія для всіх європейців"

Стратегія інтеграції енергетичної системи

Воднева стратегія ЄС

Ком'юніке про план кліматичних цілей до 2030 року

Контрольні питання й завдання

1. Які інституції Європейського Союзу відіграють ключову роль у формуванні політики ЄС у сфері охорони навколишнього середовища?
2. Охарактеризуйте повноваження Європейської Комісії у сфері екологічної політики та механізми їх реалізації.
3. Яку роль відіграють Європейський Парламент і Рада ЄС у прийнятті екологічного законодавства Європейського Союзу?
4. У чому полягає значення Європейського агентства з навколишнього середовища (ЕЕА) для реалізації екологічної політики ЄС?
5. Яким чином Суд Європейського Союзу забезпечує дотримання екологічного права та принципів охорони довкілля?
6. Які основні принципи екологічної політики ЄС закріплені в установчих договорах Європейського Союзу?
7. У чому полягає сутність Європейського зеленого курсу та які стратегічні цілі він визначає?
8. Які ключові напрями та ініціативи охоплює Європейський зелений курс у контексті переходу до кліматично нейтральної економіки?
9. Як Європейський зелений курс інтегрує екологічні цілі з економічною та соціальною політикою ЄС?

10. Яке значення має Європейський зелений курс для країн-кандидатів на вступ до ЄС, зокрема для України?

Тестові завдання для контролю знань

1. Яка інституція ЄС має виключне право законодавчої ініціативи у сфері екологічної політики?

- A. Європейський Парламент
- B. Рада Європейського Союзу
- C. Європейська Комісія
- D. Європейське агентство з навколишнього середовища

2. Яка роль Європейського Парламенту у сфері охорони навколишнього середовища?

- A. Контроль за виконанням екологічних директив державами-членами
- B. Надання наукових консультацій з питань довкілля
- C. Співзаконодавча участь у прийнятті екологічних актів разом з Радою ЄС
- D. Застосування санкцій до держав-порушників

3. Рада Європейського Союзу у сфері екологічної політики відповідає за:

- A. Розробку екологічних стандартів
- B. Моніторинг стану довкілля
- C. Прийняття законодавчих рішень разом з Європейським Парламентом
- D. Технічну допомогу третім країнам

4. Основною функцією Європейського агентства з навколишнього середовища (ЕЕА) є:

- A. Прийняття екологічних директив
- B. Забезпечення фінансування екологічних проєктів
- C. Збір, аналіз та поширення екологічних даних
- D. Судовий захист екологічних прав

5. Який принцип екологічної політики ЄС передбачає запобігання шкоді довкіллю ще до її виникнення?

- A. Принцип солідарності
- B. Принцип субсидіарності
- C. Принцип запобіжних дій (превентивності)
- D. Принцип вільного ринку

6. Принцип «забруднювач платить» означає, що:

- A. Держава компенсує екологічні збитки
- B. Витрати на ліквідацію шкоди несе суб'єкт, який її спричинив
- C. Фінансування здійснюється з фондів ЄС
- D. Застосовуються добровільні екологічні внески

7. Головною стратегічною метою Європейського зеленого курсу є:

- A. Підвищення промислового виробництва
- B. Досягнення енергетичної незалежності
- C. Досягнення кліматичної нейтральності ЄС до 2050 року
- D. Скорочення чисельності населення

8. Який документ закріплює правову мету кліматичної нейтральності ЄС?

- A. Паризька кліматична угода
- B. Стратегія «Європа 2020»
- C. Європейський кліматичний закон
- D. Амстердамський договір

9 Який сектор не є ключовим напрямом Європейського зеленого курсу?

- A. Енергетика
- B. Транспорт
- C. Сільське господарство
- D. Оборонна політика

11. У чому полягає інтеграційний характер Європейського зеленого курсу?

- A. Орієнтації виключно на екологію
- B. Відокремленні екологічної політики від економіки
- C. Поєднанні екологічних, економічних і соціальних цілей
- D. Зосередженні лише на регулюванні промисловості

Література до розділу 3

1. Європейська комісія https://commission.europa.eu/index_en
2. Європейський парламент <https://www.europarl.europa.eu/portal/en>
3. Рада ЄС <https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/>
4. Європейське агентство з навколишнього середовища <https://www.eea.europa.eu/en>
5. Європейський центральний банк <https://www.ecb.europa.eu/home/html/index.en.html>
6. Бюро ЄС з прав на різновиди рослин <https://cpvo.europa.eu/en>
7. Європейське агентство з морської безпеки <https://www.emsa.europa.eu>
8. Агентство ЄС з контролю рибальства <https://www.efca.europa.eu/en>
9. The European Green Deal <https://eur-lex.europa.eu/>
10. Європейський зелений курс (<https://ecoaction.org.ua/ievropejskyj-zelenyj-kurs.html>)
11. European Climate Law https://climate.ec.europa.eu/eu-action/european-climate-law_en
12. Fit for 55 <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/fit-for-55/>
13. The European Green Deal https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
14. Зелена угода <https://eu4ukraine.eu/greengeal-ua>

Розділ 4

Забезпечення соціальної справедливості в країнах ЄС

План викладу і засвоєння матеріалу

4.1. Політики ЄС в сфері забезпечення соціальної справедливості.

4.2. Інститути ЄС, що забезпечують формування та реалізацію соціальної політики ЄС

Контрольні питання й завдання

Тестові завдання для контролю знань

Література до розділу 4

4.1. Політики ЄС в сфері забезпечення соціальної справедливості

Справедливість (лат. *justitia*) — морально-правова категорія, один з основних принципів суспільних відносин, які визначають необхідність об'єктивного, неупередженого ставлення до людини та її вчинків, чесного розв'язання юридичних справ; це відповідність між правами і обов'язками людини, діяннями та визнаннями, шаною й винагородою, проступками (правопорушеннями) й відповідальністю.

Соціальна справедливість є важливою складовою сталого розвитку та вибудовується на принципах рівності, включеності та доступу до можливостей для всіх членів суспільства.

Принцип соціальної справедливості містить у собі вимоги відповідності між практичною роллю певних соціальних суб'єктів у житті суспільства та їх статусом, між правами та обов'язками, діяннями та відплатою за них, трудом та винагородою, злочином та покаранням, заслугами людей та суспільним визнанням.

Соціальна справедливість є однією з фундаментальних цінностей Європейського Союзу та важливим елементом його моделі сталого розвитку. Політика ЄС у цій сфері спрямована на *забезпечення гідних умов життя і праці, рівних можливостей для всіх громадян та зменшення соціально-економічної нерівності між регіонами, соціальними групами та поколіннями.*

Соціальний вимір ЄС ґрунтується на поєднанні економічної ефективності з високими соціальними стандартами. Такий підхід передбачає, що економічне зростання має супроводжуватися соціальним прогресом, а трансформації, пов'язані з цифровізацією, глобалізацією та зеленим переходом, не повинні призводити до маргіналізації окремих груп населення.

Політика ЄС у сфері соціальної справедливості спрямована на досягнення таких ключових цілей:

- забезпечення гідної та справедливої праці для всіх громадян;
- підвищення рівня зайнятості та якості робочих місць;
- зменшення бідності та соціального виключення;
- забезпечення рівності можливостей незалежно від статі, віку, походження чи соціального статусу;
- посилення соціальної згуртованості між державами-членами та регіонами.

Основні напрями політики соціальної справедливості ЄС представлені в табл. 4.1.

Таблиця 4.1- Основні напрями політики соціальної справедливості ЄС [1]

Напрямок політики	Зміст
Політика зайнятості та ринку праці	Сприяння створенню робочих місць, боротьбі з безробіттям, розвитку професійної освіти та навчання впродовж життя. Особлива увага - зайнятості молоді, жінок і вразливих груп населення.
Справедливі умови праці та соціальний захист	Запровадження мінімальних стандартів щодо робочого часу, охорони праці, мінімальної заробітної плати, соціального страхування та захисту працівників у нестандартних формах зайнятості.
Рівність та недискримінація	Реалізація політики гендерної рівності, протидії дискримінації за будь-якими ознаками, забезпечення рівного доступу до освіти, ринку праці та соціальних послуг.
Боротьба з бідністю та соціальним виключенням	Підтримка малозабезпечених домогосподарств, людей з інвалідністю, літніх осіб, мігрантів та інших уразливих груп.
Регіональна та соціальна згуртованість	Зменшення відмінностей у рівні розвитку регіонів через політику згуртованості та фінансову підтримку менш розвинених територій.

Нормативно-правові засади соціальної політики ЄС. Правовою основою соціальної політики ЄС є положення Договору про функціонування Європейського Союзу, які визначають повноваження Союзу у сферах:

- умов праці та соціального захисту;
- рівності жінок і чоловіків;
- охорони здоров'я та безпеки на робочому місці;
- соціального діалогу між роботодавцями та працівниками.

Європейський стовп соціальних прав. Ключовим орієнтиром сучасної соціальної політики став *Європейський стовп соціальних прав*, який закріплює 20 ключових принципів і прав у сферах рівних можливостей, справедливих умов праці та соціального захисту, що охоплюють три теми:

рівні можливості та доступ до ринку праці (наприклад, навички, освіта та навчання протягом усього життя, рівні можливості, гендерна рівність та активна підтримка зайнятості);

справедливі умови праці (наприклад, надійна та адаптивна зайнятість, заробітна плата, інформація про умови працевлаштування та захист у разі звільнення, соціальний діалог та баланс між роботою та особистим життям);

соціальний захист та інклюзія (наприклад, догляд за дітьми, мінімальний дохід, допомога з безробіття, інклюзія людей з інвалідністю, допомога бездомним, доступ до основних послуг, охорона здоров'я та довгостроковий догляд) [2].

Європейський стовп соціальних прав слугує орієнтирною рамкою для моніторингу ефективності політики зайнятості та соціальної політики держав-членів ЄС за допомогою соціальної таблиці показників та охоплює новий підхід до врахування соціальних пріоритетів у всій політиці ЄС.

2021 року Європейська Комісія ухвалила *План дій щодо реалізації Європейського стовпа соціальних прав*, який визначає три ключові цілі, заплановані до досягнення до 2030 року [1]:

щонайменше 78% населення віком від 20 до 64 років повинні бути зайняті;
щонайменше 60% усіх дорослих повинні щороку брати участь у навчанні;
скорочення кількості людей, які перебувають під загрозою бідності або соціальної ізоляції, щонайменше на 15 млн.

Європейський стовп соціальних прав складається з **20 принципів**, які є основою соціальної політики ЄС і згруповані у **три тематичні блоки** (табл. 4.2).

Таблиця 4.2 - Принципи Європейського стовпа соціальних прав [3]

Група принципів, назва принципу, ключовий зміст
I. Рівні можливості та доступ до ринку праці
1. Освіта, навчання та навчання впродовж життя - кожна людина має право на якісну й інклюзивну освіту, професійну підготовку та безперервне навчання для участі в суспільстві й на ринку праці. 2. Гендерна рівність - забезпечення рівного ставлення та можливостей для жінок і чоловіків у працевлаштуванні, оплаті праці та кар'єрному розвитку. 3. Рівні можливості - рівне ставлення незалежно від статі, раси, етнічного походження, релігії, віку, інвалідності чи сексуальної орієнтації. 4. Активна підтримка зайнятості - право на своєчасну та індивідуалізовану допомогу в пошуку роботи, перекваліфікації та працевлаштуванні.
II. Справедливі умови праці
5. Безпечне та адаптоване працевлаштування -забезпечення гнучких форм зайнятості з дотриманням прав працівників і соціального захисту. 6. Заробітна плата - право на справедливую заробітну плату, що забезпечує гідний рівень життя. 7. Інформація про умови праці та захист у разі звільнення - право працівників бути поінформованими про умови праці та мати належний захист у разі припинення трудових відносин. 8. Соціальний діалог і залучення працівників - забезпечення права на колективні переговори та участь у формуванні трудових умов. 9. Баланс між професійним і особистим життям - право на рівновагу між роботою та приватним життям, включно з відпустками та гнучким робочим часом. 10. Здорове, безпечне та добре адаптоване робоче середовище і захист даних - забезпечення охорони здоров'я, безпеки на робочому місці та захисту персональних даних.
III. Соціальний захист та соціальна інтеграція
11. Догляд за дітьми та підтримка дітей - доступ до якісних послуг догляду за дітьми , захист від бідності. 12. Соціальний захист - право на адекватний соціальний захист для працівників і самозайнятих. 13. Допомога з безробіття - забезпечення адекватних виплат та активних заходів підтримки зайнятості. 14. Мінімальний дохід - право на достатній мінімальний дохід для забезпечення гідного життя. 15. Пенсії та пенсійні виплати за віком - право на пенсійне забезпечення, що відповідає внескам і гарантує гідний рівень життя. 16. Охорона здоров'я - право на своєчасний доступ до якісної профілактичної та лікувальної медичної допомоги. 17. Інклюзія людей з інвалідністю - забезпечення рівних можливостей, доступу до послуг і ринку праці. 18. Довгостроковий догляд - право на доступні та якісні послуги довгострокового догляду. 19. Житло та допомога безхатнім - забезпечення доступу до соціального житла та підтримки для осіб без житла. 20. Доступ до основних послуг - право на доступ до базових послуг, зокрема води, енергії, транспорту та цифрових комунікацій.

План також визначає комплекс заходів, які необхідно вжити у сферах створення більшої кількості та кращих робочих місць, навичок, рівності, соціального захисту та інклюзії.

Соціальний вимір Європейського зеленого курсу. Окреме місце в сучасній соціальній політиці ЄС займає принцип справедливого переходу, який передбачає, що перехід до кліматично нейтральної економіки має відбуватися без соціальних потрясінь, із підтримкою регіонів, працівників і галузей, які зазнають найбільших змін. Для цього створено спеціальні фінансові інструменти, зокрема Фонд справедливого переходу та Кліматичний соціальний фонд.

Значення політики соціальної справедливості для ЄС. Політика ЄС у сфері соціальної справедливості є не лише інструментом захисту громадян, а й важливим чинником економічної стабільності, демократичної легітимності та суспільної довіри. Вона сприяє формуванню інклюзивного суспільства, у якому кожна людина має можливість реалізувати свій потенціал, а соціальні трансформації відбуваються на засадах солідарності та рівності.

4.2. Інститути Європейського Союзу, що забезпечують формування та реалізацію соціальної політики ЄС

Соціальна політика Європейського Союзу формується та реалізується через взаємодію ключових інституцій ЄС і спеціалізованих органів, кожен з яких виконує чітко визначені функції (табл.4.1) Така багаторівнева інституційна система дозволяє поєднати стратегічне планування, нормотворчість, фінансову підтримку та практичне впровадження соціальних стандартів у державах-членах.

Таблиця 4.1 – Функції основних інститутів ЄС у сфері соціальної політики

Інститут ЄС	Основні функції
Європейська Комісія (European Commission)	- підготовка законодавчих ініціатив у сфері зайнятості, соціального захисту, рівності можливостей та умов праці; - розробка та реалізація стратегій, зокрема Європейського стовпа соціальних прав і Плану дій щодо його впровадження; - управління фінансовими інструментами соціальної політики, такими як Європейський соціальний фонд плюс (ESF+), Фонд справедливого переходу, програми підтримки молоді та вразливих груп; - моніторинг виконання соціального законодавства та ініціювання процедур порушення у разі недотримання норм ЄС.
Європейський парламент (European Parliament)	- ухвалення соціального законодавства спільно з Радою ЄС у межах звичайної законодавчої процедури; - внесення поправок до пропозицій ЄК з метою посилення соціального виміру політик; - парламентський контроль за реалізацією соціальних програм і використанням бюджетних коштів; - проведення публічних дебатів і консультацій із соціальними партнерами, профспілками, роботодавцями та громадянським суспільством.

Продовження табл. 4.1

Інститут ЄС	Основні функції
Рада Європейського Союзу (Council of the EU)	- спільне з Європейським парламентом ухвалення законодавчих актів у сфері соціальної політики; - координацію національних політик зайнятості та соціального захисту; - затвердження рекомендацій і стратегічних орієнтирів у межах Європейського семестру; - забезпечення балансу між економічними можливостями держав-членів і загальноєвропейськими соціальними цілями.
Європейський комітет регіонів (European Committee of the Regions, CoR)	- забезпечення врахування регіонального та місцевого виміру соціальної політики, що особливо важливо для подолання територіальних соціальних дисбалансів.
Європейський економічний і соціальний комітет (The European Economic and Social Committee (EESC))	- представлення інтересів роботодавців, працівників і інших соціальних груп через надання експертні висновки щодо соціальних ініціатив.
Спеціалізовані агентства ЄС у соціальній сфері	
Європейський фонд з поліпшення умов життя та праці (Eurofound)	- здійснення досліджень ринку праці, умов праці та соціального діалогу
Європейське агентство з безпеки та гігієни праці (EU-OSHA)	- сприяння підвищенню стандартів охорони праці
Європейський центр розвитку професійної освіти ((<i>European Centre for the Development of Vocational Training (Cedefop)</i>)	- підтримка розвитку навичок і системи навчання впродовж життя.

Складено на основі [4 - 11]

Поряд із ключовими інституціями ЄС - Європейською Комісією, Європейським парламентом та Радою ЄС, які визначають стратегічні напрями, законодавчі засади та політичні пріоритети соціальної політики, - важливу роль у її практичному формуванні й реалізації відіграють спеціалізовані установи та агентства ЄС. Саме вони забезпечують експертну, аналітичну та операційну підтримку, сприяють впровадженню соціальних стандартів на рівні держав-членів і надають науково обґрунтовані дані для ухвалення ефективних рішень.

Європейський комітет регіонів - це консультативний та представницький орган ЄС, створений для того, щоб долучити місцеві та регіональні органи влади до процесу прийняття рішень на рівні ЄС і забезпечити, щоб їхній голос був почутий у формуванні політик, які безпосередньо впливають на життя громадян у регіонах та містах [7].

Головна місія Європейського комітету регіонів полягає в зменшенні розриву між інституціями ЄС та громадянами. Комітет працює на принципах кооперації між рівнями влади (місцевим, регіональним, національним і європейським), а також дотримується принципу субсидіарності, тобто прийняття рішень на тому рівні, який найкраще відповідає інтересам громадян. Його роль особливо важлива

в соціальній сфері, де реалізація політик у значній мірі відбувається на рівні міст та регіонів

Європейський комітет регіонів працює через шість тематичних комісій, які готують проєкт думок і пропозицій [7]:

1. Громадянство, управління, інституційні та зовнішні справи.
2. Територіальна політика та бюджет ЄС.
3. Економічна політика.
4. Оточення, зміна клімату та енергетика.
5. Природні ресурси.
6. Соціальна політика, освіта, зайнятість, дослідження та культура.

Ці комісії аналізують законодавчі пропозиції в своїх сферах і формують попередні позиції, які потім обговорюються на пленарних сесіях.

Для соціальної політики ЄС діяльність Європейського комітету регіонів є важливою, оскільки регіони і міста часто реалізують соціальні програми на практиці. Голоси місцевих і регіональних влад дозволяють пристосувати політики ЄС до конкретних потреб громад, а думки Комітету регіонів уточнювати законодавчі ініціативи з урахуванням реалій на місцях.

Європейський економічний і соціальний комітет є голосом організованого громадянського суспільства в Європі, представляє роботодавців, працівників та організації громадянського суспільства, сприяє зміцненню демократичної легітимності та ефективності ЄС, надаючи організаціям громадянського суспільства держав-членів можливість висловлювати свої погляди на європейському рівні.

Комітет виконує три ключові місії [8]:

допомагає забезпечити кращу відповідність європейської політики та законодавства економічним, соціальним та громадянським обставинам на місцях, допомагаючи Європейському Парламенту, Раді та Європейській Комісії, використовуючи досвід та представництво членів Комітету, діалог та зусилля для забезпечення консенсусу, що служить загальним інтересам;

сприяє розвитку більш партисипативного ЄС, який більше відповідає громадській думці, діючи як інституційний форум, що представляє, інформує, висловлює погляди та забезпечує діалог з організованим громадянським суспільством;

пропагує цінності, на яких базується європейська інтеграція, та просуває в Європі та в усьому світі справу демократії та партисипативної демократії, а також роль організацій громадянського суспільства.

Європейський фонд з поліпшення умов життя та праці (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Eurofound) - це агентство ЄС, створене для наукового супроводу та підтримки формування ефективної, справедливої й соціально орієнтованої політики у сфері ринку праці та якості життя громадян. Eurofound функціонує як дослідницький і аналітичний центр знань ЄС, забезпечуючи моніторинг, аналіз і поширення порівняльних даних щодо умов праці й життя, зайнятості, соціального діалогу та ключових соціально-економічних змін у державах-членах [9].

Основні напрями діяльності. Eurofound працює в чотирьох основних

тематичних напрямках [9]:

1. Умови праці та сталий характер роботи. Фонд аналізує зміни в умовах праці, включно з якістю робочого середовища, організацією робочого часу, гнучкими формами зайнятості, телероботою тощо. Особлива увага приділяється питанням того, як робота може бути не лише продуктивною, а й сталобезпечною та справедливою для працівників.

2. Промислові відносини та соціальний діалог. Eurofound досліджує розвиток систем промислових відносин і зміни в соціальному діалозі між роботодавцями та працівниками як на національному, так і на європейському рівнях. Це важливо для розуміння, як сторони співпрацюють під час структурних змін і криз.

3. Зайнятість і ринок праці. Eurofound вивчає тенденції на ринку праці, включно з питаннями участі різних груп у зайнятості, структурними змінами, викликаними технологіями та демографічними змінами, а також розробляє знання, що допомагають підвищувати інклюзивність і ефективність ринку праці.

4. Умови життя та якість життя. Аналіз життєвих умов, рівня життя, соціальної згуртованості та сприйняття якості життя громадянами ЄС також є пріоритетом. Ці дані допомагають у формуванні політик, що сприяють соціальній стабільності та добробуту населення.

Європейське агентство з безпеки та гігієни праці (European Agency for Safety and Health at Work (EU-OSHA)) - це спеціалізоване агентство ЄС, метою якого є покращення умов праці та підвищення рівня безпеки й здоров'я працівників у ЄС.

Основні напрями діяльності [10]:

- надання науково обґрунтованої, порівняльної та практичної інформації з питань безпеки та гігієни праці;
- підтримка розробки та впровадження політики ЄС у сфері охорони праці;
- дослідження нових і зростаючих ризиків, зокрема пов'язаних із цифровізацією, автоматизацією, психосоціальними навантаженнями та змінами форм зайнятості;
- поширення кращих практик профілактики виробничих ризиків;
- організація загальноєвропейських інформаційних кампаній;
- підтримка співпраці між урядами, роботодавцями, працівниками та науковими установами.

Європейське агентство з безпеки та гігієни праці відіграє ключову роль у формуванні превентивної культури безпеки праці та сприяє реалізації принципів Європейського стовпа соціальних прав у частині здорових і безпечних умов праці.

Європейський центр розвитку професійної освіти і навчання (European Centre for the Development of Vocational Training (Cedefop)) — це спеціалізоване агентство ЄС, яке підтримує розвиток політик у сфері професійної освіти і навчання, навичок та навчання впродовж життя. Центр надає аналітичні дані й експертні знання для підвищення відповідності освіти потребам ринку праці та сприяння зайнятості в ЄС.

Основні напрями діяльності [11]:

- аналіз і прогнозування потреб ринку праці в навичках та кваліфікаціях;
- підтримка розвитку та модернізації професійної освіти і навчання в

держав-членах;

- дослідження політик навчання впродовж життя, перекваліфікації та підвищення кваліфікації;
- сприяння порівнянності та прозорості кваліфікацій у ЄС (зокрема в межах Європейської рамки кваліфікацій);
- поширення кращих практик і обмін досвідом між країнами ЄС.

Центр відіграє важливу роль у реалізації Європейського стовпа соціальних прав, підтримуючи розвиток навичок, адаптацію робочої сили до зеленого та цифрового переходів і підвищення конкурентоспроможності європейської економіки.

Отже, інституційна система ЄС у сфері соціальної політики поєднує законодавчі, виконавчі, консультативні та аналітичні механізми. Такий підхід дозволяє не лише формувати єдині соціальні стандарти, а й ефективно впроваджувати їх у державах-членах, забезпечуючи соціальну справедливість, згуртованість і сталий розвиток Європейського Союзу.

Контрольні питання й завдання

1. Які цінності та принципи Європейського Союзу лежать в основі політики соціальної справедливості?
2. Яким чином соціальна політика ЄС сприяє зменшенню соціальної нерівності між державами-членами та регіонами?
3. Яку роль відіграє Європейський стовп соціальних прав у формуванні сучасної соціальної політики ЄС?
4. Які основні напрями соціальної політики ЄС спрямовані на захист прав працівників і забезпечення гідних умов праці?
5. Як Європейський Союз поєднує економічне зростання із соціальною справедливістю в межах концепції сталого розвитку?
6. Які інструменти використовує ЄС для боротьби з бідністю, соціальним виключенням та дискримінацією?
7. Яка роль Європейської Комісії у розробленні та координації соціальної політики ЄС?
8. Як Європейський Парламент і Рада Європейського Союзу впливають на ухвалення соціального законодавства ЄС?
9. Яке значення має Європейський економічний і соціальний комітет (ЄЕСК) у формуванні соціальної політики ЄС?
10. Як соціальний діалог між інституціями ЄС, національними урядами, роботодавцями та профспілками впливає на формування та впровадження соціальної політики Європейського Союзу?

Тестові завдання для контролю знань

1. Який принцип лежить в основі соціальної політики ЄС відповідно до Договору про функціонування ЄС?

А. Пріоритет економічної конкуренції над соціальними правами

- B. Повна уніфікація соціальних систем держав-членів
- C. Принцип субсидіарності та доповнювального характеру дій ЄС
- D. Централізоване регулювання ринку праці Єврокомісією

2. Який документ визначає 20 ключових принципів і прав у сфері соціальної політики ЄС?

- A. Стратегія «Європа 2020»
- B. Європейська соціальна хартія Ради Європи
- C. Європейський стовп соціальних прав
- D. Договір про Європейський Союз

3. Яка інституція ЄС відіграє ключову роль у розробці законодавчих ініціатив у сфері соціальної політики?

- A. Європейський суд аудиторів
- B. Європейська Комісія
- C. Європейський центральний банк
- D. Комітет регіонів

4. Яка роль Європейського парламенту у формуванні соціальної політики ЄС?

- A. Виключно консультативна
- B. Контроль за виконанням національних соціальних програм
- C. Спільне ухвалення соціального законодавства разом із Радою ЄС
- D. Затвердження колективних трудових договорів

5. Що означає принцип «рівних можливостей» у політиці соціальної справедливості ЄС?

- A. Єдині зарплати у всіх державах-членах
- B. Повна ліквідація соціальних відмінностей
- C. Забезпечення недискримінаційного доступу до освіти, праці та соціального захисту
- D. Однакові соціальні пільги для всіх громадян ЄС

6. Який інститут ЄС представляє інтереси роботодавців, працівників та інших груп громадянського суспільства?

- A. Європейський парламент
- B. Європейський економічний і соціальний комітет (EESC)
- C. Європейська Рада
- D. Європейський інвестиційний банк

7. Яка основна функція Європейського агентства з питань праці (ELA)?

- A. Формування податкової політики ЄС
- B. Сприяння дотриманню правил мобільності робочої сили та координації соціального забезпечення
- C. Визначення мінімального рівня заробітної плати

D. Розробка директив з охорони праці

8. Яким чином Європейський семестр впливає на соціальну політику держав-членів?

- A. Через обов'язкове впровадження директив
- B. Шляхом фінансових санкцій
- C. Через координацію політик і надання рекомендацій
- D. Через пряме управління національними бюджетами

9. Яка з наведених цілей є ключовою для політики соціальної справедливості ЄС?

- A. Максимізація прибутку підприємств
- B. Повна гармонізація пенсійних систем
- C. Зменшення соціальної нерівності та ризику бідності
- D. Скорочення ролі держави у соціальному захисті

10. Який механізм забезпечує участь соціальних партнерів у формуванні соціальної політики ЄС?

- A. Європейський інвестиційний механізм
- B. Соціальний діалог ЄС
- C. Судова практика Суду ЄС
- D. Механізм макрофінансової допомоги

Література до розділу 4

1. European Pillar of Social Rights https://employment-social-affairs.ec.europa.eu/policies-and-activities/european-pillar-social-rights-building-fairer-and-more-inclusive-european-union_en
2. European Pillar of Social Rights <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/european-pillar-of-social-rights.html>.
3. The European Pillar of Social Rights in 20 principles <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1606&langId=en>
4. Європейська комісія https://commission.europa.eu/index_en
5. Європейський парламент <https://www.europarl.europa.eu/portal/en>
6. Рада ЄС <https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/>
7. Європейський комітет регіонів <https://cor.europa.eu/en>
8. Європейський економічний і соціальний комітет <https://www.eesc.europa.eu/en>
9. Eurofound <https://www.eurofound.europa.eu/en>
10. Європейське агентство з безпеки та гігієни праці <https://osha.europa.eu/en>
11. Європейський центр розвитку професійної освіти <https://www.cedefop.europa.eu/en>

Розділ 5

Стратегічні орієнтири економічного процвітання в країнах ЄС

План викладу і засвоєння матеріалу

5.1. Концептуальні засади та цілі економічного процвітання в ЄС.

5.2. Економічна політика ЄС: основні напрями та інституційне забезпечення.

Контрольні питання й завдання

Тестові завдання для контролю знань

Література до розділу 5

5.1. Концептуальні засади та цілі економічного процвітання в ЄС

Економічне процвітання в Європейському Союзі розглядається не лише як зростання валового внутрішнього продукту, а як *комплексний і довгостроковий процес, що поєднує економічну ефективність, соціальну справедливість та екологічну відповідальність*. Такий підхід відображає еволюцію європейської моделі розвитку, в основі якої лежить прагнення забезпечити високу якість життя для всіх громадян за умов збереження ресурсів для майбутніх поколінь. Тому ЄС формує свою *економічну модель як багатовимірну систему цілей*, спрямованих не лише на економічні показники, а й на підвищення добробуту суспільства загалом (рис.5.1).

Рис.5.1. Цілі економічного процвітання в ЄС

Цілі економічного процвітання в ЄС - це сукупність стратегічно визначених орієнтирів економічної політики ЄС, спрямованих на забезпечення стійкого, конкурентоспроможного та інклюзивного економічного розвитку, підвищення добробуту громадян, зміцнення позицій ЄС у глобальній економіці та досягнення

довгострокової соціальної й екологічної збалансованості.

Сталий розвиток як базова ціль економічного процвітання. Ключовою концептуальною основою економічного процвітання ЄС є *сталий розвиток*. У політиках ЄС сталий розвиток трактується як необхідність одночасного досягнення економічного зростання, соціальної згуртованості та охорони довкілля. Це означає відмову від короткострокових вигід на користь структурних перетворень економіки, зокрема переходу до низьковуглецевих технологій, підвищення ресурсоефективності та розвитку «зеленої» економіки. Сталий розвиток у ЄС є не декларативною метою, а практичним орієнтиром для формування економічної, промислової, енергетичної та регіональної політики.

Інклюзивний розвиток і соціальна згуртованість. Невід’ємним елементом європейського бачення процвітання є інклюзивний розвиток, який передбачає справедливий розподіл результатів економічного зростання між різними соціальними групами та регіонами. ЄС виходить з того, що економічне зростання не може бути стійким, якщо воно супроводжується зростанням нерівності, соціальною ізоляцією або маргіналізацією окремих територій. Саме тому значна увага приділяється створенню робочих місць, розвитку людського капіталу, забезпеченню рівного доступу до освіти, професійної підготовки та соціального захисту. Інклюзивність також означає підтримку менш розвинених регіонів і скорочення економічних диспропорцій між державами-членами.

Підвищення конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу. Важливим концептуальним орієнтиром економічного процвітання в ЄС є конкурентоспроможність економіки. В умовах глобалізації та посилення міжнародної конкуренції ЄС прагне зберегти та зміцнити свої позиції у світовій економіці через розвиток інновацій, науки, цифрових технологій і високої доданої вартості. Конкурентоспроможність у європейському розумінні не зводиться до зниження витрат або заробітних плат, а базується на продуктивності, технологічному прогресі, якості товарів і послуг, а також на стабільних інституційних умовах ведення бізнесу.

Економічна стійкість і здатність до адаптації. Окремою ціллю економічного процвітання є зміцнення стійкості економік держав-членів до криз і зовнішніх шоків. ЄС прагне забезпечити фінансову стабільність, диверсифікацію економік, безпеку ланцюгів постачання та здатність швидко реагувати на глобальні виклики — економічні, енергетичні, технологічні чи геополітичні. Стійкість розглядається як необхідна умова довготривалого процвітання.

Довгострокове стратегічне бачення розвитку ЄС. Узагальнюючою ціллю економічного процвітання в ЄС є стратегічне бачення розвитку ЄС. Економічне процвітання розглядається як результат узгодженої політики на наднаціональному та національному рівнях, що реалізується через довгострокові стратегії та спільні пріоритети. ЄС орієнтується на випереджальне реагування на глобальні виклики - технологічні зміни, демографічні тенденції, кліматичні ризики та геополітичну нестабільність. Такий стратегічний підхід дозволяє не лише адаптуватися до змін, а й формувати власну модель економічного розвитку, засновану на цінностях солідарності, відповідальності та інноваційності.

Отже, *концептуальні засади економічного процвітання в Європейському*

Союзи поєднують сталий та інклюзивний розвиток, підвищення конкурентоспроможності та довгострокове стратегічне бачення, що разом формують унікальну європейську модель економічного зростання. Ця модель є важливою не лише для держав-членів ЄС, а й слугує орієнтиром для країн-партнерів, які прагнуть поєднати економічний успіх із соціальною стабільністю та екологічною відповідальністю.

5.2. Економічна політика ЄС: основні напрями та інституційне забезпечення

Економічна політика ЄС спрямована на створення умов для стійкого, інноваційного та справедливого економічного зростання, що посилює позиції Європи на глобальній арені. Центральним елементом цієї політики є *конкурентоспроможність* — здатність європейських підприємств і економік ефективно працювати, інвестувати та розвиватися в умовах посиленої світової конкуренції, технологічних змін і соціально-екологічних викликів.

Нова стратегія ЄС базується на *Компасі конкурентоспроможності* (*Competitiveness Compass*), представленому Європейською комісією у січні 2025 року — плані щодо відродження європейської економіки, дорожній мапі, що має відновити економічну динаміку ЄС, активізувати інновації та зміцнити позиції ЄС у світі [1]. Компас конкурентоспроможності виступає стратегічною рамкою, яка координує всі ключові напрями економічної політики ЄС на 2024–2029 роки, задає загальні орієнтири щодо підвищення конкурентоспроможності, цифрової та зеленої трансформації економіки, стимулювання інновацій та підтримки підприємництва. Стратегічні пріоритети Компасу конкурентоспроможності, які відображають ключові цілі економічної політики ЄС, представлені в табл. 5.1.

**Таблиця 5.1 - Основні пріоритети та цілі
Компасу конкурентоспроможності ЄС**

Пріоритети, цілі	Ключові напрями реалізації
1. Спрощення умов для бізнесу та глибше впровадження Єдиного ринку	ЄК визначила, що одна з основ економічної політики — це створення сприятливого середовища для бізнесу, що передбачає: • скорочення адміністративних бар'єрів та полегшення процедур для підприємств, особливо для малих і середніх, щоб вони могли швидше розвиватися; • спрощення законодавства та зниження бюрократії, що дозволить підприємствам скоротити витрати і спрямувати ресурси на зростання; • завершення створення Єдиного ринку в ключових секторах, що сприятиме розширенню бізнесу на всі 27 країн-членів і зменшенню розриву між регіональними ринками. Ці заходи мають зробити бізнес простішим, швидшим і привабливішим для інвестицій, що є критично важливим для конкурентоспроможності.

Продовження табл. 5.1

Пріоритети, цілі	Ключові напрями реалізації
2. «Чиста промислова угода» та стійка промислова трансформація	Новий план з підтримки промисловості (Clean Industrial Deal) передбачає: • підтримку перетворення традиційних секторів на більш зеленоорієнтовані і енергоефективні з метою забезпечення відповідності кліматичним цілям ЄС і зменшенню залежності від викопних палив; • створення якісних і стабільних робочих місць у виробничих секторах за рахунок інновацій і модернізації; • допомогу енергоємним галузям у переході на низьковуглецеві технології без втрати їх конкурентоспроможності. Ця політика не лише підтримує економічне зростання, але й поєднує економічні й екологічні цілі, створюючи «зелений» і конкурентоспроможний промисловий сектор у ЄС.
3. Циркулярна економіка та підвищення стійкості	Перехід до більш циркулярної економіки є важливою частиною економічної політики, що спрямована на: • зменшення відходів та повторне використання ресурсів; • підвищення ефективності виробничих процесів; підтримку підприємств у впровадженні практик, що сприяють довгостроковій стійкості і зниженню залежності від імпорту критичних матеріалів. У результаті такого підходу економіка ЄС стає не лише конкурентоспроможною, а й більш стійкою до зовнішніх шоків — від коливань цін на ресурси до геополітичних змін.
4. Підвищення продуктивності через цифровізацію.	Цифрові технології — це двигун продуктивності, і ЄС робить великий акцент на: • впровадженні штучного інтелекту, цифрових рішень та сучасних технологій у виробництво та сервіси; • стимулюванні інновацій у галузях хмарних технологій, робототехніки, біотехнологій та інших перспективних сфер; • підвищенні цифрової спроможності підприємств, особливо малих і середніх підприємств, що дозволяє їм бути більш адаптивними та швидше реагувати на світові виклики. Це дозволяє ЄС не лише зберігати технологічну незалежність, але й бути лідером у нових галузях економіки.
5. Дослідження, інновації та інвестиції	ЄС робить значний акцент на тому, щоб наука та інновації стали серцевиною економіки: • підтримка стратегій, які сприяють розвитку новітніх технологій (квантові обчислення, біотехнології, дослідження тощо); • залучення інвестицій у стратегічні сектори, включаючи зелений і цифровий перехід; • стимулювання створення фінансових інструментів, що сприяють доступу до капіталу та забезпечують ресурси для стартапів і масштабування компаній. Це забезпечує не лише технологічний прогрес, але й нові джерела зростання у майбутньому.
6. Освіта, навички та робоча сила	Економічна політика ЄС також охоплює соціальний компонент - розвиток людського капіталу, оскільки: • висококваліфікована робоча сила є ключем до інновацій та продуктивності; • ЄС підтримує освіту, професійне навчання та безперервне підвищення кваліфікації, щоб мінімізувати дефіцит навичок; • це сприяє як соціальній згуртованості, так і економічній адаптивності в умовах швидких змін.

Складено на основі [1 - 3]

Практична реалізація стратегічних пріоритетів відбувається через три основні напрями дій для підвищення конкурентоспроможності (рис.5.2).

Рис. 5.2. Основні напрями підвищення конкурентоспроможності згідно з Компасом конкурентоспроможності ЄС [1]

Компасом конкурентоспроможності ЄС також визначені 5 факторів забезпечення конкурентоспроможності та економічного процвітання, що впливають на ефективність реалізації напрямів (рис.5.3).

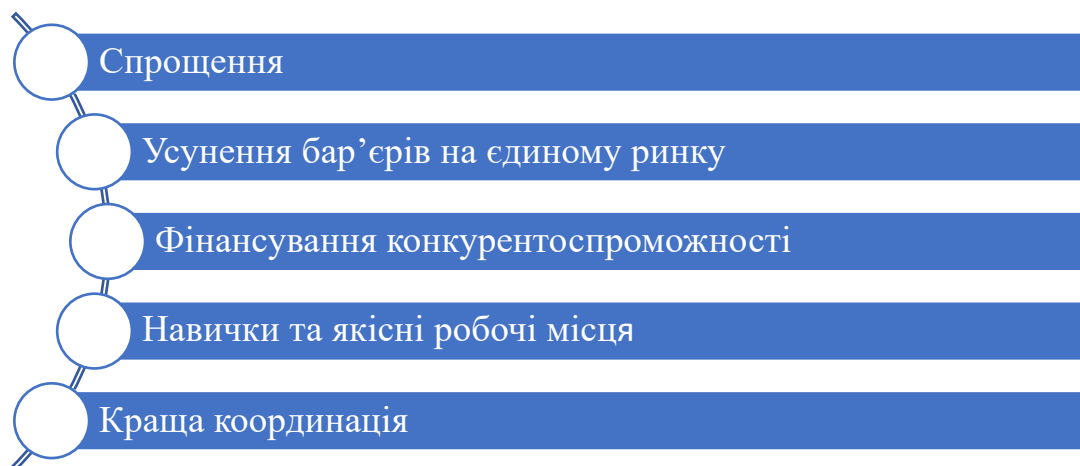

Рис. 5.3. Фактори забезпечення конкурентоспроможності в усіх секторах згідно з Компасом конкурентоспроможності ЄС [1]

Узгоджені з Компасом конкурентоспроможності ЄС цілі отримують конкретизацію у спеціалізованих стратегічних документах.

Нова промислова стратегія ЄС (A New Industrial Strategy for Europe, 2020) визначає конкретні кроки для модернізації промисловості, впровадження

цифрових технологій, декарбонізації виробництва та підвищення стійкості економічних секторів. Ця стратегія є прямою реалізацією пріоритетів, закладених у Компасі конкурентоспроможності ЄС, і формує основу для більш детальних ініціатив у конкретних галузях.

Нова промислова стратегія ЄС (2020 р.) - спільний план дій, спрямований на зміцнення промислового сектору в умовах глобальних викликів та структурних змін. Ця стратегія визначає напрям розвитку промисловості ЄС та основні цілі (рис. 5.4) до 2030 року і далі, враховуючи екологічні, цифрові та геополітичні трансформації, що впливають на конкурентоспроможність Європи в світі [4].

Рис. 5.4. Цілі, визначені Новою промисловою стратегією ЄС (2020) [4]

Нова промислова стратегія ЄС виокремлює 7 груп основних заходів, спрямованих на досягнення зазначених вище цілей [4]:

1. Поглиблення та діджиталізація спільного ринку. Заходи спрямовані на завершення формування повноцінного внутрішнього ринку ЄС, який функціонує без бар'єрів і забезпечує вільний рух товарів, послуг, капіталу та робочої сили. Особливий акцент робиться на цифровому вимірі спільного ринку, зокрема розвитку цифрових платформ, електронної комерції та єдиного ринку даних. Діджиталізація дозволяє підприємствам, особливо МСП, легше виходити на ринки інших держав-членів, зменшувати транзакційні витрати та підвищувати продуктивність.

2. Забезпечення рівних умов на внутрішньому та глобальному ринках. Заходи спрямовані на створення чесного конкурентного середовища як всередині ЄС, так і у зовнішньоекономічних відносинах. ЄС посилює контроль за державною допомогою, боротьбу з недобросовісною конкуренцією та захист від демпінгу. На глобальному рівні стратегія спрямована на захист європейських компаній від несправедливих торговельних практик третіх країн та забезпечення взаємності доступу до ринків.

3. Підтримання промисловості на шляху до кліматичної нейтральності.

Заходи пов'язані з реалізацією Європейського зеленого курсу та передбачають трансформацію промисловості у напрямі скорочення викидів парникових газів. Заходи охоплюють підтримку чистих технологій, підвищення енергоефективності виробництва, використання відновлюваних джерел енергії та інноваційних рішень. Промислова політика ЄС поєднує екологічні вимоги з економічною конкурентоспроможністю.

4. *Перехід до «циркулярної» економіки (економіки замкненого циклу).* Ця група заходів спрямована на зменшення споживання ресурсів і відходів шляхом повторного використання, переробки та подовження життєвого циклу продукції. Циркулярна економіка сприяє підвищенню ресурсної ефективності, зниженню залежності від імпорту сировини та створенню нових бізнес-моделей, стимулює інновації та створення робочих місць у нових секторах.

5. *Укорінення промислових інновацій.* Заходи спрямовані на поглиблення інтеграції інновацій у промислові екосистеми. ЄС підтримує розвиток стратегічних технологій, таких як цифрові рішення, штучний інтелект, передові виробничі технології та нові матеріали. Особлива увага приділяється співпраці між бізнесом, науковими установами та державним сектором, а також масштабуванню інноваційних рішень.

6. *Підготовка та перекваліфікація кадрів.* Промислова трансформація потребує нових навичок і компетенцій робочої сили. Заходи передбачають інвестування в освіту, професійну підготовку та навчання протягом життя. Програми перекваліфікації допомагають працівникам адаптуватися до цифрових і зелених змін, зменшуючи соціальні ризики та сприяючи інклюзивному економічному розвитку.

7. *Інвестування та фінансування інновацій.* Остання група заходів зосереджена на мобілізації фінансових ресурсів для підтримки промислової модернізації. ЄС використовує як публічні, так і приватні інвестиції через програми InvestEU, Horizon Europe та механізми Європейського інвестиційного банку. Фінансування спрямовується на стратегічні проєкти, зокрема великі інноваційні ініціативи та транснаціональні промислові проєкти.

Отже, сукупність цих семи груп заходів формує цілісну модель промислового розвитку ЄС, яка поєднує економічне зростання, інновації, екологічну стійкість і соціальну відповідальність. Нова промислова стратегія виступає ключовим інструментом реалізації довгострокового економічного процвітання ЄС.

Крім Нової промислової стратегії ЄС, на реалізацію економічної політики ЄС впливають інші важливі документи, які взаємопов'язані та доповнюють один одного, зокрема Європейський зелений курс, Цифрова стратегія ЄС, Програми підтримки інновацій та інвестицій (Horizon Europe, InvestEU), а також стратегії розвитку малих і середніх підприємств та політика згуртованості. Разом вони створюють єдину архітектуру економічних стратегій, де Компас конкурентоспроможності ЄС задає глобальні пріоритети, промислова стратегія визначає їх практичну реалізацію в промисловості, а інші документи забезпечують впровадження політики у всіх секторах економіки.

Таким чином, перехід від загальних стратегічних орієнтирів до конкретних заходів і програм дозволяє ЄС узгоджено формувати економічне процвітання,

підвищувати конкурентоспроможність та забезпечувати стійкий розвиток усіх держав-членів.

Економічне процвітання в ЄС досягається завдяки системній взаємодії інститутів, стратегічних політик і фінансово-економічних інструментів, які разом формують ефективну економічну модель. Ця модель поєднує стійке зростання, конкурентоспроможність, інновації та соціальну справедливість.

У ЄС проведення економічної політики здійснюється через спільні зусилля кількох інституцій та органів, зокрема:

Європейської комісії, яка відповідає за розробку та впровадження загальних стратегій економічного розвитку та координацію економічної політики країн-членів. Вона виконує моніторинг економічної ситуації, розробляє програми реформ та надає рекомендації для забезпечення стабільності та зростання;

Європейського Центрального Банку, який відповідає за монетарну політику та стабілізацію валютного ринку в єврозоні, приймає рішення про відсоткову ставку, контролює грошовий обіг та забезпечує фінансову стабільність;

Європейської Ради, яка спільно з Європейським Парламентом приймає рішення з питань бюджету, податків, регулювання фінансового ринку та інших аспектів економічної політики;

Ради Європейського Союзу, яка спільно з Європейським Парламентом розглядає та приймає рішення з питань економічної політики;

Європейського Соціального Фонду, який надає фінансову підтримку проектам у сфері зайнятості, навчання, соціального включення та інших аспектів соціально-економічного розвитку.

Ці інституції разом працюють над розробкою та реалізацією стратегій та програм, спрямованих на стабілізацію економіки, підтримку зростання та соціального розвитку в Європейському Союзі.

Контрольні питання й завдання

1. У чому полягає концепція економічного процвітання Європейського Союзу та як вона поєднується з цілями сталого розвитку?
2. Які ключові цілі економічної політики ЄС визначені в установчих договорах Союзу?
3. Яку роль відіграє внутрішній ринок ЄС у забезпеченні економічного зростання та конкурентоспроможності?
4. Як принципи економічної згуртованості та солідарності реалізуються в економічній політиці ЄС?
5. Яке значення має Економічний і валютний союз (ЄВС) для стабільності та економічного процвітання ЄС?
6. Які основні напрями макроекономічної координації держав-членів здійснюються в межах Європейського семестру?
7. Яку роль у формуванні та реалізації економічної політики ЄС відіграє Європейська Комісія?
8. Які функції виконує Європейський центральний банк у системі економічного управління ЄС?
9. Як політика згуртованості ЄС сприяє зменшенню регіональних диспропорцій

- та економічному розвитку?
10. Яким чином інституційна система ЄС забезпечує баланс між національним суверенітетом держав-членів і спільними економічними цілями Союзу?

Тестові завдання для контролю знань

1. Який принцип лежить в основі концепції економічного процвітання ЄС відповідно до Договору про функціонування ЄС?

- A. Максимізація державного втручання в економіку
- B. Пріоритет національних економічних інтересів над спільними
- C. Сталий економічний розвиток на основі соціальної ринкової економіки
- D. Повна лібералізація без соціальних зобов'язань

2. Яка мета внутрішнього ринку ЄС є ключовою для забезпечення економічного зростання?

- A. Гармонізація податкових ставок у державах-членах
- B. Вільний рух товарів, послуг, капіталу та робочої сили
- C. Централізація бюджетної політики
- D. Уніфікація соціальних стандартів

3. Який інструмент ЄС забезпечує координацію економічної та бюджетної політики держав-членів?

- A. Пакт стабільності та зростання
- B. Європейський фонд регіонального розвитку
- C. Європейський семестр
- D. Європейський інвестиційний банк

4. Яка інституція ЄС має виключну компетенцію у сфері монетарної політики для країн єврозони?

- A. Рада Європейського Союзу
- B. Європейська Комісія
- C. Європейський парламент
- D. Європейський центральний банк

5. Яка з наведених цілей належить до основних завдань економічної політики ЄС?

- A. Захист внутрішнього ринку від глобалізації
- B. Забезпечення високого рівня зайнятості та соціального прогресу
- C. Скорочення ролі регіонів у розвитку економіки
- D. Пріоритет військово-промислового комплексу

6. Економічна згуртованість у ЄС спрямована насамперед на:

- A. Підтримку найбільш розвинених економік
- B. Зменшення соціально-економічних диспропорцій між регіонами

- C. Централізацію управління фінансовими ресурсами
- D. Ліквідацію регіональної політики

7. Який із фондів ЄС є ключовим інструментом реалізації політики згуртованості?

- A. Європейський фонд оборони
- B. Європейський соціальний фонд
- C. Європейський фонд регіонального розвитку
- D. Фонд солідарності ЄС

8. Яка з характеристик найбільш точно відображає модель економіки ЄС?

- A. Ліберальна ринкова економіка без соціальних гарантій
- B. Планова економіка з державною власністю
- C. Соціальна ринкова економіка з високим рівнем конкуренції
- D. Корпоративна економіка з обмеженою конкуренцією

9. Яка роль Європейської Комісії у сфері економічної політики ЄС?

- A. Виключно дорадча
- B. Ініціювання, координація та моніторинг економічних реформ
- C. Затвердження національних бюджетів
- D. Проведення монетарної політики

10. Яке значення має Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) для економічного процвітання ЄС?

- A. Регулювання валютного курсу
- B. Контроль за бюджетами держав-членів
- C. Фінансування інвестиційних проєктів, що підтримують розвиток та інновації
- D. Адміністрування фондів соціального страхування

Література до розділу 5

1. Competitiveness compass
https://commission.europa.eu/topics/competitiveness/competitiveness-compass_en
2. A new plan for Europe's sustainable prosperity and competitiveness
https://commission.europa.eu/priorities-2024-2029/competitiveness_en
3. Clean Industrial Deal https://commission.europa.eu/topics/competitiveness/clean-industrial-deal_en
4. Нова промислова стратегія ЄС (2020) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52020DC0102>

Розділ 6

Пріоритети та політики ЄС у сфері надання зовнішньої допомоги на цілі сталого розвитку

План викладу і засвоєння матеріалу

6.1. Особливості надання зовнішньої допомоги розвитку.

6.2. Стратегічні пріоритети та політики ЄС у сфері надання зовнішньої допомоги розвитку.

6.3. Організаційна структура управління зовнішньою допомогою ЄС.

Контрольні питання й завдання

Тестові завдання для контролю знань

Література до розділу 6

6.1. Особливості надання зовнішньої допомоги розвитку

Зовнішня допомога розвитку - форма фінансової, технічної чи гуманітарної підтримки, яку розвинені країни або міжнародні організації надають країнам, що розвиваються, з метою сприяння сталому економічному зростанню, соціальному розвитку та скороченню бідності.

Протягом багатьох десятиліть розвинені країни світу сприяли міжнародному розвитку, надаючи зовнішню допомогу країнам з низьким та середнім рівнем доходів з метою їх соціально-економічного зростання. З прийняттям «Декларації тисячоліття ООН» 2000 року допомога високорозвинених країн стала відповідати Цілям розвитку тисячоліття та спрямовуватися на вирішення конкретних завдань щодо ліквідації злиденності та голоду, забезпечення освіти, підтримки систем охорони здоров'я, боротьби з ВІЛ/СНІДом, забезпечення екологічної стійкості в країнах, що розвиваються. У 2015 році з прийняттям Порядку денного у сфері сталого розвитку зовнішня допомога спрямовується на досягнення Цілей сталого розвитку.

Зовнішня допомога відіграє важливу роль, доповнюючи зусилля держав щодо мобілізації ресурсів усередині країни, особливо в найбідніших і найбільш уразливих країнах, що мають обмежені внутрішні ресурси.

Офіційна допомога розвитку (ОДР). Важливою складовою зовнішньої допомоги розвитку є офіційна допомога розвитку. За визначенням Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), *офіційна допомога розвитку* – це потоки, спрямовані до країн і територій, включених до переліку реципієнтів ОДР, та до багатосторонніх установ, які: 1) надаються офіційними установами, охоплюючи державні й місцеві органи влади, або їхні виконавчі органи; 2) кожна транзакція з яких: а) спрямована на сприяння економічному розвитку і підвищення добробуту країн, що розвиваються; б) має пільговий характер, який визначається наявністю у допомозі грант-елемента в розмірі не менше 25 % (при розрахунку за фіксованою ставкою дисконтування 10 %).

ОДР надається у формі грантів, кредитів (позик) та інших трансфертів у

грошовій або натуральній формі (товарів або послуг). При цьому гранти, кредити або позики, що виділяються на військові цілі, миротворчі операції, здійснення заходів щодо боротьби з тероризмом, допомогу біженцям, фінансову підтримку приватних осіб (пенсії, виплати за страховими внесками і т. д.) до офіційної допомоги розвитку не включаються.

За методологією Комітету сприяння розвитку (КСР) ОЕСР розрізняють чисту та валову офіційну допомогу розвитку. За критерієм КСР ОЕСР валова офіційна допомога розвитку враховує суми погашення позик, що сплачуються країнами-реципієнтами протягом того ж періоду. Отже, чиста офіційна допомога розвитку охоплює потоки за вирахуванням погашених позик.

Офіційне фінансування розвитку охоплює двосторонню офіційну допомогу розвитку, пільгові й непільгові ресурси двосторонніх і багатосторонніх донорів, інші офіційні потоки.

Перелік країн-реципієнтів ОДР, що складається КСР ОЕСР з метою збору статистичної інформації та переглядається кожні три роки, відображає всі країни та території, які мають право на отримання офіційної допомоги розвитку (табл.6.1). До них входять усі країни з низьким і середнім рівнем доходу на основі валового національного доходу (ВНД) на душу населення, опублікованого Світовим банком, за винятком країн-членів G8, членів ЄС і країн із твердою датою вступу до ЄС. Перелік також включає всі найменш розвинені країни за визначенням Організації Об'єднаних Націй (ООН).

**Таблиця 6.1 - Країни-реципієнти офіційної допомоги розвитку
(за переліком КСР ОЕСР)**

Країни за рівнем доходу	2000 р.		2009–2010 рр.		2020–2023 рр.		2024–2025 рр.	
	Кількість країн	Дохід на душу населення	Кількість країн	Дохід на душу населення	Кількість країн	Дохід на душу населення	Кількість країн	Дохід на душу населення
Найменш розвинені	48	х	49	х	46	х	45	х
Країни з низьким рівнем доходу	24	\$760	12	\$935	2	\$1045 в 2020 р.	2	<= \$1 135 в 2022 р.
Країни з рівнем доходу нижче середнього	47	\$761-3030	48	\$936-3705	36	\$1046-4095 в 2020 р.	35	\$1 136 - \$4 465 в 2022 р.
Країни з рівнем доходу вище середнього	32	\$3031-9360	43	\$3706-11455	54	\$4096-12695 в 2020 р.	59	\$4 466 - \$13 845 в 2022 р.

Складено на основі [1]

ОДР, що охоплює гранти й позики країнам, які входять до списку КСР ОЕСР, та різноманітним багатостороннім організаціям для надання допомоги цим країнам, є одним з найголовніших джерел зовнішніх державних ресурсів. Ще 1958 року Світовою радою церков було запропоновано надання міжнародної допомоги країнам, що розвиваються, на рівні 1 % ВНД розвинених країн. Країни-члени КСР ОЕСР підтримали цю пропозицію та протягом 60-х рр. XX ст. у наданні допомоги орієнтувалися на цей показник.

Недолік показника міжнародної допомоги на рівні 1 % ВНД розвинених країн полягав у тому, що він був заснований на загальному обсязі офіційних і приватних потоків. Немоżliвість урядів контролювати приватні потоки та передбачувати їх призводила до неможливості регулювання офіційних потоків з метою компенсації коливань приватних потоків.

За результатами оцінки притоку капіталу, необхідного для досягнення темпу зростання країнами, що розвиваються, данським економістом Я. Тінбергеном, лауреатом Нобелівської премії (1969 р.), було запропоновано показник для здійснення допомоги на рівні 0,75 %.

1969 року комісія з Міжнародного розвитку під керівництвом Л.Пірсона запропонувала цільовий показник допомоги на рівні 0,7 % ВНД розвинених країн, який було прийнято Генеральною Асамблеєю ООН у 1970 році.

Зобов'язання щодо виділення коштів за лінією офіційної допомоги розвитку та досягнення *цільового показника 0,7 % ВНД країнам, що розвиваються, і на рівні 0,15–0,2 % найменш розвиненим країнам* (згідно з Монтерейським консенсусом), підтверджено багатьма розвиненими країнами світу на саміті ООН у вересні 2015 р.) [2].

Основні канали надання ОДР. Важливу роль у мобілізації та організації раціонального розподілу фінансових ресурсів для забезпечення сталого розвитку країн, що розвиваються, відіграють держави-донори (зокрема, держави-члени КСР ОЕСР та держави, що не входять до КСР ОЕСР), міжнародні фінансові інститути (МФІ), установи ООН та інші міжнародні організації.

Використовуючи різні механізми залучення міжнародних державних фінансових ресурсів, донори акумулюють значні кошти, які спрямовують до країн-реципієнтів через двосторонні (допомога надається однією державою іншій через офіційні канали передачі ресурсів у межах двосторонніх угод) та багатосторонні канали (кошти перераховуються до бюджетів багатосторонніх міжурядових організацій).

Директивою КСР ОЕСР від 14.04.2016 р. встановлено такі основні канали надання ОДР:

установи державного сектору,

неурядові організації та структури цивільного суспільства (міжнародні неурядові організації, державно-приватні партнерства та мережі, багатосторонні організації) (табл.6.2).

Таблиця 6.2 – Основні канали надання ОДР країнам, що розвиваються [2]

Канали	Установи та організації
Установи державного сектору	уряди країн-донорів (центральні уряди, місцеві адміністрації, державні корпорації, інші публічні суб'єкти в країні-донорі); уряди країн-одержувачів допомоги (центральні уряди, місцеві адміністрації, державні корпорації, інші публічні суб'єкти в країні-одержувачі); державні установи третьої країни
Неурядові організації та структури цивільного суспільства	
Міжнародні неурядові організації	Африканський медичний та дослідницький фонд, Лікарі без кордонів, Міжнародний Комітет Червоного Хреста, Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІДу, Міжнародна федерація планування сім'ї, Міжнародний союз боротьби з туберкульозом і хворобами легенів та інші
Державно-приватні партнерства та мережі	Державно-приватні партнерства: Cities Alliance, European Fund for Southeast Europe, Global Alliance for ICT and Development, Global Alliance for Improved Nutrition, Global Climate Partnership Fund, Global Crop Diversity Trust, Global Energy Efficiency and Renewable Energy Fund, Global e-Schools and Communities Initiative, Global Water Partnership, International AIDS Vaccine Initiative, International Partnership on Microbicides, International Union for the Conservation of Nature, Regional Micro, Small and Medium Enterprise Investment Fund for Sub-Saharan Africa, Renewable Energy and Energy Efficiency Partnership, Fund for Micro, Small and Medium Enterprises, Small Arms Survey. Мережі: Commonwealth Agency for Public Administration and Management, Commonwealth Partnership for Technical Management, European Parliamentarians for Africa, Extractive Industries Transparency Initiative International Secretariat, Global Development Network, Global Knowledge Partnership, International Centre for Trade and Sustainable Development, International Land Coalition
Багатосторонні організації	- установи, фонди та комісії ООН; - інститути Європейського Союзу (Європейська комісія, Європейський фонд розвитку, Європейський інвестиційний банк); - Міжнародний валютний фонд; - група Світового банку; - Всесвітня організація торгівлі; - регіональні банки розвитку; - інші багатосторонні установи; - університети, коледжі, науково-дослідні інститути

Загальний механізм надання ОДР країнам, що розвиваються, представлено на рис. 6.1.

Рис. 6.1. Механізм надання офіційної допомоги розвитку [2]

Основні способи надання ОДР. За класифікацією КСР ОЕСР до основних способів надання офіційної допомоги розвитку належать: підтримка бюджету; фінансування бюджетів організацій, цільових програм і фондів; фінансування проектів (табл. 6.3).

Таблиця 6.3 – Основні способи надання ОДР [2]

Спосіб	Зміст
Підтримка бюджету	Підтримка бюджету – спосіб фінансування бюджету країни-одержувача через посередництво переказу ресурсів від зовнішньої фінансової установи до державного бюджету уряду-одержувача. Управління коштами здійснюється відповідно до бюджетних процедур одержувача. Донор відмовляється від виключного контролю за своїми коштами, поділяючи відповідальність з одержувачем. Види підтримки бюджету: <i>підтримка загального бюджету</i> – нецільові внески до державного бюджету, у т. ч. кошти на підтримку здійснення макроекономічних реформ (програм структурної перебудови, стратегії скорочення злиденності); <i>секторальна бюджетна підтримка</i> – фінансовий внесок одержувача до бюджету уряду, але з орієнтацією на галузеві проблеми, а не на загальну політику і бюджетні пріоритети

Продовження табл. 6.3

Спосіб	Зміст
Фінансування бюджетів організацій, цільових програм і фондів	Донор відмовляється від виключного контролю за своїми коштами, поділяючи відповідальність з іншими зацікавленими сторонами (іншими донорами, неурядовими організаціями, багатосторонніми інститутами, державно-приватними партнерствами). Види фінансування бюджетів організацій, цільових програм і фондів: <i>підтримка основного бюджету неурядових організацій, приватних філантропічних організацій, мереж і дослідних центрів здійснюється у вигляді підтримки програм і дій, розроблених та контрольованих цими організаціями;</i> <i>підтримка основного бюджету міжнародних організацій здійснюється шляхом регулярних внесків: кошти втрачають національну приналежність і стають інтегральною частиною активів даних організацій;</i> <i>внески в цільові програми та фонди з чітко визначеною галузевою, тематичною або географічною спрямованістю, що керуються міжнародними організаціями;</i> <i>спільне цільове фінансування – кошти передаються донорами на спеціальний автономний рахунок, управління яким здійснюється спільно з іншими донорами та/або одержувачем. Обліковий запис буде мати конкретні цілі, способи виплати і механізмів звітності, а також обмежені терміни. Кошик коштів характеризується загальною проектною документацією, спільними контрактами на фінансування і єдиною звітністю/аудиторськими процедурами усіх донорів</i>
Фінансування проєктів	Проєкт становить набір вхідних даних, видів діяльності і заходів, узгоджених з країною-партнером, і спрямований на досягнення певних цілей/результатів із чітко встановленим терміном, бюджетом та певною географічною територією. Проєкти істотно варіюються за цілями, складністю, обсягами фінансування і тривалістю

Принципи надання зовнішньої допомоги на цілі сталого розвитку.

Принципи надання зовнішньої допомоги відіграють ключову роль у забезпеченні її ефективності, прозорості та результативності. Ці принципи спрямовані на те, щоб допомога не лише досягала отримувачів, а й відповідала реальним потребам, зміцнювала місцевий потенціал та підтримувала довготривалий розвиток. Дотримання цих принципів дає змогу уникнути дублювання ініціатив, посилити координацію між донорами та забезпечити стабільні партнерські відносини з країнами-отримувачами.

Загальними принципами надання зовнішньої допомоги на цілі сталого розвитку є:

- принцип належності, що передбачає наявність розробленої політики й чинної стратегії розвитку в країнах-реципієнтах зовнішньої допомоги;
- принцип обґрунтування потреб країн-реципієнтів у міжнародному фінансуванні;
- принцип цільового використання коштів, згідно з яким кожна операція (позика, грант) повинна мати основною метою сталий розвиток та підвищення добробуту країн;
- країнова відповідальність – країна, що отримує світові фінансові ресурси,

несе відповідальність за реалізацію грантів, потенціал освоєння коштів, ефективність фінансування;

- партнерство – кожна сторона, що бере участь у програмах світового фінансування повинна брати участь у процесі ухвалення рішень;

- фінансування на основі розроблених національних стратегічних планів – наприклад, щодо контролю та лікування інфекційних захворювань, пом'якшення наслідків клімату та адаптацію до них, збереження біорізноманіття, розвитку та розповсюдження технологій.

У межах реалізації цих підходів формується також фінансова основа для досягнення цілей сталого розвитку. *Базові принципи фінансування сталого розвитку охоплюють:*

- системність – мобілізація, акумуляція та організація розподілу фінансових ресурсів для забезпечення сталого розвитку повинні здійснюватись з урахуванням усіх завдань у сфері сталого розвитку, зокрема його економічної, соціальної та екологічної складових;

- єдність дій – розробка та реалізація фінансового забезпечення повинна поєднувати зусилля усіх зацікавлених сторін на національному, міжнародному та світовому рівнях з метою досягнення сталого розвитку;

- диференціація джерел фінансового забезпечення – формування фінансових ресурсів повинно здійснюватись із залученням різних джерел, що дозволить впливати на їх ефективність;

- підпорядкованість визначеним цілям сталого розвитку – діяльність національних і міжнародних структур, які відповідають за мобілізацію, акумуляцію, організацію розподілу й використання фінансових ресурсів, повинна бути узгоджена та скоординована з усіма зацікавленими сторонами;

- ефективність – раціональне й економічне використання фінансових ресурсів полягає в отриманні максимального ефекту в досягненні цілей сталого розвитку; оптимальність – розробка політики фінансового забезпечення сталого розвитку повинна спиратись на використання сучасних методів планування, контролю, аналізу [2].

Ефективність зовнішньої допомоги. Досягнення цілей сталого розвитку зумовлює необхідність не тільки збільшення обсягів фінансових ресурсів, що надаються двосторонніми та багатосторонніми донорами країнам-реципієнтам, але й підвищення ефективності зовнішньої допомоги.

Аналіз міжнародних документів у сфері фінансування розвитку дозволяє виокремити чинники підвищення ефективності зовнішньої допомоги та систематизувати їх залежно від суб'єктів впливу.

До чинників підвищення ефективності зовнішньої допомоги, пов'язаних з діями країн-реципієнтів допомоги, доцільно віднести:

- наявність національної стратегії розвитку, що охоплює скорочення бідності, секторальні та тематичні програми;

- наявність надійних національних систем закупівель, що мають важливе значення для забезпечення цілісності, дієвості та ефективності урядів та сприяння довгостроковій стійкості зусиль у сфері сталого розвитку;

- забезпечення якісного державного фінансового управління. Якість систем

управління державними фінансами повинна відповідати критеріям, встановленим Світовим банком: 1) всеохоплюючий та достовірний бюджет, пов'язаний з пріоритетами політики; 2) ефективна система фінансового управління, що гарантує виконання бюджету належним чином; 3) своєчасна та достовірна бухгалтерська та податкова звітність [2].

До чинників підвищення ефективності зовнішньої допомоги, пов'язаних з діями донорів, необхідно віднести:

- *узгодженість із національними пріоритетами, використання національних систем закупівель та державного фінансового управління країн-реципієнтів допомоги.* Відповідність допомоги, наданої донорами, пріоритетам і системам національного розвитку країн-реципієнтів (зокрема бюджетним, програмним циклам та циклам планування проєктів, системам управління державними витратами та фінансами) здійснює позитивний вплив на підвищення ефективності зовнішньої допомоги;

- *збільшення передбачуваності та стабільності допомоги.* Передбачуваність та стабільність допомоги є вкрай необхідними для планування країн-реципієнтів. Регулярна та своєчасна інформація про обсяги та форми надання допомоги дозволяє здійснювати ефективне планування використання ресурсів, прогнозування витрат бюджету, активізувати зусилля країн-реципієнтів у підвищенні ступеня участі та відповідальності в програмах допомоги;

- *збільшення незв'язаності допомоги.* Під незв'язаністю допомоги розуміється вільне необумовлене використання допомоги для фінансування закупівель товарів і послуг у будь-якій країні. Зв'язана допомога призводить до скорочення її економічної ефективності, обмежуючи для одержувачів можливість вибору постачальників; послаблення зацікавленості країни у використанні фінансових ресурсів, що надаються як допомога, перешкоджаючи тим самим її зв'язку з національними пріоритетами у сфері розвитку. За розрахунками експертів зв'язана допомога підвищує витрати країн на придбання товарів і послуг в середньому від 15 до 30 %; - *зменшення фрагментації допомоги.* Наявність великої кількості донорів, які надають допомогу країнам, що розвиваються, у реалізації багатьох цільових проєктів, призводить до високої фрагментарності. У зв'язку з визначенням кожним донором власних умов проєктів, методів обліку, проведенням самостійного контролю і оцінки, збільшуються прямі витрати, пов'язані з наданням допомоги, здійснюється негативний вплив на інституціональний потенціал країн-реципієнтів, ускладнюється проведення урядами послідовної довгострокової політики у сфері розвитку, знижується ефективність зовнішньої допомоги. Фрагментація відбувається не тільки через збільшення числа донорів, але й розширення діяльності, що фінансується. Все це занадто часто лягає важким тягарем на країни, що розвиваються, та їх потенціал, і зменшує стійкість і цінність одержуваної допомоги [2].

Використання донорами *багатосторонніх каналів* (перерахування коштів двосторонніми донорами до бюджетів багатосторонніх міжурядових організацій) сприяє підвищенню ефективності зовнішньої допомоги. Аргументами на користь багатосторонньої допомоги є:

можливість координації та кооперації, що усуває проблему дублювання дій;

доступ до експертних ресурсів і «know how»;
 гнучкість механізмів надання багатосторонньої допомоги та здатність швидкого реагування на мінливі умови;
 підвищення економії ресурсів, завдяки об'єднанню коштів;
 забезпечення механізму для узгодження фінансування з потребами реципієнтів і подолання заплутаних схем розподілу;
 забезпечення політичної нейтральності й легітимності;
 відповідність принципам і стандартам глобального управління розвитком;
 додаткова технічна допомога;
 зниження витрат і навантаження порівняно з двосторонньою допомогою, як для країн-донорів, так і для країн-реципієнтів.

Чинники, що залежать від спільних дій донорів і країн-реципієнтів допомоги, охоплюють:

- *забезпечення взаємної підзвітності*, що передбачає наявність у країнах-реципієнтах політики у сфері допомоги/партнерстві, яка визначає їх пріоритети, цільових показників ефективного розвитку на рівні країни, здійснення регулярної оцінки прогресу, проведення країнами-реципієнтами допомоги та донорами спільних оцінок досягнутого прогресу в реалізації узгоджених зобов'язань щодо підвищення ефективності допомоги, оприлюднення результатів;

- *забезпечення участі всіх зацікавлених сторін* (держав, груп громадянського суспільства, донорських організацій, компаній приватного сектору, міжурядових організацій);

- *забезпечення управління, орієнтованого на результати* (управління та здійснення допомоги методом, що фокусується на бажаних результатах та використовує інформацію з метою удосконалення процесу прийняття рішень).

Управління, орієнтоване на результати передбачає:

наявність у країнах-реципієнтах структур оцінки виконання та звітності, орієнтованих на результати для виміру прогресу порівняно з ключовими аспектами національних стратегій розвитку та секторальних стратегій;

використання країнами-донорами механізмів звітності та моніторингу країн-реципієнтів;

використання підходу спільної участі в посиленні потенціалу країн-реципієнтів [2].

Чинники підвищення ефективності зовнішньої допомоги на різних рівнях представлені на рис.6.2.

Форуми високого рівня з питань підвищення ефективності зовнішньої допомоги розвитку. Необхідність спільних зусиль країн-реципієнтів, країн-донорів та міжнародних інституцій щодо підвищення ефективності зовнішньої допомоги була чітко визначена в *Монтерейському консенсусі* - підсумковому документі Міжнародної конференції з фінансування розвитку, що відбулася у Монтерей (Мексика) у 2002 році. Цей документ став поворотним моментом у формуванні глобального підходу до фінансування розвитку, оскільки вперше узгодив спільну відповідальність усіх сторін за досягнення сталого економічного та соціального прогресу.

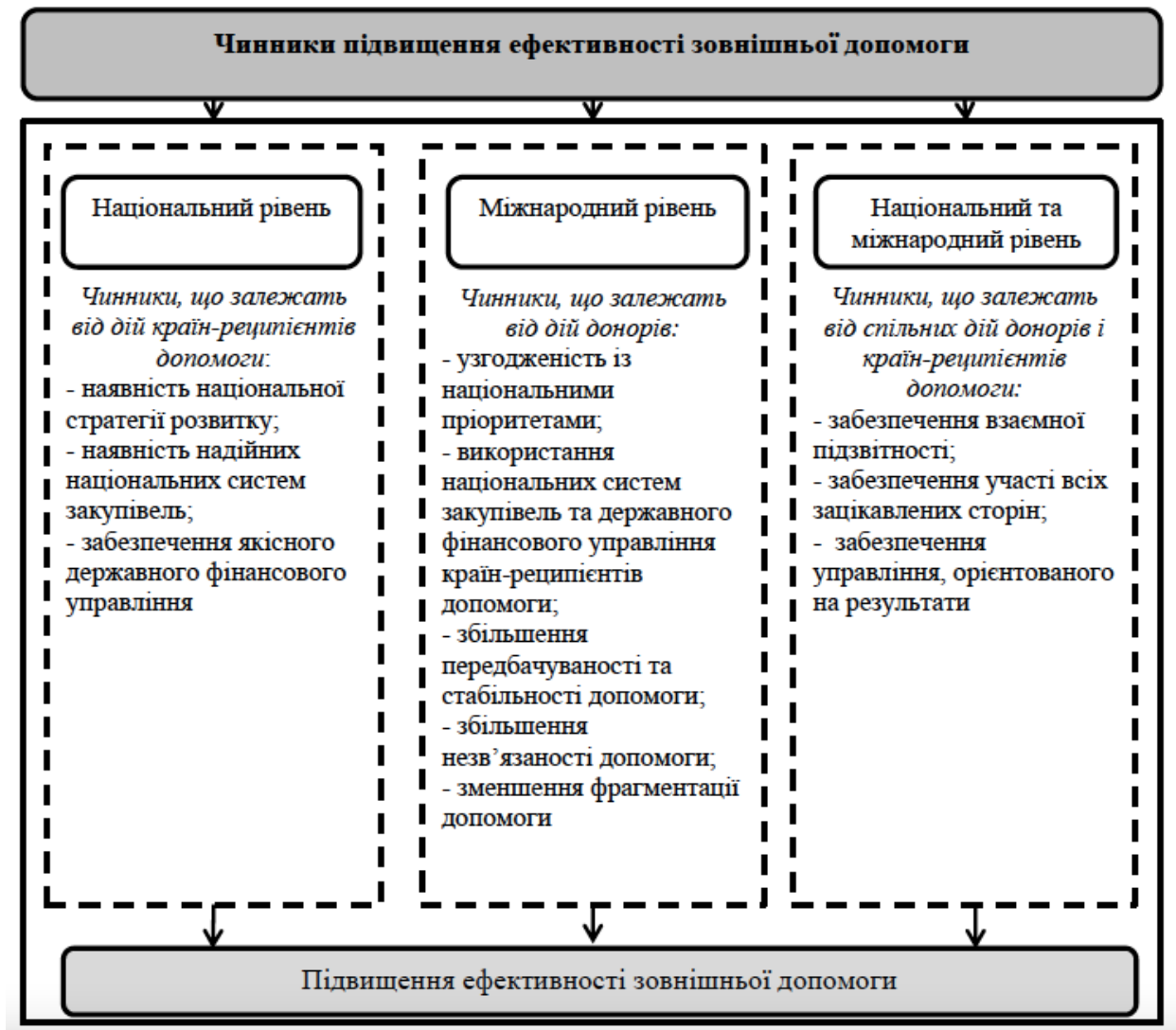

Рис. 6.2. Чинники підвищення ефективності зовнішньої допомоги [2]

Протягом 2003–2011 років, з періодичністю в три роки, відбувалися форуми високого рівня під егідою ООН (рис. 6.3), що об'єднували представників світової спільноти. Ці зібрання були повністю присвячені питанням підвищення ефективності зовнішньої допомоги розвитку, зокрема раціональному використанню фінансових ресурсів, узгодженню підходів, заходів і цільових орієнтирів для країн-донорів та партнерів.

Важливим результатом цього процесу стала Паризька декларація 2005 року, яка заклала основні принципи ефективної допомоги, а саме:

- приналежність (відповідальність країн-реципієнтів за розвиток);
- узгодженість;
- гармонізація;
- управління, орієнтоване на досягнення результатів;
- взаємна підзвітність.

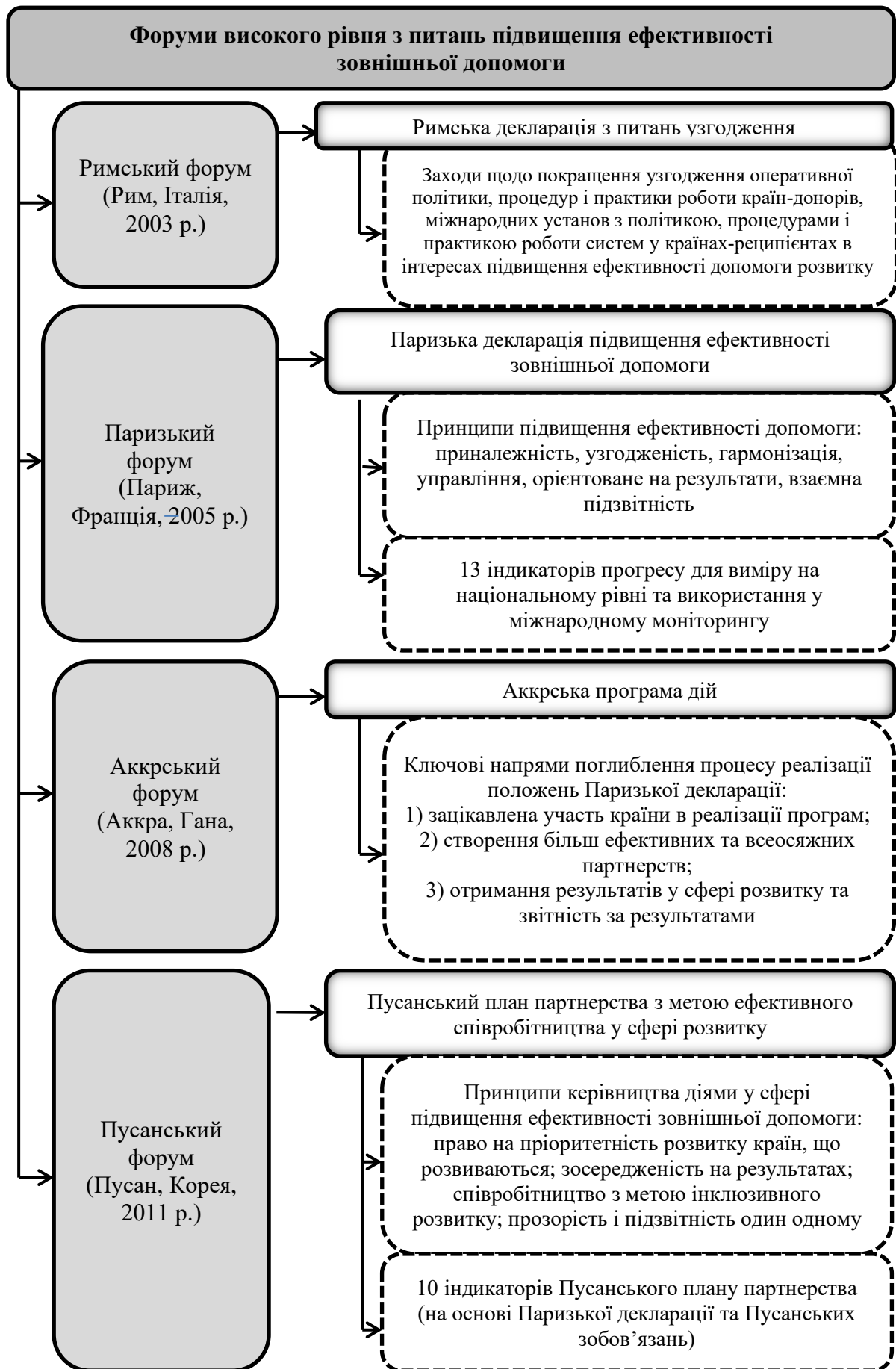

Рис. 6.3 – Форуми високого рівня з питань підвищення ефективності зовнішньої допомоги розвитку [2]

Подальше усвідомлення необхідності ефективного співробітництва у сфері розвитку привело до створення у 2011 році Пусанського плану партнерства, який запропонував оновлені загальні принципи, зокрема: право країн, що розвиваються, самостійно визначати пріоритети розвитку, орієнтацію на результати, співпрацю для інклюзивного розвитку, прозорість і взаємну підзвітність (рис. 6.4).

Рис. 6.4 – Принципи підвищення ефективності зовнішньої допомоги [2]

Заходи з підвищення ефективності зовнішньої допомоги. Визначені чинники підвищення ефективності зовнішньої допомоги становлять основу для модернізації підходів до міжнародної підтримки. Водночас їх практична реалізація вимагає конкретних і послідовних дій з боку країн-донорів та міжнародних організацій. Для забезпечення реального впливу зовнішньої допомоги на розвиток країн-реципієнтів, донорам необхідно впроваджувати системні заходи, спрямовані на підвищення рівня координації, ефективного управління ресурсами та об'єктивного оцінювання результатів наданої допомоги:

1) підвищення узгодженості з національними пріоритетами країн-реципієнтів – підвищення поваги до керівної позиції країни-реципієнта та надання допомоги в посиленні її потенціалу у керівній ролі;

2) підвищення координації допомоги – рівномірний розподіл допомоги серед країн з аналогічними рівнями доходів; зменшення наявності занадто великої кількості донорів, які мають різні системи і проводять різну політику, зменшення масштабів діяльності у різних секторах на рівні країни; розробка чітких критеріїв для забезпечення корисності діяльності у сфері надання допомоги;

3) збільшення використання національних систем постачання та державного

фінансового управління (за умови розроблення та впровадження країнами-реципієнтами допомоги взаємоузгоджених стандартів і процесів);

4) збільшення передбачуваності та стабільності допомоги;

5) збільшення незв'язаності допомоги [2].

6.2. Стратегічні пріоритети та політики ЄС у сфері надання зовнішньої допомоги розвитку

Одним з найбільших в світі донорів, які з 60-х рр. XX ст. надають офіційну допомогу розвитку країн з низьким та середнім рівнем доходів, є Європейський Союз. Використовуючи різні підходи, інструменти та способи надання зовнішньої допомоги, ЄС та його держави-члени здійснюють величезний внесок у забезпечення потреб країн, що розвиваються, з метою досягнення сталого розвитку.

Європейська політика розвитку сприяє сталому розвитку та стабільності в країнах, що розвиваються. Допомога в розвитку є одним із стовпів зовнішньої діяльності ЄС, поряд із зовнішньою, безпековою та торговельною політикою. ЄС та його держави-члени є провідним постачальником офіційної допомоги розвитку в усьому світі.

Європейська політика розвитку базується на фундаментальних принципах, викладених у європейських договорах, угодах та стратегіях, та реалізує міжнародні цілі, які ЄС зобов'язався досягти (Порядок денний ООН у сфері сталого розвитку на період до 2030 року, що визначає 17 Цілей сталого розвитку, відображений у новому Європейському консенсусі щодо розвитку).

З огляду на зростаючі виклики, спричинені конфліктами, війнами та зміною клімату, ЄС прагне зробити європейську політику розвитку більш узгодженою та ефективною. Узгодженість політики розвитку дозволяє ЄС мінімізувати суперечності та налагодити синергію між різними політиками ЄС, які можуть вплинути на країни-партнери. Зосереджуючись на ефективності, ЄС прагне досягти кращих результатів у розвитку за допомогою розумніших та більш цілеспрямованих інвестицій [3].

Узгодженість політики розвитку. ЄС та його країни-члени зобов'язалися дотримуватися узгодженості політики розвитку, завдяки чому вони прагнуть враховувати цілі розвитку в політиці, яка може мати вплив на країни, що розвиваються. Узгодженість політики розвитку спрямована на мінімізацію суперечностей та налагодження синергії між різними політиками ЄС, а також підвищення ефективності співробітництва в сфері розвитку.

Уперше узгодженість політики розвитку була запроваджена в законодавстві ЄС Маастрихтським договором (1992) та додатково закріплена Лісабонським договором (2009), повторена в новому Європейському консенсусі з питань розвитку (2017). Спираючись на Порядок денний на період до 2030 року, Європейський консенсус з питань розвитку підтвердив зобов'язання ЄС щодо узгодженості політики розвитку та визнав її ключовим елементом стратегії досягнення Цілей сталого розвитку у країнах-партнерах.

Європейський консенсус щодо розвитку. Ключовим документом ЄС у

сфері надання зовнішньої допомоги є Європейський консенсус щодо розвитку, що визначає загальні цінності, цілі, принципи, зобов'язання, які Європейська комісія (ЄК) і країни-члени ЄС повинні реалізовувати в межах своєї політики сприяння розвитку [4].

Європейський консенсус щодо сприяння розвитку, прийнятий 2005 року, встановив такі пріоритетні цілі, як скорочення бідності, розвиток на основі європейських демократичних цінностей та національна прихильність стратегіям розвитку, підтвердив акцент на зовнішній допомозі найбіднішим країнам і країнам з середнім рівнем доходу за наявності проявів нерівності.

Основою для розробки нової політики ЄС у сфері надання зовнішньої допомоги та підвищення її ефективності став *«Порядок денний для змін»*, ухвалений 2011 року, що визначив стратегічні пріоритети та базові принципи на період 2014–2020 рр.:

- права людини, демократія та інші ключові елементи ефективного управління (зокрема гендерна рівність, громадянське суспільство та місцеві органи влади, управління державним сектором, боротьба з корупцією, покращення податкової політики та адміністрування);

- інклюзивне та стале зростання в інтересах розвитку людини (активізація діяльності ЄС у сферах соціального захисту, охорони здоров'я та освіти, які є основою всеосяжного та сталого економічного зростання і скорочення бідності, посилення підтримки секторів, що здійснюють значний вплив на результати розвитку сталого сільського господарства, енергетики, раціонального використання природних ресурсів).

Разом зі своїми країнами-членами ЄС ухвалив новий Європейський консенсус щодо розвитку 2017 року як частину своєї відповіді на Порядок денний сталого розвитку ООН на період до 2030 року. Консенсус визначив спільне бачення держав-членів ЄС та рамки дій щодо співробітництва в сфері розвитку: викорінення бідності як головну мету розвитку, інтеграцію економічних, соціальних та екологічних аспектів сталого розвитку, зв'язки між розвитком та іншими європейськими політиками, включаючи мир, безпеку та гуманітарну допомогу.

Консенсус 2017 року структурований навколо 5 пріоритетів, що складають основу Порядку денного на період до 2030 року: люди, планета, процвітання, мир, партнерство. Консенсус визначає важливі міжгалузеві елементи (молодь, гендерна рівність, мобільність та міграція, сталий розвиток енергетики та зміна клімату, інвестиції та торгівля, належне управління, демократія, верховенство права та права людини, інноваційна взаємодія з більш розвиненими країнами, що розвиваються, та мобілізація внутрішніх ресурсів) та передбачає поєднання допомоги з іншими ресурсами, побудову більш адаптованих партнерських відносин з ширшим колом зацікавлених сторін, підтвердження відданості узгодженості політики розвитку [4].

Принципи надання зовнішньої допомоги ЄС. Надання ЄС зовнішньої допомоги країнам, що розвиваються, базується на таких принципах:

- диференціація: спрямування ЄС ресурсів до тих країн, де вони є найбільш необхідними для скорочення бідності і де вони можуть здійснити найбільший

вплив, приділення найбільшої уваги найбіднішим країнам, у тому числі уразливим державам; скорочення ЄС грантової допомоги та перехід до розвитку партнерських відносин, заснованих на кредитній підтримці та технічному співробітництві з країнами, що стали здатними генерувати власні ресурси;

- концентрація: надання допомоги ЄС не більше, ніж у трьох секторах країни-реципієнта з метою збільшення впливу і важелів надання зовнішньої допомоги;

- координація: активізація спільних програм ЄС та його держав-членів з метою уникнення фрагментації допомоги та збільшення впливу допомоги, розробка загального підходу, заснованого на результатах, для забезпечення основи для покращення взаємної підзвітності та прозорості;

- узгодженість: оцінювання ЄС впливу політики на цілі розвитку з метою забезпечення узгодженості політики в інтересах розвитку.

6.3. Організаційна структура управління зовнішньою допомогою ЄС

Організаційна структура управління зовнішньою допомогою ЄС дозволяє забезпечити ефективне та скоординоване надання зовнішньої допомоги ЄС у різних країнах і регіонах світу.

Європейська комісія, Європейський парламент та Рада Європейського Союзу відіграють важливу роль в організаційній структурі ЄС у сфері зовнішньої допомоги, зокрема через формування стратегічних напрямів, ухвалення рішень та здійснення бюджетного контролю:

Європейська Комісія - виконує ключову роль у плануванні, реалізації та моніторингу зовнішньої допомоги ЄС, через відповідні генеральні директорати формує стратегії допомоги відповідно до пріоритетів ЄС та Цілей сталого розвитку, керує фінансовими інструментами, координує реалізацію програм через делегації ЄС у країнах-партнерах, співпрацює з Європейською службою зовнішніх справ, міжнародними організаціями та урядами країн, здійснює контроль і оцінку ефективності проєктів, забезпечує прозорість і підзвітність, цілісність та ефективність політики зовнішньої допомоги ЄС на глобальному рівні;

Європейський Парламент - здійснює нагляд за політикою зовнішньої допомоги ЄС та взаємодіє з Європейською Комісією з питань розробки та виконання програм розвитку;

Рада Європейського Союзу - узгоджує позиції країн-членів ЄС щодо зовнішньої допомоги та ухвалює рішення щодо фінансування та стратегічних пріоритетів.

Водночас, ключові функції з розробки, координації та реалізації політики зовнішньої допомоги виконують спеціалізовані інституції:

Генеральний директорат з міжнародних партнерств Європейської комісії (DG International Partnerships (INTPA)) - очолює міжнародну співпрацю, відповідає за формування політики міжнародного партнерства та розвитку ЄС, кінцевою метою якої є зменшення бідності, забезпечення сталого розвитку та просування демократії, прав людини та верховенства права в усьому світі через

міжнародні партнерства, що підтримують та просувають європейські цінності та інтереси.

Генеральний директорат з міжнародних партнерств (DG INTPA) було створено у 2011 році шляхом об'єднання двох структур - Генерального директорату з питань зовнішньої допомоги (EuropeAid, AIDCO) та Генерального директорату з питань розвитку (DEV). У період 2011–2014 рр. об'єднаний підрозділ функціонував під назвою Генеральний директорат з питань розвитку і співробітництва. У 2015 році він був перейменований на Генеральний директорат з міжнародного співробітництва та розвитку (DEVCO), а з 2021 року офіційно носить назву Генеральний директорат з міжнародних партнерств (INTPA). Реформування було спрямоване на посилення узгодженості політики ЄС у сфері розвитку. Об'єднаний директорат покликаний стати центральним контактним пунктом як для формування, так і реалізації політики розвитку, а також єдиним співрозмовником для Європейської служби зовнішніх справ (EEAS) та інших генеральних директоратів Європейської комісії;

Генеральний директорат з питань європейського цивільного захисту та операцій з гуманітарної допомоги (DG European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations (ECHO)) - забезпечує швидке, ефективне та скоординоване реагування ЄС на кризи та катастрофи в усьому світі. Керуючись принципами гуманності, нейтралітету, неупередженості та незалежності, DG ECHO надає гуманітарну допомогу та підтримку цивільного захисту для порятунку життів, полегшення страждань та захисту людської гідності, тісно співпрацює з державами-членами, міжнародними організаціями та місцевими партнерами для надання цілеспрямованої допомоги на основі потреб;

Європейська служба зовнішніх справ (Європейська дипломатична служба) (European External Action Service (EEAS)) - дипломатична служба ЄС, створена у 2011 році для реалізації Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, основною метою якої є захист інтересів ЄС, сприяння миру, безпеці, сталому розвитку та процвітання громадян ЄС в усьому світі.

Європейська служба зовнішніх справ діє під політичним керівництвом Високого представника ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки, який одночасно обіймає посаду віце-президента Європейської комісії. Однією з ключових переваг EEAS є здатність до ефективної координації між національними міністерствами закордонних справ і оборони країн-членів ЄС, інституціями ЄС, зокрема Європейською комісією, Європейською радою та Європейським парламентом, а також міжнародними партнерами, такими як ООН та інші багатосторонні організації.

У глобальному масштабі EEAS, у тісній співпраці з іншими інституціями ЄС, реалізує зовнішньополітичні пріоритети ЄС, серед яких:

- цивільне та військове планування;
- реагування на кризи та запобігання конфліктам;
- підтримка демократій і прав людини;
- сприяння сталому розвитку та боротьбі зі змінами клімату;
- розвиток глобального порядку, заснованого на правилах міжнародного права.

Ключова роль EEAS полягає у забезпеченні узгодженості та ефективної координації зовнішніх дій ЄС, що надає ЄС єдиний дипломатичний голос на міжнародній арені.

Європейські фінансові рамки та інструменти фінансування зовнішньої політики. Зовнішня допомога ЄС іншим країнам світу регулюється Багаторічними фінансовими рамками (Multiannual Financial Framework – MFF) та Європейським інструментом зовнішньої дії (NDICI – Global Europe).

Багаторічні фінансові рамки (Multiannual Financial Framework – MFF) - довгостроковий фінансовий план ЄС, який визначає структуру, обсяги та пріоритети витрат бюджету ЄС на період щонайменше 5–7 років (зазвичай - 7 років). MFF гарантує стабільність фінансування, дозволяє планувати політики та програми, у тому числі у сфері зовнішньої допомоги, розвитку, гуманітарної підтримки тощо [5]. Поточна багаторічна фінансова рамка на 2021–2027 роки охоплює Європейський інструмент зовнішньої дії (NDICI – Global Europe) як один із основних механізмів фінансування співпраці з третіми країнами.

Європейський інструмент зовнішньої дії (NDICI – Global Europe, 2021-2027) - Інструмент сусідства, розвитку та міжнародного співробітництва – Глобальна Європа - є основним фінансовим інструментом зовнішньої допомоги ЄС на період 2021–2027 років. NDICI – Global Europe був прийнятий 9 червня 2021 року як частина Багаторічних фінансових рамок ЄС і об'єднав кілька попередніх інструментів, зокрема [6]:

- Європейський фонд розвитку (EDF),
- Інструмент передвступної допомоги (IPA),
- Інструмент співробітництва в сфері розвитку (DCI),
- Інструмент європейського сусідства (ENI) тощо.

Європейський фонд розвитку (ЄФР) був головним фінансовим інструментом допомоги ЄС для країн Африки, Карибського басейну та Тихоокеанського регіону, а також заморських країн і територій. ЄФР був створений на основі Римського договору (1957) і фінансувався поза загальним бюджетом ЄС за рахунок добровільних внесків країн-членів, визначених індивідуальними «ключами внесків». До 2020 року ЄФР діяв автономно: мав власні фінансові правила, окреме управління (Європейська комісія та Європейський інвестиційний банк) і шестирічні бюджетні цикли. Такий підхід забезпечував гнучкість і більшу спрямованість на країни з низьким рівнем доходу, але супроводжувався обмеженою прозорістю та слабким парламентським контролем. Після тривалих дебатів, у рамках Багаторічної фінансової рамки ЄС на 2021–2027 роки, ЄФР був включений до загального бюджету ЄС. Цей процес назвали «бюджетуванням ЄФР».

Наслідки включення ЄФР до бюджету:

- забезпечено більшу прозорість і підзвітність у розподілі допомоги;

- Європейський парламент отримав повноваження контролювати використання коштів для країн Африки, Карибського басейну та Тихоокеанського регіону, а також заморських країн і територій;

- співпраця стала частиною спільної бюджетної логіки ЄС на рівні з іншими інструментами (зокрема, NDICI – Global Europe).

Ця інтеграція також відображає перехід до єдиної, більш ефективної системи зовнішньої допомоги, де історичні підходи замінено на стратегічне планування, спрямоване на сучасні регіональні й тематичні пріоритети.

NDICI спрямований на підтримку країн, що розвиваються, у подоланні довгострокових викликів, сприяє досягненню Цілей сталого розвитку, Паризької кліматичної угоди та інших міжнародних зобов'язань ЄС. Загальний бюджет інструменту становить 79,5 млрд євро, що охоплює співпрацю ЄС з третіми країнами.

NDICI – Глобальна Європа поєднує гранти, змішане фінансування (blending), гарантії, зокрема через Європейський фонд сталого розвитку+ (EFSD+). Ці механізми дозволяють ЄС стратегічно залучати державні й приватні інвестиції на підтримку сталого розвитку. Фінансову стабільність інструменту підкріплено Гарантією зовнішніх дій обсягом до 53,4 млрд євро, яка також поширюється на країни-кандидати на вступ до ЄС.

NDICI – Глобальна Європа відповідає низці міжнародних зобов'язань ЄС, зокрема Порядку денному на період до 2030 року та Паризькій угоді про зміну клімату. З метою досягнення цих цілей інструмент охоплює такі показники [6]:

- цільові витрати 30% на заходи щодо клімату;
- зобов'язання забезпечити 0,2 % валового національного доходу (ВНД) для допомоги найменш розвинутим країнам до 2030 року;
- 93% допомоги ЄС на розвиток повинно кваліфікуватися як офіційна допомога розвитку, що демонструє відповідність ЄС дотриманню міжнародних норм і стандартів [6].

Також встановлено додаткові показники видатків на тематичні пріоритети:

- 10% фінансового пакета виділено на дії, що підтримують управління міграцією та вимушеним переміщенням;
- 20% на соціальну інтеграцію та людський розвиток, включаючи основні соціальні послуги, такі як охорона здоров'я, освіта, вода, харчування, водопостачання, санітарія та гігієна, соціальний захист;
- додатковий зростаючий показник 7,5% загальних річних видатків Багаторічної фінансової рамки - на біорізноманіття з 2024 року та 10% з 2026 року.

Тематичний розподіл NDICI. Загальні асигнування на NDICI – Глобальна Європа (2021-2027) розподіляються таким чином:

60,38 млрд євро на географічні програми, що охоплюють країни сусідства, країни Африки на південь від Сахари, Азію та Тихий океан, а також Америку та Карибський басейн. Цей напрямок також фінансує програму Erasmus+ з орієнтовною сумою 1,8 млрд євро;

6,358 млрд євро на тематичні програми (права людини та демократія, організації громадянського суспільства, мир, стабільність та запобігання конфліктам, глобальні виклики);

3,182 млрд євро на дії швидкого реагування, що дозволяють ЄС швидко реагувати на кризи, сприяти миру, стабільності та запобіганню конфліктам, зміцнювати стійкість держав, суспільств, громад та окремих осіб, пов'язуючи гуманітарну допомогу та дії з розвитку;

9,53 млрд євро на «подушку» нерозподілених коштів для доповнення будь-

якого з вищезазначених компонентів у разі непередбачених обставин, нових потреб, викликів або пріоритетів [6].

Однією з ключових зовнішньополітичних ініціатив ЄС, що реалізуються через програми зовнішньої допомоги, зокрема в межах NDICI – Global Europe є стратегія «Глобальний шлюз» (Global Gateway), спрямована на зміцнення зв'язків у цифровому, енергетичному та транспортному секторах, а також удосконалення систем охорони здоров'я, освіти та досліджень у всьому світі [7].

Глобальний шлюз (Global Gateway) - стратегія ЄС у сфері міжнародних інвестицій, ініційована Європейською комісією та Високим представником ЄС у 2021 році, яка має на меті розвиток стійких, розумних, чистих і безпечних зв'язків у світі. Стратегія реалізується у тісній взаємодії з країнами-партнерами та відповідає Цілям сталого розвитку та Паризькій кліматичній угоді.

Мета стратегії - скоротити глобальний інвестиційний розрив шляхом розвитку інфраструктури, яка базується на цінностях ЄС, прозорості, соціальних та екологічних стандартах.

Фінансування та реалізація. У період 2021–2027 років в межах ініціативи запланована мобілізація до 300 млрд євро інвестицій. Реалізація здійснюється через підхід «Команда Європи» (Team Europe), який об'єднує ЄС, держави-члени та їхні фінансові й розвиткові установи, а також залучає приватний сектор.

Глобальний шлюз фінансується за рахунок нових інструментів Багаторічної фінансової рамки ЄС, зокрема:

- Інструменту NDICI – «Глобальна Європа»;
- Інструменту передвступної допомоги (IPA III);
- Механізму об'єднання Європи (цифрова та міжнародна складові);
- Horizon Europe, Interreg, InvestEU тощо.

Географія реалізації та проекти. Ініціативи в межах Global Gateway охоплюють такі регіони: Африка (Інвестиційний пакет «Африка – Європа» на суму понад 150 млрд євро), Азійсько-Тихоокеанський регіон, Латинська Америка та Карибський басейн (інвестиції понад 45 млрд євро), Близький Схід [8].

У 2023 році в межах Глобального шлюзу було запущено 90 ключових проєктів у сферах цифрових технологій, енергетики та клімату, транспорту, охорони здоров'я, освіти та наукових досліджень.

Фінансування ЄС зовнішньої допомоги. ЄС, як один з найбільших донорів країн, що розвиваються, та міжнародних організацій, надає суттєве фінансування на підтримку заходів щодо досягнення цілей сталого розвитку.

Міжнародне фінансування сталого розвитку ЄС становить фінансування, що здійснюється через двосторонні та багатосторонні канали Європейською комісією та країнами-донорами ЄС.

Фінансування зовнішньої допомоги ЄС проводиться через гранти; контракти на послуги, закупівлі (придбання обладнання або закупівля товарів); бюджетну підтримку; вклади в довірчі фонди, засновані Європейською комісією (ЄК); інші фінансові інструменти (позики, гарантії, основний або квазікапітал, інвестиції або партнерство, а також інструменти розподілу ризику, об'єднані з грантами); володіння акціями або участь в акціонерному капіталі міжнародних фінансових інститутів, охоплюючи регіональні банки розвитку; внески до міжнародних,

регіональних або національних фондів, заснованих або керованих Європейським інвестиційним банком, міжнародними організаціями, державами-членами ЄС або країнами-партнерами та регіонами з метою залучення співфінансування з боку інших донорів; внески у фонди, засновані одним або більше донорами з метою спільної реалізації проєктів; зменшення основної суми боргу за умов, погоджених на міжнародному рівні (табл. 6.4).

Таблиця 6.4 – Основні способи фінансування зовнішньої допомоги ЄС [1]

Спосіб	Характеристика
Гранти	<i>Гранти</i> – прямі фінансові внески, що надаються для спільного фінансування конкретних проєктів або цілей, як правило, через конкурси заявок. Гранти оформляються письмовою угодою, підписаною двома сторонами, і, як правило, потребують співфінансування з боку отримувача гранту
Контракти	<i>Контракти</i> надаються через тендери (публічні торги) на придбання послуг, товарів або виконання робіт для забезпечення діяльності інститутів ЄС або його програм. Процедури закупівель регулюються спеціальними правилами, що розрізняються залежно від характеру договору та порогової величини
Бюджетна підтримка	<i>Бюджетна підтримка</i> – інструмент, який використовується для допомоги країнам-партнерам у підготовці та реалізації реформ у взаємно погоджених галузях або у масштабі всієї країни, а також у макроекономічній сфері державних фінансів. Для отримання бюджетної підтримки по лінії Єврокомісії країною-реципієнтом повинні бути дотримані певні умови – так звані «критерії відповідності». У зв'язку з цим, країною, яка планує отримувати допомогу в межах цієї програми, повинні бути розроблені і (або) реалізовані такі програми і політики: чітко сформульована національна політика та (або) стратегія економічного зростання; стабільна макроекономічна політика, що позитивно впливає на такі показники, як інфляція, зовнішній борг і обмінний курс; програма удосконалення управління фінансами держави. Перевагою використання бюджетної підтримки є те, що вона стає частиною формування державного бюджету і використовується відповідно до бюджетного процесу країни. Програма бюджетної підтримки триває від трьох до чотирьох років. Гроші виділяються на основі умов, пов'язаних із щорічними траншами фінансування. <i>Макрофінансова допомога (MFA)</i> – винятковий фінансовий інструмент кризового реагування ЄС, що використовується для підтримки платіжного балансу країн-сусідів, і набирає форм середньо- та довгострокових позик або грантів. Кредити MFA фінансуються з коштів, позичених ЄС на ринку. Гранти MFA фінансуються з бюджету ЄС

Зовнішня допомога країн-членів ЄС. Окрім спільної зовнішньої допомоги, що координується інституціями ЄС (зокрема через NDICI – Global Europe), кожна країна-член ЄС також реалізує власну політику розвитку і допомоги.

Країни-члени ЄС самостійно визначають пріоритети, обсяги фінансування, а також перелік країн-реципієнтів, яким надається підтримка в межах їхньої двосторонньої співпраці. Ці напрями можуть не збігатися з географічними чи тематичними пріоритетами зовнішньої допомоги, що здійснюється на рівні ЄС загалом. Такий підхід дозволяє ураховувати історичні, культурні чи економічні зв'язки між окремими державами; гнучко реагувати на регіональні виклики;

підтримувати власні стратегічні або гуманітарні інтереси.

Причини відмінностей у виборі країн-реципієнтів офіційної допомоги розвитку пояснюються визначеними цілями зовнішньої політики країн ЄС, географічними та історичними зв'язками з країнами-партнерами. Зокрема, наприклад, Франція надає допомогу країнам, що входять до так званої «зони пріоритетної солідарності» (La zone de solidarité prioritaire), до якої включено колишні колонії та залежні території Франції, де, на думку французького уряду, необхідною є допомога для розвитку інститутів, суспільства та економіки. Водночас, з метою забезпечення узгодженості та ефективності, ЄС сприяє координації політик країн-членів через підхід «Team Europe», який об'єднує зусилля інституцій ЄС, національних урядів і фінансових установ.

Найбільшими донорами - країнами-членами ЄС є Велика Британія, Німеччина, Франція, Нідерланди, Швеція, Іспанія, Італія, Данія, Бельгія, Австрія. Забезпечення реалізації політики з надання зовнішньої допомоги на цілі сталого розвитку країнами-членами ЄС здійснюється на національному рівні такими органами:

Австрія – Міністерство іноземних справ, Агентство з розвитку;

Бельгія – Співробітництво Бельгії з розвитку, Агентство з співробітництва в розвитку;

Велика Британія – Департамент з міжнародного розвитку;

Данія – Міністерство іноземних справ;

Іспанія – Агентство Іспанії з міжнародного розвитку;

Італія – Міністерство іноземних справ;

Нідерланди – Міністерство іноземних справ;

Німеччина – Федеральне міністерство з економічного співробітництва та розвитку;

Франція – Міністерство іноземних справ, Агентство сприяння розвитку;

Швеція – Агентство з міжнародного співробітництва.

Контрольні питання й завдання

1. Назвіть складові глобальної системи фінансування сталого розвитку.
2. Охарактеризуйте поняття «офіційна допомога розвитку».
3. Охарактеризуйте основні канали надання офіційної допомоги розвитку.
4. Охарактеризуйте основні способи надання офіційної допомоги розвитку.
5. Що відноситься до суспільних благ глобального значення?
6. Назвіть принципи фінансування сталого розвитку.
7. Назвіть чинники підвищення ефективності зовнішньої допомоги.
8. Якою є структура управління зовнішньою допомогою ЄС?
9. Охарактеризуйте основні способи надання зовнішньої допомоги ЄС.
10. Якими є геополітичні пріоритети міжнародного співробітництва ЄС?

Тестові завдання для контролю знань

1. Яка ключова відмінність зовнішньої допомоги розвитку від гуманітарної допомоги?

- A. Спрямованість лише на країни, що розвиваються
- B. Надання виключно у формі грантів
- C. Орієнтація на довгостроковий сталий розвиток, а не на подолання криз
- D. Реалізація тільки через міжнародні організації

2. Який принцип є базовим для політики ЄС у сфері допомоги розвитку?

- A. Політична умовність
- B. Національний протекціонізм
- C. Узгодженість політик
- D. Територіальна концентрація

3. Який глобальний документ визначає рамку для зовнішньої допомоги розвитку ЄС?

- A. Паризька кліматична угода
- B. Європейський зелений курс
- C. Порядок денний ООН до 2030 року (ЦСР)
- D. Лісабонський договір

4. Який документ формує спільне бачення ЄС та держав-членів щодо розвитку?

- A. Стратегічний компас ЄС
- B. Європейський консенсус з розвитку
- C. План дій зовнішніх інвестицій
- D. Мультифінансова перспектива ЄС

5. Який принцип означає узгодження допомоги з національними стратегіями країн-партнерів?

- A. Принцип додатковості
- B. Принцип субсидіарності
- C. Принцип національної відповідальності
- D. Принцип умовності

6. Який фінансовий інструмент є ключовим для зовнішньої допомоги ЄС у 2021–2027 рр.?

- A. IPA III
- B. Horizon Europe
- C. NDICI – Global Europe
- D. LIFE Programme

7. Яка інституція ЄС відповідає за загальну координацію зовнішньої політики, включно з допомогою розвитку?

- A. Європейський парламент

- В. Рада ЄС
- С. Європейська служба зовнішніх дій (EEAS)
- Д. Європейський інвестиційний банк

8. Яка роль Європейської Комісії у сфері допомоги розвитку?

- А. Політичне представництво ЄС у третіх країнах
- В. Судовий контроль використання коштів
- С. Планування, реалізація та моніторинг програм допомоги
- Д. Виключно фінансування гуманітарних операцій

9. Який орган здійснює демократичний контроль за використанням коштів зовнішньої допомоги ЄС?

- А. Рада Європи
- В. Європейська Комісія
- С. Європейський парламент
- Д. Суд ЄС

10. Яка роль Делегацій Європейського Союзу в країнах-партнерах у системі зовнішньої допомоги?

- А. Проведення парламентського контролю за програмами допомоги
- В. Формування загального бюджету ЄС
- С. Реалізація, моніторинг і координація програм допомоги на місцевому рівні
- Д. Виконання виключно дипломатичних функцій без участі у проєктах розвитку

Література до розділу 6

1. ODA recipients: countries, territories, and international organisations <https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/oda-eligibility-and-conditions/dac-list-of-oda-recipients.html#oda-recipients-list>
2. Кожухова Т.В. Формування та трансформація глобальної системи фінансування сталого розвитку : монографія / Т. В. Кожухова. – Кривий Ріг : Видавець ФОП Чернявський Д.О., 2017. – 336 с.
3. European development policy https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/european-development-policy_en
4. European Consensus on Development https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/european-development-policy/european-consensus-development_en
5. Multiannual financial framework (MFF) <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/multiannual-financial-framework-mff.html>
6. NDICI Global Europe (NDICI) <https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/screen/programmes/ndici>
7. Global Gateway https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/global-gateway_en
8. Global Gateway: Information on the roll out of the Global Gateway strategy, partnerships, projects and funding opportunities https://international-partnerships.ec.europa.eu/policies/global-gateway_en

Розділ 7

Моніторинг та оцінка ЄС результативності процесів забезпечення сталого розвитку

План викладу і засвоєння матеріалу

7.1. Основні засади моніторингу й оцінки сталого розвитку в ЄС.

7.2. Інститути та система показників моніторингу сталого розвитку в ЄС.

Контрольні питання й завдання

Тестові завдання для контролю знань

Література до розділу 7

7.1. Основні засади моніторингу й оцінки сталого розвитку в ЄС

Моніторинг — система постійного спостереження за явищами і процесами, що проходять в навколишньому середовищі, суспільстві, результати якого слугують для обґрунтування управлінських рішень по забезпеченню безпеки людей та об'єктів/суб'єктів.

Результативність — сукупний результат функціонування системи, представлений кількісними та якісними показниками, що характеризує відповідність результатів діяльності у сфері сталого розвитку до встановлених цілей сталого розвитку, а також накопичений потенціал для подальшого розвитку.

Моніторинг та оцінка визначають тенденції, вимірюють зміни та збирають знання для покращення ефективності програм і підвищення прозорості.

Моніторинг і оцінка сталого розвитку в ЄС є невід'ємною складовою системи стратегічного управління, що забезпечує узгодженість між поставленими цілями, реалізованими політиками та досягнутими результатами. В умовах багатовимірності сталого розвитку — економічної, соціальної та екологічної — ефективний моніторинг дозволяє об'єктивно оцінити прогрес, виявити проблемні зони та скоригувати напрями політики.

Сутність моніторингу та оцінки сталого розвитку.

Моніторинг сталого розвитку в ЄС — це систематичний і безперервний процес збору, аналізу та узагальнення статистичної й аналітичної інформації щодо досягнення цілей сталого розвитку. Цей моніторинг спрямований на відстеження змін у ключових показниках та оцінку динаміки соціально-економічних і екологічних процесів у державах-членах ЄС.

Оцінка сталого розвитку доповнює моніторинг і передбачає аналіз результативності, ефективності та впливу реалізованих політик, програм і стратегій. Така оцінка дозволяє встановити, наскільки заходи ЄС відповідають визначеним цілям, а також оцінити їх довгострокові наслідки для суспільства, економіки та довкілля.

Разом моніторинг і оцінка формують аналітичну основу для прийняття управлінських рішень, забезпечуючи доказовий підхід у сфері сталого розвитку.

Цілі моніторингу й оцінки сталого розвитку в ЄС. Основними цілями системи моніторингу та оцінки є:

1. *Відстеження прогресу у досягненні цілей сталого розвитку.* Моніторинг дозволяє оцінювати динаміку реалізації стратегічних документів ЄС, зокрема у сфері економічного зростання, соціальної згуртованості та охорони довкілля.

2. *Підвищення ефективності та результативності політик ЄС.* Аналіз результатів дає змогу виявляти сильні й слабкі сторони реалізованих заходів та коригувати політики відповідно до фактичних результатів.

3. *Забезпечення прозорості та підзвітності.* Публікація звітів і статистичних даних сприяє відкритості діяльності інституцій ЄС і підвищує довіру громадян до політики сталого розвитку.

4. *Порівняльний аналіз між державами-членами.* Система індикаторів дозволяє проводити бенчмаркінг, поширювати кращі практики та зменшувати диспропорції розвитку в межах ЄС.

5. *Підтримка стратегічного планування та прогнозування.* Результати моніторингу використовуються для формування нових стратегій, програм і ініціатив ЄС у сфері сталого розвитку.

Принципи моніторингу та оцінки сталого розвитку в ЄС. Система моніторингу та оцінки ґрунтується на низці ключових принципів:

- *комплексність* — охоплення економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку;
- *порівнянність* — використання уніфікованих показників і методик для забезпечення зіставності даних між країнами;
- *достовірність і наукова обґрунтованість* — опора на офіційні статистичні дані та перевірені методи аналізу;
- *регулярність і безперервність* — систематичне оновлення даних і звітності;
- *прозорість і відкритість* — доступність результатів для громадськості, науковців і політиків;
- *орієнтація на прийняття рішень* — практичне використання результатів моніторингу для коригування політик.

Складові моніторингу й оцінки сталого розвитку. Система моніторингу та оцінки сталого розвитку в ЄС є багатокомпонентною та охоплює інституційні, інформаційні, методичні та аналітичні елементи. Узгоджена взаємодія цих складових дозволяє об'єктивно оцінювати прогрес у досягненні стратегічних цілей сталого розвитку, виявляти проблеми та ризики, а також забезпечувати науково обґрунтоване коригування політик ЄС.

До основних складових моніторингу й оцінки сталого розвитку належать:

інституційна складова;

нормативно-правова складова;

інформаційно-статистична складова;

методологічна складова;

аналітична складова; комунікаційна та звітна складова;

управлінська складова (табл. 7.1).

Таблиця 7.1 - Складові моніторингу й оцінки сталого розвитку ЄС

Складова моніторингу та оцінки	Зміст та основні елементи
Інституційна складова	<u>Забезпечує узгодженість дій і єдність підходів у межах ЄС.</u> Визначає суб'єктів моніторингу та оцінки і розподіл їхніх повноважень: - Європейська Комісія (формування методології, координація, підготовка звітів); - Eurostat (збір, обробка та публікація статистичних даних); - інші інституції та агентства ЄС (галузеві показники); - національні статистичні служби держав-членів (первинні дані).
Нормативно-правова складова	<u>Створює правову основу та забезпечує обов'язковість звітності.</u> Охоплює стратегічні документи, регламенти та рекомендації, що визначають рамки моніторингу: - стратегічні рамки сталого розвитку ЄС; - регламенти ЄС у сфері статистики та звітності; - методичні рекомендації щодо індикаторів.
Інформаційно-статистична складова	<u>Є основою для об'єктивного аналізу та порівняння.</u> Передбачає систему даних і показників, які відображають стан і динаміку сталого розвитку: - економічні індикатори (зростання, інновації, зайнятість); - соціальні показники (рівень життя, освіта, нерівність); - екологічні індикатори (викиди, ресурсоемність, біорізноманіття).
Методологічна складова	<u>Забезпечує наукову обґрунтованість оцінки.</u> Охоплює підходи, методи та інструменти оцінювання: - кількісні та якісні методи аналізу; - порівняльний аналіз і бенчмаркінг; - інтегральні індекси та рейтинги; - аналіз трендів і сценаріїв розвитку.
Аналітична складова	<u>Перетворює дані на управлінські знання.</u> Спрямована на інтерпретацію результатів і формування висновків: - оцінка ефективності та результативності політик; - виявлення проблем і ризиків; - аналіз причинно-наслідкових зв'язків.
Комунікаційна та звітна складова	<u>Забезпечує прозорість і підзвітність політик.</u> Охоплює підготовку, публікацію та поширення результатів: - аналітичні звіти та огляди ЄС; - відкриті статистичні бази даних; - інформування громадськості та зацікавлених сторін.
Управлінська (зворотного зв'язку) складова	<u>Перетворює моніторинг і оцінку на дієвий інструмент політики.</u> Забезпечує використання результатів моніторингу в управлінні: - коригування стратегій і програм; - удосконалення інструментів політики; - прийняття бюджетних і інвестиційних рішень.

Етапи моніторингу та оцінки сталого розвитку в ЄС. Цілісна система моніторингу та оцінки, що ґрунтується на послідовному проходженні взаємопов'язаних етапів, дозволяє не лише відстежувати динаміку досягнення стратегічних цілей, а й оцінювати результативність і ефективність ухвалених управлінських рішень, забезпечуючи своєчасне коригування політик відповідно до

нових викликів і пріоритетів. Основні етапи моніторингу та оцінки сталого розвитку в ЄС представлено на рис.7.1.

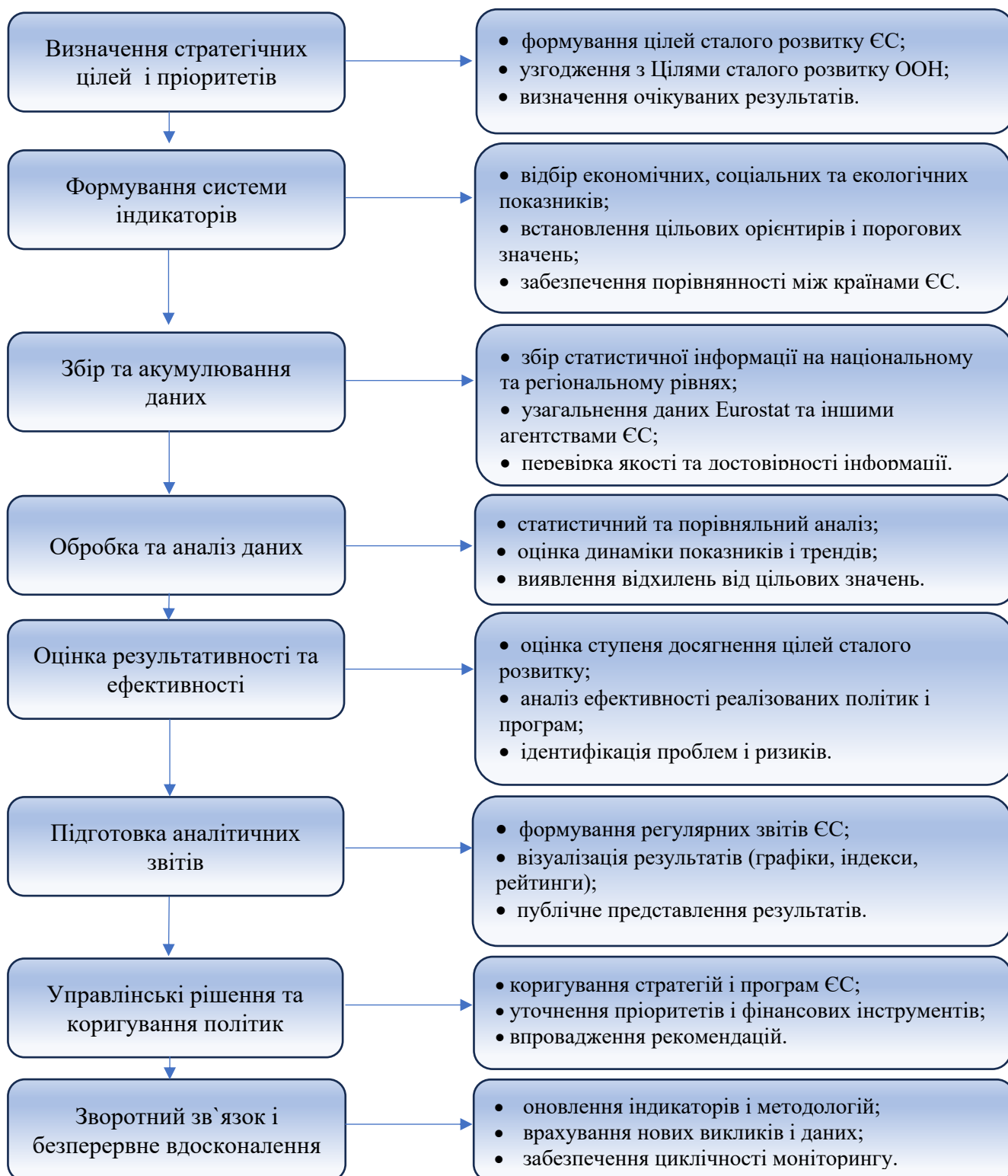

Рис. 7.1. Основні етапи моніторингу та оцінки сталого розвитку в ЄС

Роль моніторингу та оцінки у багаторівневому управлінні ЄС.

Особливістю системи моніторингу сталого розвитку в ЄС є її *багаторівневий характер*, що поєднує наднаціональний, національний та регіональний рівні управління. Інституції ЄС визначають загальні методологічні підходи, цілі та індикатори, тоді як держави-члени забезпечують збір первинних даних і адаптацію моніторингових механізмів до національних умов. Такий підхід дозволяє поєднати єдність стратегічних орієнтирів із гнучкістю реалізації, що є ключовим для різнорівневих економік ЄС.

Взаємозв'язок моніторингу сталого розвитку з іншими політиками ЄС.

Моніторинг і оцінка сталого розвитку тісно пов'язані з іншими напрямками політики ЄС — економічною, соціальною, екологічною та регіональною. Показники сталого розвитку використовуються при формуванні Європейського семестру, оцінці ефективності політики згуртованості, реалізації Європейського зеленого курсу та стратегій економічного процвітання. Це забезпечує інтеграцію принципів сталого розвитку у всі сфери управління, а не їх ізольоване застосування.

Використання результатів моніторингу у прийнятті рішень. Результати моніторингу та оцінки слугують основою для коригування стратегічних пріоритетів і бюджетних рішень ЄС. Результати застосовуються при перегляді програм фінансування, розробленні нових ініціатив та оцінці доцільності продовження або зміни чинних політик. Такий підхід сприяє формуванню адаптивної політики, здатної реагувати на нові виклики, зокрема економічні кризи, кліматичні загрози або соціальні дисбаланси.

Сучасні виклики та обмеження системи моніторингу. Попри високий рівень інституційної розвиненості, система моніторингу сталого розвитку в ЄС стикається з низкою викликів. Серед них — нерівномірність якості статистичних даних, складність вимірювання довгострокових соціальних і екологічних ефектів, а також необхідність узгодження великої кількості показників. Це зумовлює постійне вдосконалення методологій і впровадження нових аналітичних інструментів.

Значення моніторингу для довгострокового сталого розвитку. У довгостроковій перспективі моніторинг і оцінка сталого розвитку виконують не лише контрольну, а й стратегічно-прогностичну функцію. Моніторинг і оцінка дозволяють формувати сценарії розвитку, оцінювати потенційні ризики та визначати напрями політики, які забезпечують баланс між економічним зростанням, соціальною згуртованістю та захистом довкілля. Саме завдяки цій системі ЄС здатний послідовно рухатися до реалізації цілей сталого розвитку, адаптуючи політики до змін у глобальному та внутрішньому середовищі.

Таким чином, моніторинг і оцінка сталого розвитку в ЄС виступають інструментами стратегічного управління, які дозволяють поєднати цілі сталого розвитку з реальними результатами політики. Моніторинг і оцінка забезпечують зворотний зв'язок між плануванням і практикою, сприяючи підвищенню ефективності, прозорості та довгострокової стійкості розвитку ЄС.

7.2. Інститути та система показників моніторингу сталого розвитку в ЄС

Моніторинг сталого розвитку в ЄС здійснюється за допомогою розгалуженої інституційної системи, яка забезпечує збір, аналіз та інтерпретацію даних на наднаціональному, національному та регіональному рівнях. Важливою особливістю цієї системи є її координаційний характер, що дозволяє поєднати стандартизовані методології з адаптацією до умов окремих держав-членів.

Інституційне забезпечення моніторингу сталого розвитку в ЄС.

Європейська Комісія. Головним координаційним органом є Комісія, яка формує методологічні підходи до моніторингу, визначає пріоритетні показники, аналізує отримані дані та готує аналітичні звіти для Ради ЄС і Європейського парламенту. Комісія також забезпечує інтеграцію результатів моніторингу у процес прийняття рішень та стратегічне планування.

Євростат (Eurostat) виступає як центральний статистичний орган ЄС, який відповідає за збір, обробку та публікацію статистичних даних, що стосуються всіх сфер сталого розвитку: економічної, соціальної та екологічної. Робота Євростат гарантує порівнянність даних між країнами-членами, що є критично важливим для оцінки прогресу та проведення бенчмаркінгу [1].

З 2017 року Євростат відстежує прогрес ЄС на основі набору показників ЦСР ЄС та представляє оцінку останніх 5- та 15-річних періодів у щорічних звітах. Щорічні звіти Євростату відображають прогрес ЄС у досягненні Цілей сталого розвитку, описують політичну та методологічну основу моніторингу, результати за 17 Цілями, регіональні відмінності та порівняння з іншими економіками. Додатки містять методологічні примітки, перелік відстежуваних цілей і джерела даних. Матеріали звітів доповнюються інтерактивними інструментами, візуалізаціями та оглядом прогресу для держав-членів [2].

Моніторинг базується на наборі показників ЄС щодо ЦСР, який складається зі 102 показників, структурованих відповідно до 17 ЦСР. Кожна ціль має 6 показників, які відносяться виключно до неї. 33 зі 102 показників є багатоцільовими, тобто вони використовуються для моніторингу більш ніж однієї ЦСР. Усі показники згруповані в підтеми з метою підкреслення взаємозв'язків та виділення різних аспектів кожної ЦСР [2].

26 зі 102 показників оцінюються на основі кількісних цілей ЄС. 14 показників стосуються соціально-економічних цілей, таких як скорочення бідності та підвищення рівня освіти, участі на ринку праці. 12 показників пов'язані з екологічними цілями в таких сферах, як клімат та енергетика. Показники без кількісних політичних цілей оцінюються на основі напрямку та темпів змін [2].

Система показників моніторингу сталого розвитку. Система показників є ключовим інструментом оцінки прогресу та результативності політик сталого розвитку та охоплює три основні виміри:

1. *Економічний.* Показники економічного розвитку охоплюють темпи зростання ВВП, рівень інновацій, інвестиції в дослідження та розвиток, зайнятість та продуктивність праці, дозволяють оцінювати економічну стабільність і конкурентоспроможність країн-членів.

2. *Соціальний*. Соціальні індикатори відображають рівень життя населення, освіту, охорону здоров'я, соціальну згуртованість та нерівність доходів, дають змогу оцінити інклюзивність та справедливість політик ЄС.

3. *Екологічний*. Екологічні показники вимірюють стан довкілля: викиди парникових газів, енергоефективність, рівень забруднення, біорізноманіття та ресурсоспоживання, є основою для оцінки прогресу у досягненні кліматичних та екологічних цілей ЄС, зокрема у рамках Європейського зеленого курсу [2].

Показники інтегруються у системи оцінки та індекси сталого розвитку, які дозволяють порівнювати країни-члени між собою, відстежувати тенденції та прогнозувати майбутній розвиток. Аналітична обробка даних забезпечує виявлення проблемних зон, оцінку ефективності політик та вироблення рекомендацій для коригування стратегій.

Поєднання чіткої інституційної структури та стандартизованої системи показників забезпечує:

- об'єктивність та прозорість оцінки;
- порівнянність і узгодженість даних;
- ефективну підтримку прийняття рішень;
- можливість своєчасного коригування політик та стратегій сталого розвитку.

Методологія Євростату для оцінки прогресу ЄС у досягненні Цілей сталого розвитку охоплює кілька ключових аспектів [3]:

1. *Оцінка тенденцій показників*. Визначає джерела даних і методи оцінки руху показників до цілі або від неї, а також швидкість цього руху відповідно до цілей та завдань ЄС.

2. *Оцінка статусу та прогресу держав-членів*. Визначає основні статистичні терміни та підхід для розрахунку статусу та балів прогресу країн у досягненні Цілей. Методологія враховує коригування, якщо дані відсутні для більшості показників у певному році.

3. *Вимірювання побічних ефектів споживання*. Описує методи оцінки побічних впливів, спричинених споживанням, що дозволяє враховувати непрямі наслідки економічної діяльності для сталого розвитку.

Ця методологія забезпечує об'єктивну та порівняльну оцінку прогресу, а також дозволяє виявляти сильні й слабкі сторони реалізації політик сталого розвитку в ЄС.

Збір та внесення даних до Євростат. Моніторинг сталого розвитку в ЄС базується на координованому зборі даних у всіх країнах-членах та їх стандартизованій обробці в Євростат. Процес охоплює наступні етапи:

1. *Збір первинних даних на національному рівні*. У кожній країні-члені відповідальні національні статистичні служби збирають дані за встановленими показниками ЦСР. Дані надходять з різних джерел: державна статистика, опитування домогосподарств, адміністративні реєстри, екологічні та економічні моніторингові системи. Для забезпечення порівнянності даних країни дотримуються єдиного набору методологічних рекомендацій, розроблених Євростат.

2. *Перевірка та стандартизація даних*. Зібрані дані перевіряються на повноту, достовірність та відповідність визначеним стандартам. У разі відсутності

даних для деяких показників застосовуються методи коригування та оцінки на основі моделей прогнозування або екстраполяції. Дані стандартизуються для того, щоб їх можна було порівнювати між країнами та інтегрувати на рівні ЄС.

3. *Передача даних до Євростат.* Після перевірки та стандартизації національні статистичні служби надсилають дані до Євростат у зазначеному форматі (часто у вигляді електронних таблиць чи баз даних). Євростат агрегує ці дані, формує зведені показники для ЄС загалом, а також готує інформацію для інтерактивних інструментів і звітів.

4. *Обробка та публікація.* На рівні Євростат дані проходять додатковий контроль якості та аналітичну обробку. Після цього вони використовуються для створення щорічних звітів про прогрес ЦСР, інтерактивних панелей візуалізації «Огляд ЦСР по країнах», аналітичних матеріалів для політиків, дослідників та громадськості.

5. *Зворотний зв'язок та вдосконалення.* Євростат надає рекомендації країнам-членам щодо покращення збору даних, виправлення неточностей та вдосконалення методології. Такий цикл забезпечує безперервне підвищення якості статистики і дозволяє системі швидко реагувати на нові виклики.

Збір даних відбувається регулярно — щорічно або щоквартально, залежно від показника. Для деяких показників (наприклад, екологічних чи соціальних) використовуються моделі та оцінки, якщо пряма статистика недоступна. Стандартизація та перевірка якості є критично важливими для забезпечення порівнянності між країнами.

Відстеження прогресу Цілей сталого розвитку в країнах ЄС. Для швидкого ознайомлення з прогресом кожної Цілі сталого розвитку (ЦСР) у країнах ЄС можна скористатися інструментом візуалізації «Огляд ЦСР по країнах», який демонструє стан і прогрес усіх 17 ЦСР на основі набору показників ЦСР ЄС. Кожна таблиця даних містить інформацію для окремої країни та для ЄС загалом, використану для формування інтерактивного інструменту. Короткострокова тенденція оцінюється за найбільший доступний 5-річний період, що дозволяє порівняти початкові та останні значення показників. Графіки цих даних також відображені у звітах країн Європейського семестру. Дані для побудови діаграм надаються у форматі Excel і доступні для подальшого аналізу та самостійного опрацювання [4].

Інші агентства та органи ЄС. Низка спеціалізованих агентств займається галузевим моніторингом:

Європейська агенція з навколишнього середовища — екологічні показники;
Європейська агенція з питань освіти та зайнятості — соціальні індикатори;
Директорати Європейської Комісії — секторальні економічні дані.

Національні статистичні служби та регіональні органи. Держави-члени відповідають за збір первинних даних, адаптуючи методології до національних умов і забезпечуючи регулярне оновлення інформації. Це дозволяє враховувати регіональні особливості і підвищує точність аналізу.

Таким чином, система інститутів та показників моніторингу сталого розвитку в ЄС є ключовим інструментом управління сталим розвитком, що поєднує науковий підхід із практичною реалізацією політик на всіх рівнях.

Контрольні питання й завдання

1. Дайте визначення понять «моніторинг», «результативність».
2. Якою є мета моніторингу та оцінки результативності процесів забезпечення сталого розвитку?
3. Охарактеризуйте ключові напрями моніторингу та оцінки в сфері ЦСР.
4. У чому полягає сутність моніторингу та оцінки сталого розвитку в Європейському Союзі та які їхні ключові функції у формуванні політик ЄС?
5. Які принципи (об'єктивність, порівнюваність, регулярність, прозорість тощо) лежать в основі системи моніторингу й оцінки сталого розвитку в ЄС?
6. Як Цілі сталого розвитку ООН інтегровані в систему моніторингу сталого розвитку Європейського Союзу?
7. Яку роль відіграє Евростат у зборі, узагальненні та поширенні даних для оцінки прогресу ЄС у досягненні сталого розвитку?
8. Які інші інституції ЄС та органи держав-членів залучені до моніторингу й оцінки сталого розвитку, та як між ними розподіляються повноваження?
9. Яка структура системи показників сталого розвитку ЄС та за якими критеріями здійснюється відбір індикаторів?
10. Як результати моніторингу та оцінки сталого розвитку використовуються в процесі ухвалення рішень і коригування політик на рівні Європейського Союзу та держав-членів?

Тестові завдання для контролю знань

1. Основна мета системи моніторингу й оцінки сталого розвитку в ЄС полягає у:

- A. контролі виконання бюджетних програм держав-членів
- B. забезпеченні статистичного обліку екологічних показників
- C. оцінці прогресу ЄС у досягненні Цілей сталого розвитку та підтримці формування політик
- D. уніфікації податкових систем країн ЄС

2. Який принцип є ключовим для забезпечення порівнюваності результатів моніторингу сталого розвитку між державами-членами ЄС?

- A. децентралізації
- B. субсидіарності
- C. гармонізації методологій і показників
- D. Дискреційності

3. Яка інституція ЄС відповідає за координацію офіційної статистики та публікацію показників сталого розвитку?

- A. Європейська Комісія
- B. Європейський парламент
- C. Європейське агентство з довкілля
- D. Евростат

4. Система показників сталого розвитку ЄС побудована насамперед за логікою:

- A. галузевого поділу економіки
- B. фінансового програмування
- C. відповідності 17 Цілям сталого розвитку ООН
- D. регіонального розвитку

5. Яке з наведених завдань не належить до функцій моніторингу сталого розвитку в ЄС?

- A. виявлення довгострокових тенденцій
- B. оцінка ефективності політик
- C. прийняття нормативно-правових актів
- D. інформаційне забезпечення процесу ухвалення рішень

6. Яка характеристика найкраще відображає принцип регулярності моніторингу сталого розвитку?

- A. використання різних джерел даних
- B. систематичне оновлення показників у визначені часові інтервали
- C. орієнтація на регіональний рівень
- D. обмеження кількості індикаторів

7. Оцінка короткострокових тенденцій показників сталого розвитку в ЄС зазвичай здійснюється на основі:

- A. одного календарного року
- B. трирічного періоду
- C. п'ятирічного періоду доступних даних
- D. десятирічного прогнозу

8. Яка роль національних статистичних органів у системі моніторингу сталого розвитку ЄС?

- A. затвердження індикаторів ЄС
- B. формування політичних рекомендацій
- C. збір та передання гармонізованих даних до Євростату
- D. контроль виконання ЦСР

9. Що є ключовим критерієм відбору показників до системи моніторингу сталого розвитку ЄС?

- A. доступність політичних рішень
- B. фінансова доцільність
- C. статистична надійність і релевантність цілям політики
- D. кількість держав-членів

10. Результати моніторингу сталого розвитку в ЄС насамперед використовуються для:

- A. формування зовнішньої політики

- В. перерозподілу фінансових ресурсів між країнами
- С. коригування стратегій, програм і політик ЄС
- Д. заміни національних систем статистики

Література до розділу 7

1. Eurostat <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>
2. Sustainable development in the European Union – Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context – 2025 edition
<https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-flagship-publications/w/ks-01-24-018>
3. Sustainable development goals: Methodology
<https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/methodology>
4. Sustainable development goals: Database
<https://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/database>

Розділ 8

Співробітництво ЄС з Україною у сфері сталого розвитку

План викладу і засвоєння матеріалу

8.1. Еволюція євроінтеграційних відносин між Україною та ЄС.

8.2. Взаємодія України з ЄС у сфері сталого розвитку.

Контрольні питання й завдання

Тестові завдання для контролю знань

Література до розділу 8

8.1. Еволюція євроінтеграційних відносин між Україною та ЄС

Відносини між Україною та Європейським Союзом розпочалися у грудні 1991 року, коли ЄС офіційно визнав незалежність України. У липні 1993 року Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про основні напрями зовнішньої політики України», визначивши стратегічну мету – членство в ЄС.

Протягом наступних років євроінтеграційний курс України послідовно закріплювався у правових документах та рішеннях:

2002, 2007, 2011 рр. – низка парламентських постанов, які підтвердили незмінність курсу на інтеграцію до ЄС;

2010 р. – ухвалено Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», де інтеграція до ЄС визначена як пріоритет;

2019 р. – до Конституції України внесено зміни, які закріпили стратегічний курс держави на набуття членства в ЄС і НАТО.

Відмова вищого керівництва держави від підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2013 році спричинила Революцію Гідності, після якої курс на європейську інтеграцію було підтверджено як незворотний [1].

Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Угода про асоціацію є найбільшим міжнародно-правовим документом в історії України та водночас наймасштабнішим міжнародним договором, який Європейський Союз коли-небудь укладав із третьою країною.

Цей документ закріпив якісно новий формат відносин між Україною та ЄС, що базується на принципах:

політичної асоціації – поглиблення співпраці у сфері зовнішньої політики, безпеки, правосуддя та демократичних інститутів;

економічної інтеграції – поетапного включення України до внутрішнього ринку ЄС.

Угода виконує роль стратегічного орієнтиру соціально-економічних реформ в Україні, сприяючи модернізації законодавства та управлінських практик відповідно до європейських стандартів (*acquis communautaire*).

Ключовим елементом документу стала поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі, яка:

створює правову базу для вільного переміщення товарів, послуг, капіталів та

частково робочої сили;

забезпечує поступове регуляторне наближення України до норм ЄС;

відкриває шлях до поступового входження економіки України у спільний ринок ЄС.

Таким чином, Угода про асоціацію стала фундаментом євроінтеграційного процесу України, поєднавши політичний, економічний і правовий виміри співпраці.

Етапи реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС:

27 червня 2014 року – підписання Угоди про асоціацію;

1 листопада 2014 року – початок тимчасового застосування окремих положень Угоди (ст. 486);

1 січня 2016 року – набуття чинності Угода про зону вільної торгівлі;

1 вересня 2017 року – завершення процесу ратифікації та набуття чинності Угоди у повному обсязі.

Закріплення європейського вектора розвитку України отримало конституційне оформлення 7 лютого 2019 року, коли Верховна Рада України ухвалила зміни до Конституції України, що визначили стратегічний курс держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору. Ці зміни засвідчили європейську ідентичність українського народу та незворотність зовнішньополітичного вибору України [1].

24 лютого 2022 р. росія розпочала повномасштабну агресію проти України. 28 лютого, на п'ятий день найбільшої на європейському континенті війни з часів Другої світової війни, Україна подала заявку на членство в ЄС. Цей крок став асиметричною відповіддю на загрозу існуванню України і був продиктований необхідністю зберегти всі євроінтеграційні здобутки та трансформації, які Україна впроваджувала з 2014 р. [2].

Новий етап євроінтеграції розпочався 28 лютого 2022 року з подання Україною офіційної заявки на членство в Європейському Союзі. Цей крок був підкріплений спільною заявою Президента України, Голови Верховної Ради та Прем'єр-міністра, що підкреслило консолідовану позицію державної влади щодо європейської інтеграції.

10-11 березня 2022 року на неформальному саміті лідерів країн-членів ЄС у Версалі Європейська Рада констатувала, що «Україна належить до нашої європейської родини» і запропонувала Європейській Комісії надати свій висновок щодо заявки України на членство в ЄС.

У квітні 2022 року Європейська Комісія передала Україні опитувальник для оцінки готовності до початку переговорів про вступ до ЄС. Україна оперативно підготувала та передала відповіді на обидві частини опитувальника, у яких було здійснено комплексну оцінку відповідності національного законодавства праву ЄС (*acquis communautaire*). Значний обсяг відповідей засвідчив масштаб адаптації законодавства, здійсненої в межах виконання Угоди про асоціацію з ЄС.

На основі поданих матеріалів у червні 2022 року Європейська Комісія оприлюднила свій висновок щодо заявки України на членство в ЄС з рекомендацією Європейській Раді надати Україні статус кандидата на членство в ЄС, а також сімома рекомендаціями Україні, які необхідно виконати для переходу

до наступного етапу – відкриття переговорів про вступ. Втілення кожної із семи рекомендацій спрямоване на розвиток України в контексті підготовки до майбутнього членства в ЄС. Оцінка ґрунтувалася на відповідності України Копенгагенським критеріям членства, зокрема політичним (функціонування демократичних інституцій) та економічним (наявність ринкової економіки). Цей висновок став важливим етапом на шляху України до поглиблення інтеграції з Європейським Союзом.

23 червня 2022 р. Європейська Рада ухвалила історичне рішення надати Україні статус кандидата на членство в ЄС. З цього моменту розпочався новий етап європейської інтеграції України.

У червні 2022 року Україна розпочала системну роботу над виконанням семи рекомендацій Європейської комісії, спрямованих на підготовку до членства в ЄС. До пріоритетних напрямів належать: реформа Конституційного Суду та судової системи загалом, посилення антикорупційних заходів та боротьби з відмиванням коштів, імплементація антиолігархічного законодавства, гармонізація аудіовізуального права з нормами ЄС, а також забезпечення ефективного захисту та реалізації прав національних меншин.

Ці кроки мають не лише юридичний, а й політичний та соціальний вимір, оскільки зміцнюють верховенство права, підвищують прозорість і підзвітність державних інституцій, сприяють розвитку демократичного суспільства та інтеграції України у європейські стандарти управління та захисту прав громадян. Виконання цих рекомендацій є важливим етапом на шляху до відкриття переговорів про вступ України до ЄС і демонструє серйозність держави у реалізації курсу на європейську інтеграцію.

У листопаді 2023 р. Єврокомісія презентувала звіт щодо України в межах Пакета розширення ЄС, що відзначив прогрес в реалізації фундаментальних реформ, та рекомендувала розпочати перемовини про вступ в ЄС. Зокрема, документ містив 4 додаткових пункти в межах попередніх 7-ми рекомендацій Єврокомісії.

У грудні 2023 р. Європейська Рада ухвалила рішення про відкриття переговорів з Україною, після чого Єврокомісія розпочала розробку переговорної рамки для України.

21 червня 2024 р. Рада ЄС затвердила переговорну рамку для України.

25 червня 2024 р. відбулась перша міжурядова конференція між ЄС та Україною, що ознаменувала початок переговорів про вступ України до ЄС.

У січні 2024 року Європейська Комісія розпочала офіційний скринінг відповідності українського законодавства праву Європейського Союзу. Такий комплексний аудит національного законодавства є необхідним для розроблення поетапного плану адаптації законодавства України до стандартів ЄС (*acquis communautaire*) та є обов'язковою передумовою подальшого просування країни на шляху до повноправного членства в Європейському Союзі.

З 2024 року і дотепер відбуваються двосторонні зустрічі між Україною та ЄС, спрямовані на оцінку ступеня адаптації українського законодавства до права Європейського Союзу. За результатами цих консультацій Європейська Комісія готує аналітичні звіти щодо відповідності законодавства України праву ЄС за

кожним переговорним кластером (рис.8.1), що дає змогу визначити досягнутий рівень відповідності та окреслити подальший обсяг необхідної роботи в межах переговорного процесу [3].

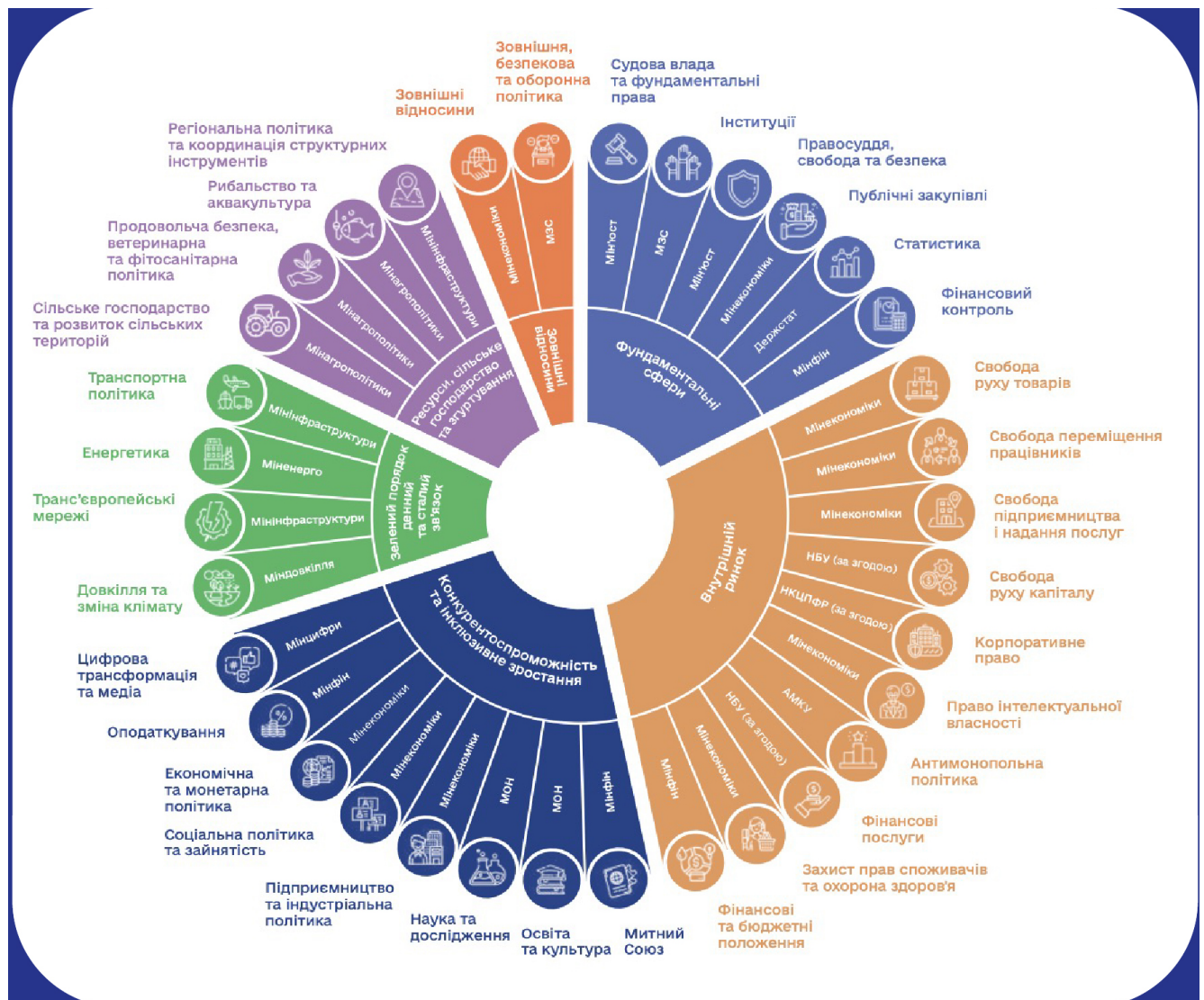

Рис.8.1. Переговорні розділи та кластери процесу вступу України до ЄС [2]

Отже, європейська інтеграція України пройшла шлях від партнерства та асоціації до офіційного статусу кандидата на членство в ЄС. Це визначає стратегічний вектор розвитку України на найближчі десятиліття та спрямовує державну політику на реалізацію стандартів Європейського Союзу.

8.2. Взаємодія України з ЄС у сфері сталого розвитку

Співробітництво України та ЄС у сфері освіти: програма «Erasmus+». Європейський Союз активно підтримує реформування освіти в Україні, зокрема у

сфері законотворчості, розробки навчальних програм та підготовки педагогів. З 2005 року Україна долучилася до Болонського процесу та Європейської зони вищої освіти (ЕНЕА), що сприяє уніфікації стандартів, підвищенню академічної мобільності та інтеграції українських закладів вищої освіти до європейського освітнього простору.

Україна бере участь у програмі Erasmus+ як партнер. Програма спрямована на підвищення якості освіти та професійної підготовки, розвиток навчальної і академічної мобільності, підтримку молодіжних ініціатив та професійних мереж, а також на формування активного громадянства й європейської ідентичності.

Бюджет семирічної програми Erasmus+ (2021–2027) перевищує 28 млрд євро, що майже вдвічі більше, ніж у попередній програмі. Для України програма розширює можливості у професійно-технічній освіті, підготовці викладачів, молодіжних та спортивних проектах. Крім того, функціонує Національний офіс Erasmus+ в Україні, який надає консультації та підтримку учасникам програми [4].

Співробітництво України та ЄС у сфері охорони довкілля та боротьби зі зміною клімату. Співробітництво між Україною та Європейським Союзом у сфері охорони довкілля розвивається з кінця 1990-х років і спрямоване на подолання екологічних загроз та впровадження принципів сталого розвитку. Співробітництво охоплює питання моніторингу стану довкілля, запобігання забрудненню, управління відходами і природними ресурсами, збереження біорізноманіття, екологічної безпеки промисловості та адаптації до зміни клімату, зокрема у транскордонному контексті.

Правовою основою такої співпраці є Угода про асоціацію між Україною та ЄС, яка передбачає поступову інтеграцію екологічної політики України до стандартів і практик Європейського Союзу. Співробітництво спрямоване на формування комплексної екологічної стратегії, зміцнення інституційної спроможності органів влади та інтеграцію екологічних вимог у всі галузі державної політики.

Взаємодія України та ЄС здійснюється в межах інституційних органів Асоціації, а також через спеціалізовані платформи співпраці, зокрема у форматі «Східного партнерства», що забезпечує координацію екологічних і кліматичних ініціатив.

Відповідно до зобов'язань за Угодою про асоціацію Україна здійснює адаптацію національного законодавства до права ЄС, зокрема у сферах якості повітря і води, управління відходами, охорони природи, контролю промислового забруднення, протидії зміні клімату та захисту озонового шару. Це є важливим кроком на шляху до екологічної безпеки, зеленої трансформації та повноцінної інтеграції України до політик Європейського Союзу [4].

Долучення України до Європейського зеленого курсу. Україна поділяє цілі ЄС у сфері кліматичної політики та розглядає приєднання до Європейського зеленого курсу (ЄЗК) як важливий елемент європейської інтеграції, регіональної безпеки та повоєнної відбудови. Участь у ЄЗК відкриває нові можливості для реалізації спільних проєктів у сферах енергетики, промисловості, транспорту, сільського господарства та фінансів на засадах сталого розвитку.

Перші кроки до залучення України до ЄЗК були зроблені у 2020 році, коли

Уряд України передав Європейській Комісії позиційний документ щодо участі в Європейському зеленому курсі та ініціював структурований діалог з ЄС. У 2021 році розпочалася робота з формування національного бачення «українського зеленого курсу» з урахуванням європейських підходів і кліматичних амбіцій.

Важливим етапом стало підписання у 2023 році Меморандуму про стратегічне партнерство між Україною та ЄС у сфері біометану, водню та синтетичних газів, що заклало основу для співпраці у декарбонізації енергетичних систем та розвитку відновлюваних енергоресурсів.

У 2024 році було схвалено План України в межах ініціативи ЄС Ukraine Facility на 2024–2027 роки, який передбачає фінансування реформ, інвестицій та технічної допомоги, зокрема для інтеграції положень Європейського зеленого курсу у всі сфери державної політики. План орієнтований на зелену, низьковуглецеву та циркулярну відбудову країни відповідно до стандартів ЄС.

Крім того, у 2024 році Україна затвердила Національний план з енергетики та клімату до 2030 року, розроблений за правилами ЄС та у відповідності до вимог Енергетичного Співтовариства. Цей документ визначає стратегічні орієнтири екологічної, енергетичної та економічної політики й слугує основою для зеленої реконструкції та подальшої інтеграції України до політик Європейського Союзу [4].

Співробітництво України та ЄС в енергетичній сфері. Співробітництво України та Європейського Союзу в енергетичній сфері спрямоване на зміцнення енергетичної безпеки, підвищення конкурентоспроможності та стабільності енергетичних ринків, а також на поступову інтеграцію України до єдиного енергетичного простору ЄС. Воно є важливим чинником економічного зростання, декарбонізації та ринкових реформ.

Правову основу співпраці становлять Угода про асоціацію Україна–ЄС, Договір про заснування Енергетичного Співтовариства, Договір до Енергетичної Хартії, а також двосторонні домовленості. Взаємодія базується на принципах прозорості, взаємності та ринкової економіки.

Ключові напрями співробітництва охоплюють реформування енергетичних ринків відповідно до стандартів ЄС, модернізацію та інтеграцію енергетичної інфраструктури, розвиток відновлюваної енергетики й енергоефективності, забезпечення стабільності постачання енергоресурсів, а також підтримку інвестицій і впровадження інноваційних технологій.

Інституційна взаємодія здійснюється в межах органів Асоціації Україна–ЄС, а також через спеціальні механізми співпраці, зокрема робочу групу високого рівня з питань інтеграції енергетичних ринків. Її діяльність спрямована на реалізацію дорожньої карти інтеграції України до декарбонізованого та конкурентного енергетичного ринку Європейського Союзу.

У відповідь на виклики, спричинені повномасштабною війною російською федерацією, ЄС надає Україні масштабну підтримку в енергетичній сфері, спрямовану на відновлення та децентралізацію енергетичної системи. З лютого 2022 року обсяг допомоги перевищує 2 млрд євро і реалізується через Фонд підтримки енергетики України, Механізм цивільного захисту ЄС, гуманітарну допомогу та доходи від заморожених російських активів.

У сфері ядерної енергетики Державна інспекція ядерного регулювання України отримала статус спостерігача у Європейській групі регуляторів ядерної безпеки (ENSREG), що дозволяє інтегруватися до європейської мережі регуляторів та покращити співпрацю у сфері безпеки та поводження з радіоактивними відходами.

У лютому 2024 року для прискорення розробки та впровадження малих модульних реакторів (ММР) в Європі Єврокомісія створила Європейський промисловий альянс ММР, до якого долучилися українські державні установи, зокрема Державне підприємство «Державний науково-технічний центр з ядерної та радіаційної безпеки» та АТ «НАЕК «Енергоатом». Це відкриває нові можливості для інтеграції України у передові технології атомної енергетики ЄС [4].

Співпраця України та ЄС у сфері цифрової економіки. Цифрова економіка є одним із ключових пріоритетів співробітництва України та ЄС. Основою двосторонньої взаємодії є Угода про асоціацію та домовленості Самітів Україна–ЄС. Пріоритетом України є інтеграція до Єдиного цифрового ринку ЄС.

Роумінг з ЄС. Приєднання України до роумінгового простору ЄС демонструє прагнення до внутрішнього ринку електронних комунікацій. Завдяки спільним угодам між українськими та європейськими мобільними операторами, понад 4,5 млн українців можуть користуватися роумінгом у ЄС безкоштовно або за доступними тарифами.

Електронні довірчі послуги. Україна активно впроваджує eIDAS (Регламент ЄС про електронну ідентифікацію та довірчі послуги). У 2023 році українські електронні підписи та печатки були включені до довірчого списку ЄС (TC AdES LOTL), що забезпечує їх визнання в ЄС. Водночас Україна визнала кваліфіковані довірчі послуги ЄС, що полегшує електронну взаємодію між країнами.

Програма «Цифрова Європа». Програма (2021–2027) з бюджетом 7,6 млрд євро спрямована на розвиток цифрових технологій, стимулювання економічної трансформації та цифрової інноваційності.

Ключові напрями:

- суперкомп'ютери;
- штучний інтелект, дані та хмарні обчислення;
- кібербезпека та довіра;
- цифрові навички;
- широке використання цифрових технологій в економіці та суспільстві, включно з Європейськими цифровими інноваційними хабами (EDIHs).

5 вересня 2022 року Україна підписала угоду про приєднання до програми, а в лютому 2023 року її було ратифіковано. Національний контактний пункт програми в Україні – Офіс з розвитку підприємництва та експорту. Паралельно планується створення мережі EDIHs, що сприятиме цифровій трансформації країни.

Програма ЄС «Connecting Europe Facility – Digital» та ініціатива «Laptops for Ukraine» CEF Digital. Програма Connecting Europe Facility (CEF) підтримує розвиток транс'європейських мереж у транспорті, телекомунікаціях та енергетиці, забезпечуючи синергію між цими секторами.

Цифровий компонент – CEF Digital (2021–2027) спрямований на

розвиток цифрової інфраструктури та сполученості в ЄС і партнерських країнах, включаючи:

- магістральні мережі, що з'єднують ЄС з третіми країнами (стратегія «Global Gateway»);
- безпечні та високопродуктивні гігабітні мережі;
- мережі мобільного зв'язку п'ятого покоління (5G).

6 червня 2023 року Україна приєдналася до програми у всіх трьох її компонентах через підписання угоди між Комісаром ЄС з транспорту та Віце-прем'єр-міністром України.

Ініціатива «Laptops for Ukraine». 1 грудня 2022 року Єврокомісія разом із DIGITALEUROPE та Міністерством цифрової трансформації України започаткували ініціативу «Ноутбуки для України». Мета – забезпечити школам, лікарням та державним адміністраціям понад 50 тис. ноутбуків, смартфонів та планшетів у постраждалих від війни регіонах.

У червні 2023 року проєкт розширили, щоб допомогти українським культурним установам оцифровувати документи та об'єкти, що можуть бути втрачені через війну.

Протягом 2023 року було зібрано близько 13 тис. гаджетів, перші партії яких доставлено в Україну, що забезпечило зв'язок та доступ до інтернету для громадян у постраждалих регіонах [4].

Отже, співпраця України з Європейським Союзом у сфері сталого розвитку є комплексною та багаторівневою, охоплюючи екологічну, енергетичну, цифрову, освітню та соціальну сфери. Співробітництво України та ЄС ґрунтується на положеннях Угоди про асоціацію, принципах взаємності, прозорості та довгострокового партнерства.

У сфері екології та клімату Україна адаптує своє законодавство до стандартів ЄС, впроваджує Зелену трансформацію, модернізує енергетичну інфраструктуру та розвиває відновлювану енергетику. У рамках енергетики співробітництво спрямоване на підвищення енергетичної безпеки, інтеграцію енергоринку України з ЄС, розвиток інфраструктури та просування енергоефективності.

У цифровій сфері партнерство забезпечує інтеграцію України до Єдиного цифрового ринку, розвиток електронної ідентифікації та довірчих послуг, а також підключення до ключових програм ЄС («Цифрова Європа», CEF Digital). Важливим елементом є підтримка цифрової освіти та доступу до технологій, що підсилює стійкість державних установ, освітніх закладів і культурних організацій.

Співпраця в освіті та науці сприяє модернізації навчальних програм, підвищенню академічної мобільності студентів і викладачів, а також розвитку професійно-технічної освіти відповідно до стандартів ЄС.

Завдяки цілісному підходу Україна отримує не лише технічну та фінансову підтримку, а й доступ до передових стандартів, технологій та практик ЄС, що сприяє сталому розвитку, економічному зростанню та підвищенню якості життя громадян. Водночас таке партнерство є важливим інструментом євроінтеграції та підготовки України до повноправного членства в ЄС.

Контрольні питання

1. Які ключові етапи розвитку євроінтеграційного курсу України від 1991 до 2024 року?
2. Що включає політична та економічна частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС?
3. Які події 2013–2014 років спричинили прискорення євроінтеграційного процесу України?
4. Які критерії оцінки готовності України до вступу в ЄС застосовуються Європейською Комісією?
5. Які основні кроки відбулися у 2024 році для підготовки України до переговорів про вступ у ЄС?
6. Які основні сфери охоплює співпраця України та ЄС у сфері сталого розвитку?
7. Які кроки робить Україна для адаптації свого законодавства до стандартів ЄС у сфері екології та клімату?
8. Як програми ЄС «Цифрова Європа» та CEF Digital сприяють розвитку цифрової економіки в Україні?
9. Які механізми співпраці Україна–ЄС існують у сфері енергетики та енергоефективності?
10. Яке значення має участь України в програмах обміну та освіти, таких як Erasmus+, для підготовки фахівців у контексті сталого розвитку?

Тестові завдання для контролю знань

1. Коли ЄС офіційно визнав незалежність України?

- А) Грудень 1991 р.
- В) Липень 1993 р.
- С) Червень 1994 р.
- Д) Січень 1992 р.

2. Який рік став знаковим для внесення змін до Конституції України щодо курсу на ЄС і НАТО?

- А) 2010
- В) 2013
- С) 2019
- Д) 2022

3. Який документ визначає політичну асоціацію та економічну інтеграцію України з ЄС?

- А) План відновлення України
- В) Угода про асоціацію
- С) Конституція України
- Д) Закон України «Про зовнішню політику»

4. Що забезпечує поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та ЄС?

- A) Контроль за державним боргом
- B) Вільне переміщення товарів, послуг, капіталів і частково робочої сили
- C) Приєднання до Шенгенської зони
- D) Єдиний валютний простір

5. Коли розпочалася тимчасова імплементація окремих положень Угоди про асоціацію?

- A) 27 червня 2014 р.
- B) 1 листопада 2014 р.
- C) 1 січня 2016 р.
- D) 1 вересня 2017 р.

6. Який рік символізує початок нового етапу євроінтеграції України після подання заявки на членство?

- A) 2019
- B) 2020
- C) 2022
- D) 2023

7. Скільки рекомендацій Єврокомісії отримала Україна у 2022 році для переходу до переговорів про вступ у ЄС?

- A) 3
- B) 5
- C) 7
- D) 10

8. Який принцип не є основою Угоди про асоціацію України з ЄС?

- A) Політична асоціація
- B) Економічна інтеграція
- C) Спільна валюта
- D) Поступове наближення законодавства до стандартів ЄС

9. Який орган ЄС у 2024 році розпочав скринінг відповідності українського законодавства *acquis communautaire*?

- A) Європейська Рада
- B) Європейська Комісія
- C) Рада Асоціації
- D) Європейський Суд

10. Які ключові напрямки співпраці України та ЄС у сфері енергетики?

- А) Модернізація енергетичної інфраструктури, інтеграція енергоринку, розвиток відновлюваної енергетики
- В) Введення спільної валюти для енергетичних платежів
- С) Ліквідація приватних енергетичних компаній
- Д) Контроль за міжнародними валютними потоками

Література до розділу 8

1. Європейська інтеграція. Таймлайн: Шлях України до ЄС <https://eu-ua.kmu.gov.ua/integration/tajmlajn-shlyah-ukrayiny-do-yes/>
2. Європейська інтеграція <https://nssu.gov.ua/yevropeiska-intehratsiia>
3. Загальний огляд відносин Україна – ЄС <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/zagalnij-oglyad-vidnosin-ukrayina-yes>
4. Україна та ЄС: галузеве співробітництво <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo>

Навчальне видання

Тетяна КОЖУХОВА, Юлія БОЧАРОВА, Ганна ГОРІНА

Навчально-науковий інститут економіки і торгівлі імені
Михайла Туган-Барановського
Криворізького національного університету

**ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ:
ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ ДЛЯ УКРАЇНИ**
Навчальний посібник

Формат 60x84/8. Ум. др. арк. 7,34
Навчально-науковий інститут економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського
Криворізького національного університету
50005, Дніпропетровська обл.,
м. Кривий Ріг, вул. Трамвайна, 16
Видавець Барихіна Н.Л. свід. ДК 8403 від 28.07.2025р.